

naukam.triada.in.ua

НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ

Громадське об'єднання «ВЕКТОР ПОШУКУ»

ЗБІРНИК СТАТЕЙ
учасників двадцять першої всеукраїнської
практично-пізнавальної конференції

"НАУКОВА ДУМКА СУЧАСНОСТІ І МАЙБУТНЬОГО"

Дніпро, 2018

ЗМІСТ

Галузь: «Мистецтвознавство»

Манелюк О.І. ФІЛОСОФ МУЗИКИ	3
--	----------

Галузь: «Лінгвістика»

Литвинець Ю.А. МАКРО- І МІКРОСТРУКТУРА МІЖМОВНОГО СЛОВНИКА	6
---	----------

Галузь: «Філологія (лінгвістика)»

Даньків А.К. МЕТОДИКА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ (CASE-STUDY МЕТОД)	8
---	----------

Галузь: «Журналістика»

Загірна Ю.В. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	12
Загірна Ю.В. РОЛЬ TRAVEL-ЖУРНАЛІСТИКИ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ ДЕСТИНАЦІЇ	13

Галузь: «Технічні науки»

Дорошенко Ю.І., Панарін В.А. ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОГО БАЛАНСУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМЕРЦІЙНИХ ВУЗЛІВ ОБЛІКУ У ГАЗОВИХ МЕРЕЖАХ	15
Пасічний О.М. ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ШВИДКІСНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЦЯХ КИТАЮ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЙОГО ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ	17

Галузь: «Інформаційні технології»

Даниель Я.Д., Турута А.П. ПРИМЕНЕНИЕ СТРАТЕГИЙ ФИЛЬТРАЦИИ И МЕТОДОВ СБОРА ДАННЫХ ДЛЯ БОРЬБЫ С «ХОЛОДНЫМ СТАРТОМ» В РЕКОМЕНДАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМАХ	22
Жмакіна В.В., Броневицький В.О. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ В МЕРЕЖІ IPTV	23
Онищенко К.Г., Афанасьєва И.В. ПРИМЕНЕНИЕ ПАТТЕРНА ПРОЕКТИРОВАНИЯ OBSERVER ДЛЯ ОПРОСА СОСТОЯНИЙ IOT-УСТРОЙСТВ	25
Соколенко В.С. АВТОМАТИЗОВАНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ПЕДПУЛЯТОРІВ РОБОТІВ	26

Галузь: «Економіка»

Беркова О.П., Коновальчук М.М. ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	29
Калина С.В. ПРИЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	32

Галузь: «Менеджмент організації»

Шевченко Ю.В., Ковальчук В.Г. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ	33
---	-----------

Галузь: «Психологія»

Горячковська Т.С., Яворовська Л.М. ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СІМЕЙНИХ ПАР	34
Грбар М.О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	36
Здробилко Т.О. ДІАГНОСТИКА РЕФЛЕКСИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ МЕТАКОГНІТИВНОГО МОНИТОРИНГУ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	43
Керенцева К.В., Николєнко Л.Н. ОСОБЕННОСТИ И СПОСОБЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА	49
Коц О.П. ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ	50

Митюк В.Л. ПСИХОЛОГО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ФОРМУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	57
Михайлова Н.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МЕТАКОГНІТИВНОГО МОНІТОРИНГУ В ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗКУ З НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	63
Штонденко А.А. НЕОБХОДИМОСТЬ ІНТЕРСЕКЦІОНАЛЬНОГО ПОДХОДА В ФЕМІНІЗМІ	67
Ярмак В.В. ПРОМІЖОК ЖИТТЯ 20-30 РОКІВ ЯК ОДИН ІЗ НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИХ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ	70

Галузь: «Хімія»

Жук Л.П., Смітюк Н.М. ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ 4-ХЛОР-2-(ФУРФУРИЛАМІНО)-5-СУЛЬФАМОЇЛБЕНЗОЙНОЇ КИСЛОТИ НА СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АДДУКТІВ МАГНЕЗОНУ ХС З ХІТОЗАНОМ	72
---	-----------

Галузь: «Медицина»

Лотиш Н.Г., Кравченко Т.Ю., Васильченко Л.В., Папінко Р.М. НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНІ ХВОРОБИ ПЕРІОДУ НОВОНАРОДЖЕНОСТІ: ПОГЛЯД З ПОЗИЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО ВЕДЕННЯ НЕМОВЛЯТ	75
--	-----------

Галузь: «Ветеринарія»

Ігнатовська М.В. ПРИРІСТ ЖИВОЇ МАСИ КРОЛІВ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ВІТАМІНУ Е У ВОДОРОЗЧИННІЙ ФОРМІ	77
---	-----------

Галузь: «Демографія та етнографія»

Загірна Ю.В. ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА	79
---	-----------

Галузь: «Географія»

Загірна Ю.В. ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ЗІМБАБВЕ СЕРЕД ІНШИХ АКТОРІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	81
--	-----------

Галузь: «Сільське господарство»

Лутицька Н.В., Станкевич С.В. АНАЛІЗ АСОРТИМЕНТУ ІНСЕКТИЦИДІВ РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ЗАХИСТУ СОЇ ВІД КОМПЛЕКСУ ШКІДНИКІВ В УКРАЇНІ	83
---	-----------

Галузь: «Перекладознавство»

Любенко О.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МАРКЕТИНГОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОЛОГІЇ СММ)	84
---	-----------

Галузь: «Педагогіка»

Стефанюк О.В., Кудярьська Т.Р. ПРАКТИКУВАННЯ ПОНЯТТЯ «САМООСВІТА» ЯК СПОСОБУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	87
--	-----------

ФІЛОСОФ МУЗИКИ

Манелюк Оксана Іванівна,
магістр, аспірант
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка,
викладач вищої категорії,
голова циклової комісії хорового диригування
Івано-Франківського музичного училища
імені Дениса Січинського
Україна, Івано-Франківськ

Анотація. Стаття передбачає знайомство з творчою і педагогічною діяльністю відомого на теренах Галичини (та за її межами) талановитого хормейстера, активного музично-громадського діяча, викладача Івано-Франківського музичного училища ім. Дениса Січинського, голови обласної НВМС Яреми Івановича Ковалю.

Ключові слова: Ярема Коваль, диригент, керівник, педагог.

Вступ. Гортаючи сторінки життя, мимоволі зупиняюсь на постаті світлої, життєрадісної і щирої людини – диригента, педагога, музично-громадського діяча, голови обласної національної всеукраїнської музичної спілки – Яреми Івановича Ковалю.

Життєва філософія Я. Ковалю – безмежна любов до людей, музики і життя. Завжди усміхнений і дотепний, розважливий і статечний, чуйний і чесний, відвертий і простий, щедрий і відданий, вихований і висококультурний – ось основні риси характеру, притаманні митцю. Він не належав собі, його музою була хорова пісня.

Актуальність статті. В Україні є чимало майстрів, залюблених у свою справу, відданих їй, які живуть тихо, в постійній буденній праці, вважаючи її натхненною, потрібною, бо ж вона приносить неоціненні плоди. Серед таких митців – постать Я. Ковалю – музиканта з великої літери, що спричинився до піднесення хорової справи в м. Івано-Франківську не тільки як художній керівник низки колективів, а й як педагог-хормейстер, вихователь майбутньої диригентської еліти України. У розкритті граней таланту майстра, його життєвої філософії й полягає актуальність статті.

Мета статті зводиться до висвітлення методів і прийомів диригентсько-педагогічної практики Я. Ковалю.

Виклад основного матеріалу. Я. І. Коваль народився 28 жовтня 1958 р. на Івано-Франківщині в с. Петрилів, Тлумацького району. Закінчив Колінцівську восьмирічну школу, шість років опановував гру на баяні у Тлумацькій музичній школі (клас А. Дейчаківського). Відтак вступив до Коломийського музично-педагогічного училища, а після завершення навчання – на диригентський факультет Львівської державної консерваторії ім. М. В. Лисенка (клас Б. Д. Завойського). 1983 р. закінчив консерваторію і отримав кваліфікацію «диригент хору, ансамблю, артист хору, ансамблю, викладач хорових дисциплін». Під час навчання у Львові працював керівником народного самодіяльного хору «Світанок» (с. Дашава, Стрийського району).

У 1985-1995 рр. викладав диригування на кафедрі «Музики з методикою її викладання» в Івано-Франківському педагогічному інституті ім. Василя Стефаника, де започаткував молодіжний хор, із яким чимало гастролював по різних містах.

Із 2007 р. Ярема Іванович працював в ЦНД (Центральному Народному домі) на посаді адміністратора, де проявив себе вмілим організатором концертів, лекцій, культурно-просвітницьких заходів серед різних верств населення.

За роки своєї творчої діяльності був художнім керівником низки аматорських хорових колективів (народний аматорський хор с. Глибоке; народний аматорський хор Івано-Франківського арматурного заводу та ін.). Створений Я. Ковалем мішаний хор при Обласному науково-методичному центрі став дипломантом одного з перших Всеукраїнських конкурсів хорової музики ім. Д. Січинського. У 2008 р. з ініціативи Я. Ковалю у Центральному Народному домі Івано-Франківська було засновано жіночий академічний хор «Мелодія», який у 2009 р. отримав почесне звання «народний». Із цим колективом було влаштовано чимало різноманітних виступів і сольних концертів, записані передачі на Обласному телебаченні «Галичина» та Обласному радіо. Колектив був постійним учасником щорічних міських фестивалів: «Різдво у Франківську», «Великодні дзвони», «Мелодії парку», української патріотичної пісні та ін. «Мелодія» брала активну участь в різноманітних заходах, зокрема з нагоди святкування Дня міста Івано-Франківська, Дня Незалежності України, Дня Героїв України, Дня матері, Шевченківських свят та ін. Слід відзначити участь хору у III Міжнародному молодіжному фестивалі-конкурсі хорової музики ім. Г. Музическу (м. Ясси, Румунія, 2015 р.), де колектив завоював звання «лауреата». Також хор представляв Івано-Франківщину на святкуванні Різдва Христового в м. Жешув (Польща), де був нагороджений відзнаками в різних номінаціях. У 2017 р. «Мелодія» – учасник XXXVI Міжнародного фестивалю церковної музики «Гайнувка 2017» у Білостоку (Польща).

Я. І. Коваль постійно займався підвищенням свого фахового рівня, аранжуванням хорових композицій та опрацюванням народних пісень, перекладами творів на різні складки хору. В його полі зору завжди були новинки

диригентсько-методичної та хорової літератури, художньої та поетичної творчості. Захоплювався історією філософії і музики, неодноразово цитував Г. Ф. Гегеля, Ф. В. Ніцше, Ф. Шлегеля, А. Шопенгауера. Покликаючись на працю Ф. Шлегеля «Естетика. Філософія. Критика» наголошував: «У кожній завершеній людині є геній. Істинна чеснота – це геніальність» [5, 359], і весь час стверджував, що все геніальне – просто.

Загалом педагогічна і диригентська діяльність митця тривала понад 30 років. За багаторічну творчу практику, вагомий внесок у розвиток культури і мистецтва він був нагороджений грамотами та подяками управління культури Івано-Франківського міськвиконкому, користувався авторитетом серед працівників музичних навчальних закладів та керівників хорових колективів міста й області.

З 2007 р. Я. Коваль працював викладачем хорових дисциплін у Івано-Франківському музичному училищі ім. Д. Січинського, а з 2016 р. керував хором колективом навчального закладу. Зі студентським хором провадив активну творчу діяльність, беручи участь у святкових та звітних концертах, міських культурних заходах із нагоди знаменних дат.

У 2010 р. Я. Коваль очолив народну аматорську чоловічу хорову капелу «Червона калина» (діяла при ЦНД), проявив себе високопрофесійним фахівцем, вмільм організатором, вимогливим, талановитим диригентом і регентом, виконуючи, окрім світської музики, також щонедільні та святкові вечірні Літургії. За період творчої діяльності Яреми Івановича, капела виступала на багатьох обласних, загальноміських заходах та концертах, фестивалях. Професійному піднесенню колективу сприяли творчі зустрічі з іншими хорами, на яких диригенти й учасники ділилися виконавським досвідом, збагачували репертуарний список тощо. Відбулися зустрічі капели «Червона калина» з хором коломийського осередку «Просвіта», народним аматорським фольклорним колективом «Переспіви» (с. Колінці), чоловічим хором (м. Яремче) та аматорським хором колективом «Збруч» (м. Тернопіль).

2017–18 рр. – вельми активні в творчій практиці хору студентів відділу хорового диригування. Зокрема у 2017 р. колектив брав участь у таких заходах: «Розколяда», концерти в Народному домі «Просвіта», Шевченківський концерт, участь у ювілейному концерті композитора Б. Шиптура, виступ хору на IV Регіональному конкурсі хорових диригентів (м. Тернопіль), фестивалі «Співаємо канон» та концерти у храмі Святого Лазаря (м. Львів), концерти, присвячені 140-й річниці від дня народження М. Леонтовича (м. Коломия).

2018 рік – «Розколяда», сольний концерт в м. Тисмениця, участь у X Міжнародній Пасхальній асамблеї «Духовність єднає Україну» (м. Київ); майстер-клас із хором музичного училища в рамках семінару для керівників аматорських хорових колективів області в ОНМЦ (м. Івано-Франківськ).

Свою мудрість і досвід Я. Коваль зумів передати студентам, які навчалися в його класі. І результат не забарився. У 2016 р. студент III курсу Василь Гуляк отримав Гран-Прі на III Регіональному конкурсі хорових диригентів (м. Івано-Франківськ), Юрій Самуляк брав участь у IV Регіональному конкурсі хорових диригентів (м. Тернопіль), а на Першому відкритому конкурсі хорових диригентів у рамках XV відкритого конкурсу «Харківські асамблеї» він став лауреатом I премії (2017 р.). С. Прокопов (голова журі, завідувач кафедри хорового диригування Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського, заслужений діяч мистецтв України, професор) дав високу оцінку майстерності конкурсанта, відзначивши глибину розуміння творів і довершеність виконання кантати-поєми «Хустина» Л. Ревуцького. Під керівництвом Яреми Івановича студент організував камерний хор «Libero», який виконав окремі хорові зразки творчої спадщини М. Вербицького.

Випускники Яреми Ковалю продовжують навчання у вищих навчальних закладах України: Юлія Клюса – Прикарпатському національному університету ім. В. Стефаніка, Матвій Мельник, Орест Ткачук – Львівській національній музичній академії ім. М. В. Лисенка, Василь Гуляк – Національній музичній академії ім. П. І. Чайковського.

Ярема Іванович викладав такі предмети професійного спрямування: диригування, читку хорових партитур, аранжування, вів практику роботи з хором на базі хорів «Мелодія» і «Червона калина» (тепер «Каменярь») під його ж орудою, керував хором класом і чоловічим вокальним ансамблем Івано-Франківського музичного училища ім. Д. Січинського.

За час роботи в навчальному закладі Я. І. Коваль проводив цікаві відкриті заняття з диригування («Фермата, її види. Особливості виконання»), «Способи виконання різних динамічних відтінків за допомогою диригентського жесту»). Активно займався методичною діяльністю, у 2018 р. на курсах підвищення кваліфікації викладачів, захистив роботу на тему «Місце і роль народної пісні у вихованні творчої молоді».

Улюбленою сферою діяльності Я. І. Ковалю в музичному училищі була робота з хором класом, від якої він отримував «неймовірні хвилини радості і блаженства». За два роки творчої праці з колективом, за словами митця, він відчув себе людиною, справді потрібною суспільству. Безмежна любов, повага і толерантне ставлення до студентів проявлялися в кожному слові та тоні, в кожному диригентському жесті. Водночас, красива та щира посмішка надихала, підбадьорювала і допомагала хористам творити справжнє мистецтво. Про це свідчать спогади випускниці Б. Кохан. Викладач постійно вселяв віру в себе, акцентуючи: «ти – розумничка, в тебе все вийде, тільки вір у себе і свої сили; ти – працюй, а я допомагатиму і підтримуватиму».

Будучи людиною високопрофесійною, вельми ретельно підходив до вибору відповідного репертуару. Студентський хор виконував такі твори: Д. Січинський «Пісне моя», «Минули літа молодії», хорові обробки М. Леонтовича («Піють півні», «Щедрик», «Дударик», «Козака несуть», «Мала мати одну дочку», найулюбленіша пісня «Із-за гори сніжок летить»), Є. Козак («Полетів бим на край світа», «Мав я раз дівчиноньку чепуреньку», «Откаль соненько сходило»), «Ой чого ти почорніло?» Л. Ревуцького, «Тече вода в синє море» Б. Лятошинського, духовні композиції М. Вербицького «Слава...Єдинородний», «Христос Воскрес», два масштабні хорові концерти композиторів «Золотої Доби» («Не отвержи мене во время старости» М. Березовського та концерт № 32 «Скажи

ми, Господи, кончину мою» Д. Бортнянського, вивчити який Ярема Іванович мріяв все життя, і який, на жаль, став «лебединою піснею» диригента, був виконаний перед самою кончиною), твори композиторів-сучасників: В. Тиможинського, Р. Толмачова, М. Скорика, Б. Шиптура.

Керівник мав бездоганний слух, гостро чув діатонічні та хроматичні півтони (опирався на методику К. Пігрова: «...при виконанні хроматичного півтону вниз потрібне напруження протилежного характеру, тобто хороше «осідання» на хроматично понижуваний звук» [3, 28], при висхідному хроматичному рухові мусить буди гостра подача звуку вгору, «діатонічні півтони вниз за всяких обставин треба співати якомога гостріше...» [3, 29], а вгору – за правилами інтонування малих секунд.), тому від хору вимагав ідеально чистого інтонування. Акцентував увагу на твердження П. Муравського: «Найкращий спів – це чистий спів. Чистий спів можна порівняти з чистою водою і чистим повітрям...» [2, 132] Володіючи добрим голосом, слідкував за якісним звучанням, вмів налаштувати хор на високу співочу позицію і, завдяки великій диригентській харизмі, допомагав зберігати її протягом всього твору. Прагнув досягти кантиленного співу, наголошуючи: «...Для досягнення кантиленного звучання необхідно весь час співати з підтягнутою діафрагмою, вдихати повітря швидко і безшумно, а видихати повільно» [там само, 131]. Звертав увагу на якість і тембральність звуку: яскравий і матовий, світлий і тьмянний, м'який і жорсткий, оксамитний і колючий, головно, що він повинен бути виразним. «Виразність є якість, завдяки якій музикант живо відчуває і з силою передає всі ідеї, які він передати повинен, і всі ті почуття, які виразити повинен (Жан Жак Руссо)» [1, 46].

Завжди радився з колективом, вважав студентів рівноправними учасниками творчого процесу. Для поглибленого розуміння професії на кожне заняття хору готував бліц-запитання для роздумів і пошуків, наприклад, що таке «вовча квінта», співоча форманта, стретто, квазі крещендо, яка різниця між діатонічним і хроматичним півтоном тощо. Взірцем у диригентській професії вважав Герберта фон Караяна. «На репетиціях Караян рідко підвищував голос, ніколи не був різким по відношенні до окремих музикантів. Як же він досягає таких результатів? Справа в тому, що Караян користується повагою як музикант, і виконавці цінують його самовіддачу. Ось і все» [4, 59]. Ярема Іванович теж ніколи не виявляв агресії, високі нотки в голосі могли прозвучати тільки в моменти несумісності виконання твору з його власним баченням. Відтак голосно повторював своє коронне слово – «зачекайте»...

Уроки з фаху проводив неординарно: збирав усіх студентів, вивчав із ними різноманітний хоровий репертуар, розповідав багато цікавих речей про диригентів, композиторів, ділився величезним диригентським досвідом, «допомагав осягнути всю глибину стилю, гармонії, драматургії. Він справді навчив любити музику, адже сам безмежно її любив» (зі спогадів студента Ю. Самуляка). Був батьком і вихователем для своїх учнів. Вмів розкривати у вихованцях емоційність й обдарованість, обнадіювати, стверджуючи, що «...всі діти дуже талановиті, з них будуть диригенти». Творчим девізом Яреми Івановича були слова: «Хвалити, хвалити і ще раз хвалити». Головним принципом у роботі було не просто засвоєння студентом техніки диригування та вивчення хорової партитури, а виховання доброго музичного смаку, глибокого усвідомлення змісту твору, філософського задуму авторів, переживання кожного слова, тому у виборі творів перевагу надавав класичним високохудожнім взірцям хорової літератури.

Був людиною відданою мистецтву, весь вільний час проводив на роботі: уроки, репетиції, творче спілкування з колегами і студентами, нові плани і задуми. Мріяв видати репертуарні збірки-хрестоматії з диригування для студентів усіх курсів із анотаціями до кожного твору.

Знаковою лебединою піснею талановитого хормейстера стало виконання з колективом Івано-Франківського музичного училища твору Д. Січинського «Минули літа молодії». Передчасно пішов із життя 21 травня 2018 р.

Людська пам'ять зберігає тепло душі улюбленого керівника, талановитого педагога і просто доброї Людини. Філософ по натурі, Я. І. Коваль так і відносився до життя. А скільки ще могло б здійснитися проєктів (планував аудіо-записи своїх колективів, працював над поїздкою до Румунії, мріяв про фестивалі в Італії та далекій Австралії), прозвучати задуманих творів...

Література

1. Зильберквит М. Мир музыки: Очерк. М. : Издательство «Детская литература», 1988. 335 с.
2. Муравський П. Моя хорова школа. Методика акапельного хорового твору. До сторіччя від дня народження й 80-річчя мистецько-педагогічної діяльності. / Редактор – уряд. О. Шокало. К.: ВЦ «Просвіта», 2014. 384 с.
3. Пігров К. Керування хором. К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. 180 с.
4. Робинсон П. Караян. /Переклад з англійської. М. : «Прогресс», 1981. 167 с.
5. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика. В 2-х т. / пер. с нем. Ю. Попова. М. : Искусство, 1983. 479 с.

МАКРО- І МІКРОСТРУКТУРА МІЖМОВНОГО СЛОВНИКА

Литвинець Юлія Анатоліївна
Національний університет «Острозька академія»
м. Острог

У статті проводиться детальний аналіз макро- та мікроструктури міжмовного словника на прикладах трьох міжмовних словників.

Ключові слова: макроструктура, мікроструктура, міжмовний словник.

Об'єктом дослідження є різні типи міжмовних словників.

Предмет дослідження – особливості макро- та мікроструктури міжмовних словників.

Згідно із предметом роботи були окреслені такі **завдання**: 1) дослідити поняття макро- та мікроструктури міжмовного словника; 2) проаналізувати макро- та мікроструктуру трьох міжмовних словників.

Міжмовний словник є збірним поняттям, яке показує усі словники, що працюють з декількома мовними системами. Саме цей факт створює проблему визначення міжмовного словника. [3]

Незалежно від лексикографічної традиції структура словника завжди складається з двох основних частин – макро- та мікроструктури. Кожна з цих структур має певний набір характеристик та атрибутів, які беруться до уваги при укладанні словника, проте майже кожен словник відрізняється за своїм укладанням як на рівні макро- так і мікроструктури. [1]

Під макроструктурою зазвичай розуміють загальний уклад словника, що охоплює власне словник, чи взаємне розташування словникових статей за попередньо визначеним принципом, передмову, правила користування словником, список скорочень, можливо, граматичний опис мови, різного типу списки чи додатки тощо. [1, с. 102]

Словникова макроструктура може бути повною або усіченою. Повна – передбачає наявність власне словника, вступу, передмови, можливо, короткого теоретичного розділу, присвяченого певним аспектам теорії лексикографічного опису одиниць словника, граматичної довідки, правил користування словником, списку скорочень, списку джерел, списку власних назв різного типу. Натомість усічена макроструктура виявляє неповний набір структурних частин.

Під мікроструктурою словника прийнято розуміти внутрішню будову лексикографічного опису словникової одиниці. Визначальним елементом макроструктури є реєстр та засади його укладання, оскільки це найбільше впливає на тип, призначення й завдання словника. Цілком слушним є погляд А. Баранова щодо цього питання: «фактично реєстр задає галузь опису словника». [2, с. 77]

За дослідженням О. Демської, з одного боку, одиницями реєстру можуть бути морфеми (у морфемних або граматичних словниках), лексеми (у тлумачних, перекладних словниках; словниках синонімів, паронімів, омонімів тощо), словосполучення (у фразеологічних, синтаксичних словниках) тощо. А з іншого, – це можуть бути загальномовні, літературні, діалектні, мови окремих людей (зазвичай письменників) тощо словники.

Порядок розташування мовних одиниць у реєстрі буває прямий алфавітний порядок, за якого реєстрові одиниці розташовані за алфавітом від А до Я, чи порядок а fronte та обернений чи порядок а tergo, в якому одиниці реєстру розташовують від Я до А.

Однією з проблем макроструктурного рівня є загальні засади опису реєстрових одиниць того самого порядку. Ідеться про стандартність, однотипність та послідовність тлумачення типових заголовкових одиниць.

Макроструктура є фактично словником, натомість мікроструктура, чи словникова стаття – це основний структурний елемент словника. Власне, і в словниковій концепції, і в інструкції, і під час практичного укладання словника традиційно найбільше уваги приділяють словниковій статті. З одного боку, її формальним параметрам, а з іншого, – змістовому наповненню. [1, с. 106]

Загалом базова мікроструктура сучасного тлумачного або перекладного словника повинна містити шість обов'язкових елементів: 1) заголовкове слово, інколи позначуване терміном вхід; 2) граматичну інформацію; 3) тлумачення або переклад; 4) приклади, чи екземпліфікацію; 5) паспортизацію прикладового матеріалу; 6) фраземіку; і один факультативний елемент, що виявляє тенденцію до обов'язковості, – стилістичну характеристику, яка може містити інформацію про функціонально-стильову, емоційно-експресивну, емоційно-оцінну, нормативну специфіку заголовкового слова. [1]

Для глибшого розуміння терміну «міжмовний словник» було проведено контрастивний аналіз словників, які підпорядковуються визначенню різних типів міжмовних словників та є в доступі для нас.

Перший словник, обраний нами для аналізу, називається «**Англо-український словник неологізмів**». Він містить понад 2500 нових найбільш вживаних лексичних і фразеологічних одиниць, що ввійшли в систему англійської мови в ХХІ столітті, з їх відповідниками в українській мові і контекстами функціонування в різних сферах життя англомовного суспільства. На титульній сторінці можна прочитати, що він призначений для мовознавців, викладачів, перекладачів, аспірантів і студентів.

На передній частині палітурки словника великими літерами зазначено його назву. Крім того, деталізовано до якого саме століття ці слова належать: «Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття». Також надруковано видавництво та електронну адресу на задній частині палітурки. На титульній сторінці розміщуються основні бібліографічні дані видання: прізвище авторів, назва, назва видавництва, місце і рік випуску.

Словник містить короткий теоретичний розділ, присвячений лінгвальним і соціолінгвальним параметрам інновацій англійської мови початку XXI століття. На передній титульній сторінці вказані рецензенти, яких два, а також автори та назва словника.

На задній титульній сторінці зазначено, що це навчальне видання, ПІБ авторів, назва, редактор, коректор, комп'ютерна верстка. Тут є точні дані про якість та розмір паперу, видавництво, телефон тощо. Словник складається із 359 сторінок.

На нашу думку, макроструктура описуваного словника – повна, оскільки у ній наявний власне словник, зміст, розділ «Про авторів», короткий теоретичний розділ, присвячений певним аспектам теорії лексикографічного опису одиниць словника, список використаних лексикографічних джерел.

Не можна не згадати про те, що основним елементом макроструктури є реєстр словника. У цьому випадку його формують одиниці такого мовного рівня як лексеми. Так як лексеми розташовані за алфавітним порядком, то це словник *a fronte*.

Перейдемо до опису словникової статті. Вона містить п'ять обов'язкових елементів: 1) заголовкове слово; 2) граматичну інформацію; 3) переклад; 4) приклади; 5) паспортизацію прикладового матеріалу. До прикладу, **cash crunch**, *n* «готівкові лещата», дефіцит готівки у підприємстві **Cash crunch**...The money depends on people's trust.; without it, the dollars stop coming in. (U.S. News&World Report, Dec. 8, 2003).

Форма словникового входу відповідає не тільки змістовим вимогам, а й формальним, тобто правильній візуалізації заголовкової одиниці. Тут заголовкові одиниці подано малими літерами грубим шрифтом. Переклад, як одна з найважливіших частин словникової мікроструктури, «забезпечує відмінність будь-яких двох слів, що інтуїтивно відрізняються за значенням» та завжди подається більше ніж одним словом, адже українська мова не має еквівалентів до цих неологізмів, а тому даний переклад швидше за все можна назвати тлумаченням.

Інколи вказано з яких двох слів утворився новий неологізм. Наприклад, **gambaholic** (gambler + alcoholic), *n* азартний гравець. Також є тлумачення-посилання. До прикладу, **fur-kid**, *n* див. **companion animal**.

Наступними двома структурними елементами словникової статті, що тісно між собою пов'язані, є ілюстрація, чи приклад вживання описуваної мовної одиниці в реальному тексті, та її паспортизація. У «Англо-українському словнику неологізмів» до кожного заголовкового слова наведено приклад вживання у контексті, що викликає довіру до словника. Формат паспортизації у аналізованому словнику – це назва книги, газети чи журналу та дата видання.

Другим проаналізованим словником є «Візуальний словник 5 європейських мов: німецької, англійської, французької, іспанської, італійської». Як і в попередньо проаналізованому словнику, тут на передній частині палітурки словника великими літерами надрукована його назва. До того ж, вказано для якого виду пам'яті цей словник найкраще підходить (вивчення іноземної мови через зорове сприйняття) та зазначено видавництво. На задній частині палітурки вміщена невеличка порада: «спочатку побачити, а потім прочитати та вивчити» та 17 тем, слова з яких перекладені у цьому візуальному словнику. На титульній сторінці розміщуються основні бібліографічні дані видання: назва, назва видавництва, місце випуску. Словник містить передмову, де описана структура словника, термінологія та правила користування словником. Також є зміст на німецькій мові. Вкінці словника німецькою мовою вказаний весь реєстр словника, що налічує близько 35 000 лексем. Словник складається із 1099 сторінок.

Словникова стаття багато чим відрізняється від попередньо проаналізованої статті у словнику неологізмів. Тут від кожного малюнка чи ілюстрації ідуть стрілочки, які відповідають кожному слову, яке позначає ту чи іншу частину зображеного предмета. Наприклад, на сторінках 218-219, зображено кольорові малюнки різних видів риб та морської фауни. До прикладу, така морська тварина як скат у цьому словнику перекладена п'ятьма мовами: «Roche-skate-raie-raja-razza», де необхідно – вказано рід.

«Українсько-англійський розмовник» нами також був проаналізований. На передній стороні палітурки, яка є твердою, вказано два автори та назва словника. Зазначено, яку користь приносить використання цього словника: «Цей посібник допоможе вам у вивченні англійської мови. Ви знайдете в ньому лексику, розмовні моделі, діалоги, характерні для різноманітних ситуацій спілкування. Посібник стане також у пригоді іноземцям, що вивчають українську мову.» Словник має зміст, що складається з 24 розділів та додатку. Слова розташовані у дві колонки. Ліворуч – українське слововсполучення чи речення, а праворуч – англійський відповідник.

Реєстр у цьому словнику формують і лексеми, і слововсполучення, і навіть речення. Крім того словник є тематичним, адже заголовкові одиниці розташовані відповідно до теми, до якої вони належать. Ми вважаємо, що макроструктура описуваного словника є усиченою і словникова стаття не містить багатьох елементів, таких які були у словнику неологізмів, наприклад, граматичної інформації, прикладів вживання в контексті тощо.

На наш погляд, невелика кількість реєстрових одиниць у словнику пояснюється тим, що словник скоріше за все призначений в першу чергу для учня середньої школи, аніж для фахового користувача-лінгвіста.

Література:

- 1) Демська О. М. Вступ до лексикографії. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 266 с.
- 2) Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. – М.: Эдиториал УРПС, 2001. – 354 с.
- 3) Коцюк Л. М. До проблеми впорядкування термінів лексикографії: назви словників, що здійснюють лексикографічний опис декількох мов і зв'язків між ними // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька акад.» Сер. «Філол.» Вип. 20. – 2011. – С. 237 – 244.

4) Моисеев М.В. Лексикография английского языка: учебно-методическое пособие для студентов специальностей 022900 «Перевод и переводоведение» 202600 и «Теория и методика преподавания иностранных языков». – Омск: Изд-во ОмГУ, 2006 – С. 26.

Галузь: «Філологія (лінгвістика)»

МЕТОДИКА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ (CASE-STUDY МЕТОД)

Даньків Аліна Костянтинівна,
асистент кафедри громадського здоров'я та
гуманітарних дисциплін,
Ужгородський національний університет,
м.Ужгород, Україна

Анотація: у даній статті розглянуто та проаналізовано один із актуальних методів викладання англійської мови, а саме case-study метод, як один з ефективних у засвоєнні іноземної мови, що допомагає у вивченні нової лексики та сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості з критичним мисленням.

Ключові слова: case-study метод, методика викладання, англійська мова.

З підвищенням рівня освіти в Україні все більше іноземних студентів зацікавлені в навчанні в українських вузах, зокрема в медичних інститутах та на медичних факультетах провідних вузів нашої держави. Це зумовлює застосування нових та ефективних методів викладання, зокрема англійської мови, як найбільш поширеної мови викладання у вузах для іноземних студентів різних національностей.

На сьогоднішній день, перед викладачем іноземної мови постає важлива проблема підготовки освіченої та високоморальної особистості з розвинутим критичним мисленням, особливо якщо ця людина медик.

Вирішення цього завдання передбачає знаходження найефективніших та найактуальніших методів навчально-виховного процесу. Саме це й породжує **актуальність** нашого дослідження, а точніше, використання інтерактивного методу навчання – кейс-методу.

Вперше метод кейс-стаді був застосований в Гарвардській школі бізнесу в 1924 році і він швидко набув популярності. Розроблений англійськими науковцями М. Шевером, Ф. Едейем та К. Сйтс. Методом аналізу ситуації, як він іншими словами називається, використовується як один з головних у різних сферах наук: економіці, юриспруденції, соціальних науках, філології та медицині. Конкретно у нашому випадку, він є одним з головних на уроках англійської мови як іноземної для студентів-медиків вищого навчального закладу.

Метод case study - це активний метод навчання, який вимагає безпосередньої участі студентів під час уроку. Метод вивчення конкретних питань дає студентам прекрасну можливість творчо застосувати мовний матеріал на основі їх професійних знань та дозволяє їм адаптуватися до реальних ситуацій.

Метод кейс об'єднує два елементи: сам випадок і обговорення цього випадку. Кейси забезпечують багатий контекстний спосіб введення нового матеріалу та створення можливостей для студентів застосувати на практиці те, про що вони тільки що дізналися на уроці. Ефективні кейси, як правило, засновані на реальних подіях та випадках. Людина, що приймає рішення, з якими стикається у певній ситуації, може вибирати між кількома альтернативами і кожна з цих альтернатив може бути підтримана логічним аргументом. Під час дискусії учні проводять аналітичну роботу з пояснення зв'язків між подіями у цій справі, визначають варіанти, оцінюють вибір та прогнозують наслідки дій.

Випадки можуть бути різними за обсягом та змістом. Це залежить від цілей навчання іноземної мови, рівня студента, а також типу необхідної допомоги у процесі прийняття рішення. У нашому випадку ціль буде практична, яка відображає реальні життєві ситуації, так як для нас актуальним є навчання іноземної мови для студентів-медиків.

Навчальне завдання практичного кейсу зводиться до підготовки лексики та граматики, вивченої раніше, практикування та прийняття рішень в конкретній мовній ситуації. Навчальний процес повинен відображати типові мовні ситуації, які частіше з'являються в реальному житті майбутніх медиків, тобто їх професійної підготовки.

Даний тип уроку допомагає розвивати та підвищувати критичне мислення студента; розвивати навички вирішення проблем; покращити організаційні навички студента; підвищити комунікативні навички; заохочувати спільне навчання та навички роботи з командою; пов'язати теорію і практику; змусити студентів бути активними під час уроку.

Метод кейс уроку зазвичай передбачає три етапи:

- індивідуальна підготовка;
- невелика групова дискусія;
- велика група чи класна дискусія.

За допомогою підручника Л.Я. Аврахової “English for medical students” ми підготували план уроку, кейс-завдання в якому чітко розкривають хід уроку та формують практично-критичні навички студента, розкривають нові знання мови та вказують на специфіку медичної дисципліни.

Кейс-урок

Тема: History of a patient

Завдання кейс-уроку полягають у:

- набутті й розвитку навичок застосування теоретичного матеріалу для аналізу практичних проблем;
- формуванні навичок пошуку, відбору й оцінюванні інформації;
- навчанні формулювати запитання й формувати запити;
- формуванні навичок всебічного аналізу ситуацій, прогнозуванні способів розвитку ситуацій;
- набутті умінь і навичок конструктивної критики

План заняття

I. Підготовка до сприйняття нового матеріалу:

1. Привітання
2. Повідомлення теми та мети заняття.
3. Мовна зарядка - обговорення теми в загальному.

II. Основна частина заняття:

1. Знайомство з новими словами з теми заняття
2. Перегляд відео з теми уроку «Історія хвороби пацієнта»
3. Читання тексту "Taking a history"
4. Вправи до тексту

III. Заключна частина уроку:

1. Оцінювання учнів
2. Підбиття підсумків
3. Домашнє завдання

Хід заняття

I. 1. T: Good morning students! How are you?

2. T: Today we are going to speak about the history of patient illness, how to take the history. We will get acquainted with the new notions of HPC (History of presenting complaint), HPI (History of present illness), SE (Systemic enquiry), DH (Drug history), ALL (allergies) etc.

3. T: Before we start speaking about patient history in general, I would like to get known about the specifics of history taking in your countries – India, Nigeria, Ghana, Palestine.

Учні по черзі розповідають про специфіку дослідження історій хвороб пацієнтів у їх країні.

II. 1. T: Now we will read new words and their definitions: abdominal, gastrointestinal, heartburn...

Учні читають нові слова та їх значення, вибрані з тлумачного словника англійської мови Longman Dictionary of Contemporary English.

GENITOURINARY - relating to, affecting, or being the organs of reproduction and urination

GASTROINTESTINAL - of, relating to, affecting, or including both stomach and intestine

VERTIGO - disordered vertiginous movement as a symptom of disease in lower animals

ABDOMEN - the part of the body between the thorax and the pelvis

THORAX - the part of the mammalian body between the neck and the abdomen; *also* its cavity in which the heart and lungs lie

PELVIS - a basin-shaped structure in the skeleton of many vertebrates that is formed by the pelvic girdle and adjoining bones of the spine

ULCER - a break in skin or mucous membrane with loss of surface tissue, disintegration and necrosis of epithelial tissue

ADENOMA - a benign tumor of a glandular structure or of glandular origin

HEARTBURN - a burning discomfort behind the lower part of the sternum due especially to spasmodic reflux of acid from the stomach into the esophagus

FITS - a sudden violent attack of a disease (as epilepsy) especially when marked by convulsions or unconsciousness [3].

2. T: Now lets watch the video how doctors in Britain note the history of patient illness.

Студенти разом з викладачем дивляться відео на англійській мові про розмову лікаря з пацієнтом.

T: So lets read the text.

Студенти один за одним читають по абзацу з тексту.

Taking a History

Taking a patient's history is the initial part of clinical examination and its main aim is to find out the patient's present problem and how it affects the quality of their life.

The history is a review of the patient's current state of health and past medical condition. When taken carefully, it may give valuable information about the nature of the patient's problem and provide the necessary clues to help the doctor establish a preliminary or differential diagnosis.

The history-taking process is a well-established and commonly used sequence.

1 History of presenting complaint (HPC). The main symptoms should be clearly defined as soon as possible, to find out the cause of admission or seeking medical advice. The onset, severity, progression, associated features or symptoms are all important. A special focus is also made on pains associated or not with specific organs.

2 History of present illness (HPI). The patient is requested to give an account of recent events in their own words which in this way may be recorded in the history sheet.

3 Systemic enquiry (SE) also known as the **review of systems (RoS)**. The history is taken of the main symptoms of the major bodily systems: **General:** mood, fatigue, anorexia, fever, night sweats, rashes, heat/ cold intolerance. **Cardiovascular system (CVS):** chest pain, palpitations. **Respiratory system (RS):** shortness of breath, cough, sputum, wheeze, hemoptysis. **Gastrointestinal system (GS):** nausea, vomiting, indigestion, abdominal pain, heartburn, change in bowel habit. **Genitourinary system (GUS):** nocturia, frequency, incontinence, change in color/smell of urine, menstrual difficulties. **Central nervous system (CNS):** headaches, weakness, dizziness, fits, faints, vertigo.

4 Past medical history (PMH). Patients are asked about their previous medical/surgical diseases.

5 Drug history (DH) and allergies (ALL). Information is obtained on any medication prescribed, self-administered drugs.

6 Family history (FH) provides information about any predisposition to disease, and relevant information on relatives.

7 Social history (SH). Information is collected about the patient's occupational, social, personal factors, such as habits, employment, housing, interests, sports, hobbies, physical exercise, the use of alcohol, tobacco, recreational drugs.

To accomplish the purpose, a set of the following practical tips has been developed.

- Show the patient your attention.
- Start by eliciting the presenting complaint.
- Let the patient tell story in their own words.
- Try not to interrupt.
- Use the language which the patient understands.
- Summarize the story for the patient to check, correct and add more relevant details.
- Obtain the patient's history also from other sources of information.

Having completed history taking, the doctor will perform the next stage of clinical examination, which is physical examination. The diagnostic process will proceed, but the first clues have already been obtained to formulate a preliminary diagnosis, which will help the doctor to develop their own approach to the patient's problem during physical examination [1].

1. T: I am going to ask you some questions concerning the text. Let's start:

Студенти відповідають на питання, що стосуються тексту про історію хвороб пацієнта.

- What are the main components of clinical examination?
- Why does taking history come first?
- How does an interview usually start?
- Why are patients asked about their previous medical diseases?
- What may drug history reveal?
- What recommendations should be followed to get accurate information?
- What is crucial in history taking?

T: Well, let's continue with doing the exercises that contain new words which you have just read and to check your attentiveness during the text reading.

Учні виконують вправи для засвоєння нових слів та перевірки їх уважності під час читання тексту.

1. Match expressions and their definitions.

1. Present complaint	A. details of patient's medical records over a period of time
2. History of present illness	B. all the symptoms of the diseases are present
3. Systemic enquiry	C. recent events in the case history
4. Past medical history	D. review of systems
5. Family history	E. records of earlier illnesses
6. Drug history	F. information about parents, relatives

2. Complete the following sentences choosing suitable words from the box.

Disturbance initial give vertigo genetic previous abdominal obtained

- The patient gives a month's history of.....pain.
- These results are consistent with.....disease.
- On a recent visit he complained of nausea, vomiting and speech.....
- A thorough inquiry elicited relevant symptoms:....., faints and fits.
- Having completed history taking the doctor made.....diagnosis.
- Family history provided information about.....disease.
- There was.....detailed information on patient's relatives.
- Practical recommendations have been developed which help to.....diagnosis.

3. What body systems are these questions related to?

Cardiovascular system = CVS

Respiratory system = RS

Gastrointestinal system = GS

Genitourinary system = GUS

Central nervous system = CNS

Endocrine system = ES

Ear, nose and throat = ENT

- Do you have any nausea, vomiting, diarrhea, dyspepsia?
- Does your pain behind your breastbone irradiate to your back?
- How long have you been having these headaches?

4. Do you keep awake at night?
5. Have you got any trouble with your stomach or bowels?
6. What's your appetite like?
7. Do you have any problems with your waterworks?
8. Do you have pain in the chest, palpitation, swelling of the ankles?
9. What about coughs or wheezing or shortness of breath?
10. Are you diabetic?
11. Have you ever had nose bleeding?

4. **Match each of the suspected problems in the first column with a suitable question from the second column.**

Suspected problem	Question
1 coronary thrombosis	A What sort of mood have you been in recently?
2 asthma	B Have you had any pain in your chest?
3 cancer of lung	C Have you had any shortness of breath?
4 ulcer	D What is your level of sugar?
5 depression	E Do you ever get wheezy?
6 diabetes	F Have you had a heartburn?
7 adenoma	G Have you ever coughed up blood?

5. **Common phrases used by patients and their meaning. Match appropriate answer.**

When a patient says....	The doctor understands
I can't breathe	Anorexia
I can't eat or I've lost my appetite...	Alopecia
My skin looks yellow	Dyspnea
My hair is falling out	Cyanosis
I can't remember a thing	Amnesia
I can't move	Insomnia
I have a cavity	Haemoptysis
I cough up blood	Paralysis
My skin looks blue	Jaundice
My chest feels constricted	Oedema
I can't sleep	Nausea
I feel like I'm going to throw up	Thoracic pain
My ankle is swollen	Caries

6. **Make words combinations using a word from each box [2].**

Bone	diagnosis
Differential	sense
Insidious	onset
Iron	marrow
Pernicious	increasing
Progressively	deficiency
Vibration	anaemia

III.

1. **Оцінювання учнів.**

2. **Підбиття підсумків:**

T: Today we have done a great and very important job – we have learned new words concerning the theme “Patient history”. That will help you in studying medical subjects. Hope this lesson was interesting for you. In case you have some questions, you can approach me after the lesson.

3. **Домашнє завдання** – написати історію хвороб пацієнта.

You already know what is the history of the patient, so for your home task you have to write the medical patient history. You can work in pairs with your groupmates for better work. Good luck!

Висновки: Підводячи підсумок вищезазначеної інформації, ми можемо стверджувати, що сила кейс-методу полягає в активній участі студентів. У випадку навчання, студенти стикаються з проблемою, перш ніж створювати структуру для її вирішення.

Список використаної літератури:

1. Аврахова Л. Я. English for Medical Students / Л. Я. Аврахова. – Київ: ВСВ «Медицина», 2017. – 448 с. – (5).
2. Eric H. Glendinning, Professional English in Use. Medicine – 4-th – Cambridge University Press – 167 с.
3. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ldoceonline.com/>.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Загірна Юлія Василівна
студентка 4 курсу, спеціальність «Туризм»
Національний авіаційний університет
Україна, місто Київ

Анотація: у даній статті описується вплив соціальних мереж на масову комунікацію, висвітлюються найбільш популярні соціальні мережі сьогодення, розкривається поняття «соціальна мережа» та «блогер».

Ключові слова: соціальні мережі, блог, блогери, масова комунікація.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Аналіз розвитку соціальних мереж і моделей комунікації проводили такі дослідники: С. Афанасьєв, С. Дука, В. Іноземцев, С. Блек, П. Дойль та інші.

Постановка проблеми дослідження. Спільноти в соціальних мережах в даний час виконують функцію корпоративного засоби масової комунікації та грають роль джерела інформації про організацію, інструменту поширення інформації про неї, а також засоби просування позитивного образу і цінностей організації. Часто спільноти і соціальні мережі з точки зору просування стають більш ефективним інструментом, ніж будь-які інші засоби зв'язків з громадськістю, в силу того що спільноти дозволяють встановлювати контакт з аудиторією безпосередньо.

Метою статті є показати, яке місце займають соціальні мережі у масовій комунікації сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Основою такого суспільства є мережева комунікація, однією з форм вираження якої є помітне зростання числа соціальних Інтернет-мереж. Вони виступають інструментом, за допомогою якого велика кількість користувачів глобальної мережі отримують додаткові можливості у спілкуванні [1]. Соціальна мережа — соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає розмаїті зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками. Соціальними мережами називають також інтернет-програми, які допомагають друзям, бізнес-партнерам або іншим особам спілкуватись та встановлювати зв'язки між собою використовуючи набір інструментів. Соціальні Інтернет-мережі можна віднести до нових соціальних медіа, адже вони стають засобом масової комунікації, інструментом для зв'язків людей між собою.

Соціальні мережі відіграють важливу роль у сфері мфсової комунікації, адже люди отримують повідомлення, можуть його обговорити, висловити зауваження, але джерело повідомлення їм не відповідає. Вони надсилають аудиторії свою інформацію, яка споживається індивідуально і вільно (коли і де завгодно). Соціальні мережі не вимагають значних затрат і може бути зручним інструментом для популяризації організації. У соціальних мережах простіше працювати із цільовою аудиторією, є можливості для її аналізу.

Соціальні мережі виконують такі функції [2]:

- узагальнення інформації, отриманої від активістів руху, організаційна і мобілізаційна діяльність;
- поширення узагальненої інформації серед широких верств населення;
- створення індивідуального профілю, в яких буде міститись інформація про користувача;
- взаємодія користувачів;
- обмін ресурсами;
- тощо.

Найбільш популярними соціальними мережами на сьогоднішній день є:

- Facebook. Ця соціальна мережа дозволяє користувачам створювати свої особисті сторінки, надсилати повідомлення один одному, переглядати фотографії та відеозаписи, належати до різноманітних груп. Ця мережа є найпопулярнішою у світі.

- Instagram. Цей додаток дозволяє користувачам створювати свої персональні сторінки, де вони мають змогу переглядати фотографії та відеозаписи. Також у додатку існує безліч фільтрів для успішної фотографії. У цій мережі проводять свою діяльність багато магазинів, де користувачі купують певний товар. У мережі зареєстрована велика кількість блогерів - спеціалістів, що мають блог і викладають у ньому свої роздуми, вподобання тощо.

- Twitter. Це система, що дозволяє юзерам викладати свої нотатки та думки, використовуючи веб-інтерфейс, SMS, засоби миттєвого обміну повідомленнями або сторонні програми-клієнти. Характерною рисою твіттера є публічна доступність розміщених повідомлень; це називається мікроблогінгом [3].

- ВКонтакте. До недавнього часу ця соціальна мережа була дуже популярною в Україні серед користувачів соціальних мереж. У додатку юзери мали змогу надсилати повідомлення, ділитися фотографіями та відеозаписами, бути членами у різноманітних групах. Мережа ВКонтакте була більш популярною в Україні, ніж Facebook, але 15 травня президент України Петро Порошенко підписав указ №133/2017, яким затвердив рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)", де блокуванню підлягала мережа ВКонтакте.

Варто відзначити, що Інтернет поступово перетворюється на середовище віртуалізації

суспільства. Мережа дозволяє позбавити комунікації від сервісу-нагляду соціальних інститутів і розширює практику неінституціоналізованих взаємодій [2]. Саме завдяки соціальним мережам ми дізнаємось про політику, економіку, подорожі, моду тощо. Великий вплив на людей мають думки блогерів, які мотивують своїх читачів на певні дії. Блогер часто навіть поєднує функцію розваг з інформуванням, аналізом-синтезом і мотивацією-

організацією. Їх запрошують авторитетні друковані видання, їх запрошує телебачення, їх залучають політики, їх шанують громадянські рухи. В будь-якому випадку блогери несуть на собі важливу соціальну функцію. В регіонах де відбувається наступ влади на свободу слова та тиск на офіційні засоби масової інформації, блогери стають для громадян ковтоком правдивих даних в океані замовних та цензурованих публікацій. Часто навіть відомі журналісти ведуть блоги, щоб мати змогу піднімати ті проблеми, і в такому їх ракурсі, який може не відповідати стандартам журналістики та офіційній позиції видання. Блоги виступають своєрідними індикаторами настроїв, відображаючи той рівень агресивності та активності на який здатні читачі.

Висновки. На сьогоднішній день суспільство вступило в «епоху соціальних мереж». Соціальні мережі стають все більшим інструментом для комунікації людей, ведення людської діяльності (бізнес, творчість) тощо. Останнім часом соціальні мережі перетворюються інструмент інформаційного впливу та керування свідомістю людей. Соціальні мережі являються не тільки засобами масової комунікації, а також є елементом механізму конструювання соціального середовища в умовах сучасного суспільства, виконують низку функцій, створюючи ціннісний базис свого існування. Правильне ведення їх є надзвичайно важливим для всього суспільства, яке є задіяне мережі Інтернет, зокрема і у соціальних мережах.

Література:

1. Галіч Т.О. Соціальні Інтернет-мережі та віртуалізація суспільного життя [Текст] / Т.О. Галіч // Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства. – Х., 2010. – Вип. 1. – С. 145 – 152.
2. Соціальні інтернет-мережі та віртуалізація суспільного життя. [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Acer/Downloads/Mir_2016_2_23.pdf
3. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Acer/Downloads/Mnf_2014_16_8.pdf

РОЛЬ TRAVEL-ЖУРНАЛІСТИКИ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ ДЕСТИНАЦІЇ

Загірна Юлія Василівна
студентка 4 курсу, спеціальність «Туризм»
Національний авіаційний університет
Україна, м. Київ

Анотація: у даній статті визначається роль travel-журналістики у формуванні іміджу дестинації; визначено можливості travel-журналістики у розвитку туризму в регіоні.

Ключові слова: журналістика, travel-журналістика, дестинація, туризм.

Постановка проблеми дослідження. У сучасному світі люди багато подорожують. Одні їздять у всім відомі дестинації, інші туристи обирають невідомі куточки нашої планети. Необхідність створення іміджу для країни, регіону, міста є дуже важливим, адже відображення їх в суспільній свідомості сприяє залученню уваги туристів до дестинації, покращує інвестиційний клімат, дозволяє розвивати інфраструктуру у дестинації тощо. Також формування позитивного іміджу дестинації дозволяє зайняти їх належне місце у рейтингу найпопулярніших місць у світі. Між тим, створення в суспільній свідомості стійких образів регіонів – важлива складова на шляху формування сучасної комунікативної парадигми. Саме засоби масової інформації здатні сформувати такі стійкі образи.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Розвитком travel-журналістики займалися такі науковці як М. Бахтін, Ф. Білецький, С. Бройтман, Е. Геймбух, С. Акінфієв, М. Варич,

В. Гоян, І. Мащенко, І. Показаньева, Ю. Полежаєв, Р. Удовиченко,

А. Юсипович, О. Юферева. Серед наукових розвідок, присвячених проблемам жанру подорожі, виокремлюємо праці Р. Грея, В. Гумінського, Н. Маслової, В. Михайлова, О. Скібіної, Е. Стеценка, Ш. Фішкіна, М. Шадріної.

Метою статті є показати, яку роль відіграє travel-журналістика у сприянні розвитку країни, регіону, міст та сіл та які можливості дає цей напрям журналістики у розвитку туризму.

Виклад основного матеріалу. Тревел-журналістика — особливий жанр в масмедіа, який базується на подачі специфічного роду інформації довідкового характеру про подорожі, мандри, особливі місця та країни в контексті зіставлення таких тем, як історія, географія, культура, література і фотомистецтво [2]. Журналістський матеріал цього жанру представляє інформацію про туризм, подорожі, круїзи, орієнтовану на зацікавлену в цій темі аудиторію.

Найпоширенішими жанрами в тревел-журналістиці є нарис, репортаж (розгорнутий репортаж), есе, опис. Також результат тревел-журналіста може знайти своє відображення в книгах, документальних фільмах, персональних фотовиставках, інтерв'ю на радіо і телебаченні, лекціях та майстер -класах, навіть в організаціях власного музею [3].

Особливості професії тревел-журналіста: актуальність, популярність, цікавість, відпочинок, інтелектуальне збагачення, самореалізація в сфері туризму. У актуальний час такий жанр як тревел-журналістика досить розвинений. У всьому світі випускається безліч журналів і путівників, а саме «GEO Traveller», «Discovery», «National Geographic» тощо. В Україні налічується близько ста туристичних видань : TrevelNews, Українська Туристична газета, Welcome to Ukraine, Світ туризму та багато інших. Більшість з них - з орієнтуванням на бізнес і переповнені рекламними турами і путівок.

Журналістські публікації, все частіше виступаючи потужним стимулом споживчої активності громадян у галузях туристичного бізнесу, так чи інакше впливають на розвиток внутрішнього та виїзного туризму. Завдяки тревелгам туристи мають змогу дізнатися, чи мають вони бажання відвідати DESTИНАЦІЮ, що потрібно взяти до уваги під час подорожі, на що слід звернути увагу. Також тревел-журналістика сприяє розвитку DESTИНАЦІЇ, адже вона стає відомою світу, показує, що може дати туристам та інвесторам, показує свої можливості та перспективи. Таким шляхом стали «туристичною Меккою» такі курорти як о. Балі, Сейшелські о-ви, Мальдівські о-ви тощо. Також, в крайньому разі, тревелги висвітлюють загрози, що існують у місці відпочинку задля безпеки туристів. Цей пункт є дуже важливим, адже ми маємо на увазі людське життя.

Тревел-журналістика є досить молодою і малодослідженою сферою українського телевізійного простору. Із 2010 року мандрівна тематика почала активно з'являтися в наповненні телеканалів «1+1» («Світ навиворіт»), «Першого національного» («Навколо світу за 48 годин») та «Inter Media Group» («Орел і решка») [1]. Пізнавальна, цікава, легка для сприйняття інформація про подорожі активно набирала високих рейтингів. Крім того, важливу роль зіграла документальність, оскільки вищезгадані подорожні програми відображали географічні, історичні факти, зокрема з використанням архівних матеріалів. Яскравим прикладом є телевізійна програма «Орел і решка», яка завоювала увагу багатьох телеглядачів. Кожного разу ведучі телепередачі подорожують у нову DESTИНАЦІЮ, описують її, відвідують різноманітні готельні заклади та заклади ресторанного господарства, беруть участь у розвагах і роблять все, що може запропонувати їм певна DESTИНАЦІЯ. Ведучі розповідають глядачам про плюси та мінуси місця, рекомендують, що варто робити, а що ні. Даний проєкт мотивує людей подорожувати та відвідувати невідомі куточки нашої планети. У тревел-програмах одним із найважливіших аспектів є образ ведучого. У даному випадку усі ведучі проєкту «Орел і решка» є відомі люди, що привертають увагу глядачів до перегляду телевізійної програми.

Тревел-журнали виступають продуктом тревел-журналістики, яка завдяки своїй поліфункціональній природі вміщує в собі і ряд функцій сервісної журналістики: а саме виступає у ролі модератора смаків пересічних читачів, але ця функція не виступає домінантною. Тревел-журнали зазвичай містять у собі інформацію про країни, міста тощо, готельні та ресторани заклади. На мою думку, тревел-журнали є менш ефективними засобами привертання уваги туристів. Набагато краще споглядати за чужим досвідом і бачити на власні очі все, що може запропонувати DESTИНАЦІЯ туристу.

Висновок. Сучасна тревел-журналістика постає потужним сегментом розвитку туристичних DESTИНАЦІЙ. На нашу думку, головною місією тревел-журналістів є не лише професійне представлення та творчий підхід у висвітленні інформації про туристичні DESTИНАЦІЇ, а й залучення людей до активного туризму, відвідування невідомих куточків нашої планети та споглядання їх. Перспективним напрямком тревел-журналістики вважаємо тревел-програми, що дозволяють глядачу побачити усі можливості та загрози, що представляє туристична DESTИНАЦІЯ.

Література:

1. Вайшенберг З. Журналістика та медіа : довідник / Зігфрід Вайшенберг, Ганс Й. Кляйнштойбер, Бернгард Пьорксен ; пер. з нім. П. Демешко та К. Макеев ; за заг. ред. В.Ф. Іванова, О.В. Волошенюк. – К. : Центр Вільної Преси : Академія Української Преси, 2011. – 529 с.
2. Полежаєв Ю. Тревел-журналістика у фокусі наукових досліджень: аналітичний огляд російського досвіду / Ю. Г. Полежаєв // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2014. – № 3 (38). – С. 110-114.
3. Коваленко І. Тележурналістика як специфічний вид соціальної діяльності: структурно-функціональний аспект [Електронний ресурс] // Вісник ХДАК: [Веб-сайт]. – Режим доступу: file:///C:/Users/1/Downloads/hak_2014_42_23.pdf

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОГО БАЛАНСУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМЕРЦІЙНИХ ВУЗЛІВ ОБЛІКУ У ГАЗОВИХ МЕРЕЖАХ

Дорошенко Юлія Іванівна
к.т.н., доцент
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
Україна, м. Івано-Франківськ

Панарін Владислав Антонович
студент
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
Україна, м. Івано-Франківськ

Анотація: В умовах обмеженості ресурсу необхідно удосконалити методологію облікування на об'єктах газопостачання (ГРС, ГРП, котельні), побудинкового обліку та обліку газу окремо по споживачах.

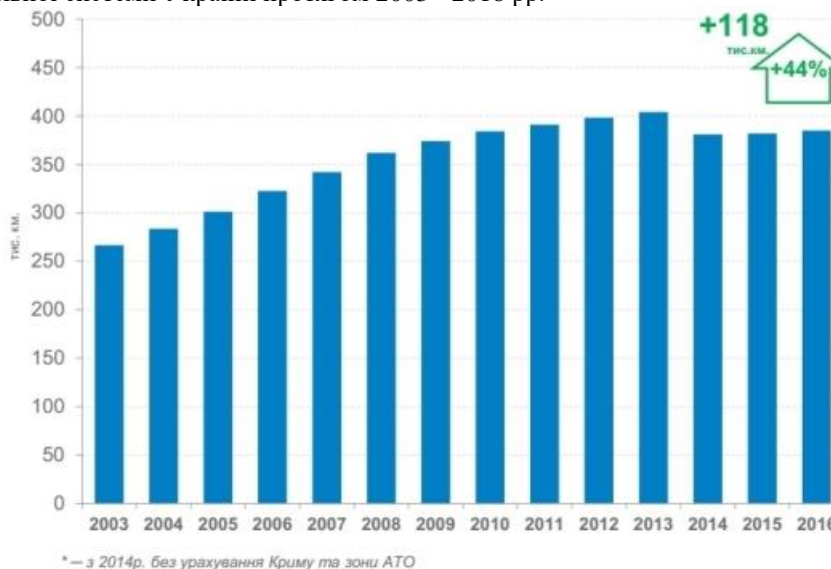
Комерційний облік природного газу дозволяє визначити обсяги споживання та/або реалізації блакитного палива. На підставі даних комерційного вузла обліку газу здійснюються взаєморозрахунки між споживачами природного газу та суб'єктами його постачання.

У зв'язку із актуальністю проблеми обліку газу постає питання розгляду особливостей матеріального балансу у системах газопостачання із застосуванням комерційних вузлів обліку.

В даний час гармонізація стандартів має найважливіше значення для розширення взаємовигідного обміну товарами (послугами), укладення угод по сертифікації, розвитку і поглиблення промислової співпраці та спільного вирішення науково-технічних проблем, підвищення і забезпечення якості продукції, оптимізації витрат матеріальних і енергетичних ресурсів, а також для підвищення ефективності заходів з безпеки праці і захисту навколишнього середовища.

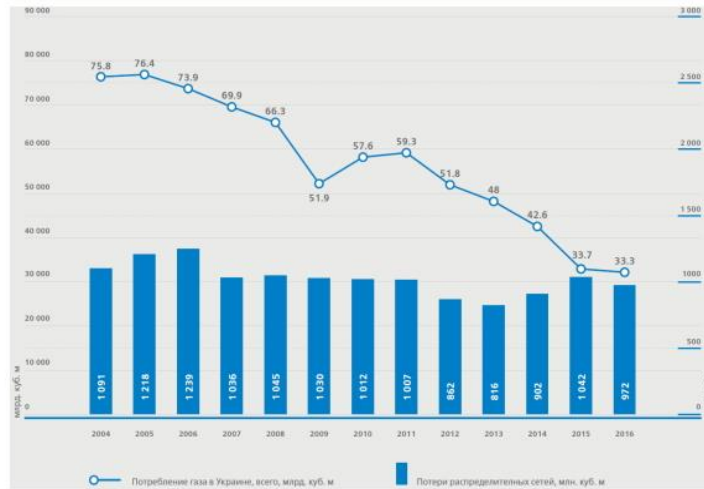
Ключові слова: газопостачання, комерційний облік газу, матеріальний баланс, вузли обліку, газові мережі, гармонізація стандартів

Газорозподільні мережі — система трубопроводів для транспортування і розподілу газу по об'єктах. Газ в газорозподільні мережі високого тиску надходить з магістрального газопроводу через газорозподільну станцію, в газорозподільні мережі середнього і низького тиску - через газорозподільні пункти. Мал. 1 відображає тенденції розвитку газорозподільної системи України протягом 2003 - 2016 рр.

Мал. 1 - Довжина розподільних газопроводів в Україні в 2003 - 2016 рр.

На мал. 2 наведено обсяги споживання газу і втрати у газорозподільних мережах протягом 2004 - 2016 рр.

Мал. 2 - Обсяги споживання газу і втрати у газорозподільних мережах протягом 2004 - 2016 рр.

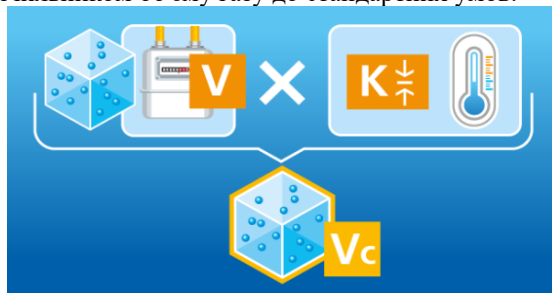
Комерційний облік природного газу – визначення об’ємів (обсягів) передачі та розподілу (споживання/постачання) природного газу в точках комерційного обліку на підставі даних комерційних вузлів обліку та інших регламентних процедур у передбачених Кодексом газорозподільних систем випадках. Комерційним обліком газу повинні бути забезпечені всі споживачі газу: абоненти, що мають договір з газозбутовою організацією, субабоненти, що мають договори з абонентами, оптові споживачі – перепродавці. Кожен споживач газу, незалежно від форми власності та напрямків діяльності, повинен бути забезпечений єдиним, комерційним вузлом обліку кількості газу.

Матеріальний баланс складають за рівнянням основної сумарної реакції з урахуванням побічних реакцій на основі закону збереження маси. Зазвичай враховують масу або вагу основних компонентів і домішок у всіх видах сировини, що надходить згідно з аналізами і порівнюють (балансують) з масою або вагою основного продукту і відходів виробництва. Згідно із законом збереження маси, загальна маса всіх поступивших до апарату (або в систему) матеріалів, тобто прихід, дорівнює загальній масі матеріалів, що виходять, тобто витраті.

Зазвичай на комунально-побутових об’єктах з невеликими обсягами споживання використовуються побутові лічильники (без корекції температури і тиску) і врахування властивостей газу, тому певний лічильником обсяг коректують із застосуванням відповідного коефіцієнта. За допомогою цих коефіцієнтів, будь-який побутовий споживач може самостійно визначити своє споживання газу в стандартних умовах.

В нормативній документації України розрахунок фізичних властивостей проводять за алгоритмами, які істотно відрізняються від алгоритмів Європи та США. Тому необхідна гармонізація щодо розрахунку властивостей для більш точного визначення коефіцієнтів коригування.

В даний час гармонізація стандартів має найважливіше значення в системі стандартизації та сертифікації, що дуже важливо для розширення взаємовигідного обміну товарами (послугами), укладення угод по сертифікації, розвитку і поглиблення промислової співпраці, а також спільного вирішення науково-технічних проблем, підвищення і забезпечення якості продукції. Гармонізація стандарту - це приведення його змісту у відповідність з іншим стандартом для забезпечення взаємозамінності продукції (послуг), взаємного розуміння результатів випробувань та інформації, що міститься в стандартах. В даний час гармонізація стандартів має найважливіше значення для розширення взаємовигідного обміну товарами (послугами), укладення угод по сертифікації, розвитку і поглиблення промислової співпраці та спільного вирішення науково-технічних проблем, підвищення і забезпечення якості продукції становить і, оптимізації витрат матеріальних і енергетичних ресурсів, а також для підвищення ефективності заходів з безпеки праці і захисту навколишнього середовища. На мал. 3 наведено формулу приведення виміряного лічильником об’єму газу до стандартних умов.

Мал.3 - Формула приведення виміряного лічильником об’єму газу до стандартних умов.

У даній формулі є коефіцієнт коригування, який на даному етапі залежить від місця встановлення лічильника у приміщенні та населеного пункту.

Дана праця розглядає особливості матеріального балансу із застосуванням комерційних вузлів обліку у газових мережах, а наступним кроком буде визначення коефіцієнтів коригування залежно від фізичних властивостей газу і проведення гармонізації стандартів обліку.

Література:

1. Золотаревский С. А. Організація обліку природного газу. Основні принципи, методи і засоби забезпечення метрологічної надійності вузлів комерційного обліку газу. Комплексний підхід до врахування газу. Нове метрологічне, комунікаційне обладнання та системи / С. А. Золотаревский, О. Г. Гушнін : Арзамас, 2012. - с. 32-44.
2. Кодекс газорозподільних систем : затверджений постановою НКРЕКП від 30 вересня 2015 року № 2493. – Київ, 2015. – (Серія «Закони України»).

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ШВИДКІСНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЦЯХ КИТАЮ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЙОГО ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

ПАСІЧНИЙ О.М.

асистент кафедри «Управління експлуатаційною роботою»,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна,
м. Дніпро

У статті розглянуто структуру управління залізниць Китаю, досвід організації швидкісних перевезень у КНР, рухомий склад, та виявлено потенційні можливості для часткового впровадження досвіду китайських залізниць на залізницях України з метою їхнього вдосконалення.

Ключові слова: ЗАЛІЗНИЦЯ, КИТАЙ, УКРАЇНА, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ШВИДКІСНИЙ РУХ, ДОСВІД ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Вступ. Короткі відомості та структура залізниць Китаю

Залізниця Китайської народної республіки існують з 1876 року, і на сьогоднішній день є одними з найбільш розвинених у світі.

Протяжність мережі залізниць стандартної колії 1435 мм у Китаї – понад 91000 км, з них 42000 км електрифікованих (по системі змінного струму 25 кВ промислової частоти). За даними на грудень 2013 р. [1], протяжність високошвидкісних залізничних ділянок склала 14,42 тис. км (що є найбільшим показником у світі [1]), з них на 2 тис. км дозволяється рух із максимальними швидкостями 350-380 км/год. Перші високошвидкісні поїзди з'явилися у Китаї у 2007 році (Пекин – Тяньцзін), з 2009 року – на протяжних напрямках Ухань – Гуаньчжоу і Чженьчжоу – Сіань, а у 2013 році введено в дію високошвидкісну магістраль Пекин – Шанхай.

Китайські залізниця об'єднані у корпорацію China Railways, що знаходиться повністю у державній власності. Структура управління залізничним транспортом у КНР має три рівні [4, 5]:

- 1) Корпорація ChinaRailways, яка здійснює загальне керівництво роботою залізниць.
- 2) Залізничні бюро (усього 18) – за задачею подібні залізницям (в Україні, Росії)
- 3) Лінійні структурні підрозділи (станції, вокзали, депо, дистанції колії і т.д.).

Швидкісні та високошвидкісні перевезення обслуговує окремий підрозділ CRH (ChinaRailHigh), який входить до ChinaRailways, подібно до того, як ДП «Українська залізнична швидкісна компанія» є окремим підрозділом, що взаємодіє з ПАТ «Українські залізниця» і використовує інфраструктуру ПАТ «УЗ».

Швидкісні та високошвидкісні перевезення у Китаї

Так як КНР займає дуже значну територію, що є третьою в світі після Російської Федерації і Канади, а населення є найбільшим у світі, то для забезпечення нормального функціонування і розвитку економіки вкрай важливим завданням було і є підвищення швидкості перевезень пасажирів (а так само і вантажів).

Протягом останнього десятиліття вже відбулось пришвидшення пасажирських перевезень на неелектрифікованих лініях за рахунок запровадження курсування швидкісних дизель-поїздів типу NZJ [4], аналогів якого на залізницях колишнього СРСР (крім Естонії) на сьогоднішній день немає.

І звичайно, окреме місце в системі перевезень залізничним транспортом у КНР займають високошвидкісні електропоїзди серій CRH2, CRH3, CRH350 (рис. 1), які розвивають максимальну швидкість до 350 км/год, та сучасніші CRH380, розраховані на швидкість до 380 км/год (рис. 2).

Згідно діючого графіку руху, тільки між Шанхаєм та Пекином щоденно курсує 36 пар високошвидкісних поїздів, а у пікові періоди перевезень їхня кількість збільшується [6].

На рис. 3 можна побачити сучасну мережу звичайних та швидкісних залізниць КНР.

На рис. 4 приведений порівняльний аналіз тривалості та вартості поїздок на напрямку Пекин – Шанхай (КНР, швидкі, пасажирські поїзди та високошвидкісні), а на рис. 5 – аналогічний аналіз для напрямку Київ – Дніпро (Україна, нічні швидкі поїзди та «Інтерсіті+»).

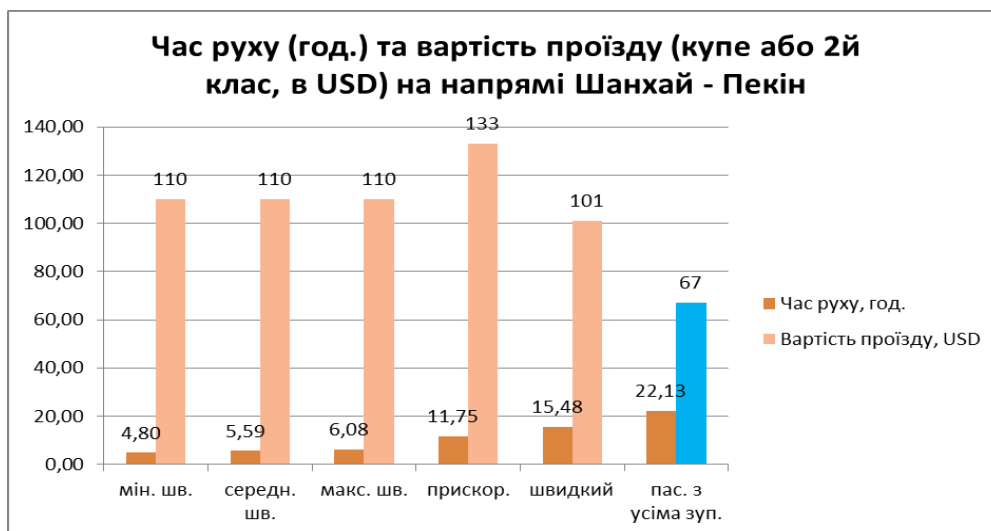
Рис. 1 – Електропоїзд CRH350 виробництва Siemens на станції Шанхай Хунцяо (фото автора)

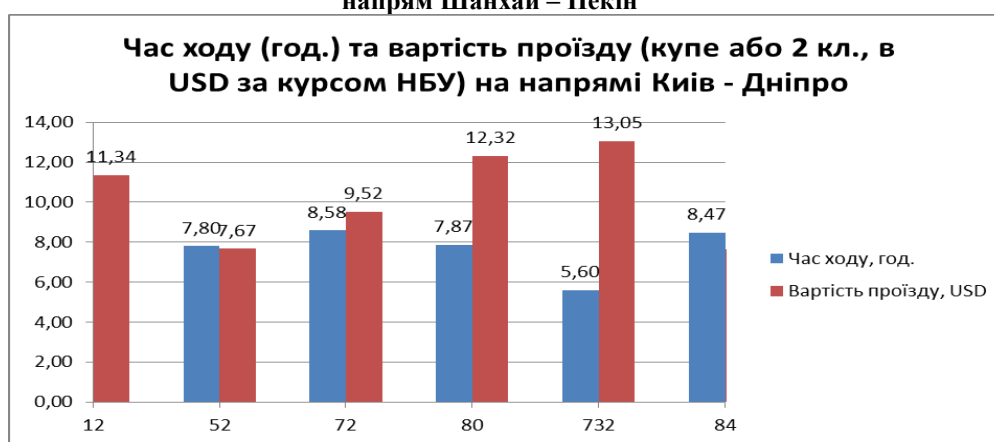
Рис. 2 – Електропоїзд CRH380A виробництва КНР на станції Пекін-Південний (фото автора)

Рис. 3 – Схема мережі залізниць Китаю: синім кольором відмічені дільниці зі швидкостями понад 300 км/год, зеленим – 200-299 км/год, оранжевим – 140-200 км/год, сірим – де обертаються звичайні поїзди (швидкість не більше 140 км/год)

Рис. 4 – Порівняння часу руху та вартості проїзду у поїздах різних категорій, напрям Шанхай – Пекін

Рис. 5 – Порівняння часу руху та вартості проїзду у поїздах різних категорій, напрям Київ – Дніпро

Як видно з рисунків 4 та 5, є певні відмінності, і спільні риси у залізниць Китаю та України.

Головним чином, відмінності стосуються швидкості та часу руху. Так, відстань між Пекіном і Шанхаєм складає 1318 км, отже, швидкий поїзд № Т110 [6] рухається з маршрутною швидкістю 85,14 км/год, а при відстані між Києвом та Дніпром у 532 км маршрутна швидкість найшвидшого з нічних поїздів – № 12 – становить тільки 73,89 км/год. Дуже сильно при цьому відрізняються маршрутні швидкості прискорених і швидкісних поїздів. Так, у поїздів IC+ № 732, 734, 736 (напрямі Київ – Дніпро) маршрутна швидкість становить 95 км/год, а на напрямі Шанхай – Пекін – 112,17 км/год у прискорених і 235,78 км/год (в середньому) у швидкісних поїздів.

Причини такої сильної різниці в швидкостях наступні. По-перше, в Китаї прискорені та швидкісні поїзди курсують, як правило, по спеціально побудованих для цього дільницях (а високошвидкісні – тільки по них), де не обертаються пасажирські «ординарні» (з усіма зупинками) та вантажні поїзди. По-друге, залізниці КНР одержують значні інвестиції на розвиток та своєчасне оновлення інфраструктури і рухомого складу, насамперед, від держави.

Що ж стосується цінової політики, то тут у двох держав – України та КНР – є певні спільні риси й тенденції. Вартість проїзду у вагонах другого класу прискорених і швидкісних поїздів та вартість проїзду в купейному вагоні відрізняється не дуже суттєво. В абсолютних же цифрах порівнювати тарифну політику двох залізничних адміністрацій автор не вважає за доцільне через істотну різницю у доходах і купівельній спроможності населення та інші фактори.

Рухомий склад залізниць КНР для вантажних і звичайних пасажирських перевезень у порівнянні з вітчизняним

На поточний момент на залізницях КНР використовують два види тяги – електричну (змінного струму напругою 25 кВ, 50 Гц) та тепловозну.

Електрична тяга вперше з'явилася на залізницях Китаю на північному сході країни у 30-х роках ХХ ст. Активний розвиток електротяги розпочався у 1958 році. Сьогодні електрифіковані залізниці Китаю використовують систему живлення однофазного змінного струму промислової частоти напругою 25 кВ, яка є повністю подібною до вітчизняної системи електропостачання змінного струму [2, 3]. Майже всі моделі електровозів для КНР вироблялися і виробляються корпорацією Жужоу [3].

Найпоширенішими пасажирськими та вантажними локомотивами сьогодні є SS7E (рис. 6), SS9G, HXD2 та HXD3, що розвивають швидкість до 170 км/год (пасажирські) та до 120 км/год (вантажні).

Рис. 6 – Пасажирський електровоз SS7E-0140 на станції Тяньшуй (фото автора)

Розвиток тепловозної тяги у Китаї відбувався з 50-х років XX ст. і був спочатку тісно пов'язаний з розвитком тепловозобудування в СРСР. Всього в Китаї виділяють три покоління тепловозів [2] – перше з електричною передачею постійного струму, друге з електричною передачею змінно-постійного струму, третє (експлуатується сьогодні) з електричною передачею змінного або змінно-постійного струму (серії DF8G, DF8CJ; DF11 (рис. 7), DF11G зі швидкістю до 140-160 км/год) [4].

Рис. 7 – Пасажирський тепловоз DF11-0342 (фото автора)

У таблиці 1 приведене порівняння основних технічних характеристик найбільш поширених локомотивів залізниць Китаю [7] та України.

З табл. 1 можна побачити, що основні типи локомотивів, що експлуатуються на залізницях Китаю та України, мають незначну різницю по осьовому навантаженню, максимальній швидкості та принциповій компоновці. Проте сучасні китайські вантажні локомотиви відрізняються більшою потужністю та силою тяги, що дозволяє підвищувати масу і довжину вантажних поїздів, а отже – і провізну спроможність залізниць. Саме тому з недавніх пір електровози типів HXD2C і HXD2B, які після адаптації до технічного завдання замовника одержали назви відповідно БКг1 і БКг2, досить успішно експлуатують Білоруська залізниця.

Характеристики найбільш поширених електровозів залізниць Китаю та України

Країна	КНР			Україна					
Серія локомотива	SS7E	HXD3 (HXD3B)	HXD2B (HXD2C)	ДСЗ	ЧС4	ЧС7	2ЕЛ5 (2ЭС5К)	ВЛ80Т	
Параметр									
Тип локомотиву	Електровози								
Ширина колії, мм	1435			1520					
Призначення*	Пас.	Вант.	Вант.	Пас./Вант.	Пас.	Пас.	Вант.	Вант.	
Рід струму	змінний				постійний		змінний		
Тип приводу	асинхронні тягові двигуни, мікропроцесорна система управління (МПСУ)			колекторні тягові двигуни, немає МПСУ		колекторні тягові двигуни, МПСУ		колекторні тягові двигуни, немає МПСУ	
Осьова формула	3 ₀ -3 ₀	2(3 ₀ -3 ₀)	2(2 ₀ -2 ₀)	2 ₀ -2 ₀	3 ₀ -3 ₀	2(2 ₀ -2 ₀)	2(2 ₀ -2 ₀)	2(2 ₀ -2 ₀)	
Навантаження від колісної пари на рейку, т	21	25	25	22,5	21	21,5	24	24	
Потужність, кВт	4800	9600	9600	4800	5100	6400	6520	6520	
Сила тяги, кН	245	570	584	161	170	250	473	442	
Максимальна швидкість**, км/год	170	120	120	160	160	160	120	110	

Примітки: * – призначення (пас. – пасажирський, вант. – вантажний)

Можливо, позитивний досвід їх експлуатації в Білорусі дасть змогу розглянути питання щодо замовлення й експлуатації певної кількості таких машин і на українських залізницях. Але що стосується тягового рухомого складу в цілому, то було б доцільнішим виробляти і експлуатувати локомотиви, на думку автора, саме в Україні.

Висновки

Залізничний транспорт Китайської народної республіки має високий рівень розвитку, особливо в питанні організації високошвидкісних пасажирських перевезень, і в той же час за технологією роботи і родами рухомого складу має багато спільного з вітчизняним залізничним транспортом. Вітчизняним же залізницям варто переймати у залізниць КНР досвід організації швидкісного руху (в першу чергу, організацію руху таких поїздів тільки по спеціально призначеним для цього лініям), підхід до забезпечення безпеки руху поїздів і автотранспорту, а також інтенсифікацію процесу переведення залізничних станцій і дільниць на мікропроцесорну централізацію.

Література

1. Железные дороги Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B5%D0%BB%D0%B7%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%B8_%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%8F
2. Tiedao Gailun. Fourth edition [Текст]. – China Railway Publishing House, 2000. ISBN 7-113-03179-X.
3. Zhongguo Tielu Jianshe Gailun – an introduction to Chinese railway construction [Текст].– China Railway Publishing House, 1998. ISBN 7-113-03157-9.
4. Railways of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.railwaysofchina.com/>
5. China Railway Corporation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.china-railway.com.cn/>
6. China Ticket Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chinaticketonline.com/>
7. China CNR Corporation Limited [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.chinacnr.com/>

ПРИМЕНЕНИЕ СТРАТЕГИЙ ФИЛЬТРАЦИИ И МЕТОДОВ СБОРА ДАННЫХ ДЛЯ БОРЬБЫ С «ХОЛОДНЫМ СТАРТОМ» В РЕКОМЕНДАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМАХ

Даниель Яна Дмитриевна
студент

Харьковский национальный университет радиоэлектроники
Украина, г. Харьков

Руководитель:
Турута Алексей Петрович
кандидат технических наук, доцент
Харьковский национальный университет радиоэлектроники
Украина, г. Харьков

Аннотация: Статья посвящена обзору рекомендательных систем и проблеме «холодного старта». Проанализированы существующие примеры рекомендательных систем. Рассмотрены способы борьбы с основными проблемами таких систем.

Ключевые слова: рекомендательная система, «холодный старт», проблема поиска и выбора

Мы живем в эпоху, неограниченную физическими пределами торгового пространства, когда для того, чтобы приобрести нужный товар или воспользоваться услугой достаточно иметь доступ к сети Интернет. Как следствие, значительно вырос объем предложения, и человек столкнулся с проблемой поиска и выбора [1]. Иначе говоря, большое количество вариантов усложняет процесс принятия решения.

Рекомендательные системы - это программы, которые пытаются предсказывать, какой именно товар или услуга могут быть интересны пользователю. Предполагается, что они способны помочь в решении проблемы поиска и выбора путем формирования списка рекомендаций по запросу.

Первые сложности возникают на этапе формирования этого списка. Для того, чтобы рекомендательная система могла выдвинуть какие-либо предположения согласно интересам, требуется располагать хотя бы минимальным набором информации о пользователе. Эта проблема является основной для рекомендательных систем и называется «холодный старт» [2]. Она относится не только к новым пользователям, но и к объектам, о которых пока еще ничего не известно.

Для борьбы с этой проблемой рекомендательные системы используют две основные стратегии - сбор информации о пользователе путем фильтрации на основе содержания и коллаборативной фильтрации [3].

Фильтрация на основе содержания являет собой список вопросов, на которые пользователю предлагается ответить во время создания профиля в рекомендательной системе. Атрибутивная информация, собираемая таким образом, зависит от типа объекта.

Коллаборативная фильтрация собирает данные о поведении пользователя в прошлом, а также анализирует предпочтения пользователей со схожими вкусами - если интересы пользователя схожи с некоторой группой покупателей, то можно рекомендовать товары и услуги, которые пришлись по вкусу кому-то из группы. Определение схожести осуществляется вычислением коэффициента Жаккара [4], который определяет насколько общая часть интересов относится к их общему количеству. Следует отметить, что это эти стратегии являются не единственными при формировании рекомендаций.

iTunes - медиаплеер, который использует вышеописанные стратегии для определения рекомендаций музыки и фильмов. Во время создания профиля пользователю предлагается указать, какие музыкальные исполнители и жанры ему интересны, расставив их в порядке предпочтений, а также исключить те, которые ему не нравятся. Вторая стратегия воплощена в виде списка рекомендаций на основе ранее понравившихся музыкальных треков или фильмов.

Еще одним примером рекомендательных систем является Upwork - глобальная площадка для фрилансеров, где работодатели и независимые профессионалы могут удаленно сотрудничать. Фрилансер указывает информацию о себе, своих навыках и сферах занятости. Согласно полученному списку, ему предлагается перечень доступных проектов, на которые можно подать заявку. Со своей стороны, заказчик предоставляет описания проекта и специалистов, которые на него затребованы. Если кто-либо из пользователей платформы еще не зарекомендовал себя и у него нет предыдущего опыта успешного заключения контрактов на данной платформе, мы сталкиваемся с проблемой «холодного старта» - когда ничего не известно ни о фрилансере, ни о заказчике.

Для борьбы с этой проблемой в данном контексте предлагается использовать неявный сбор данных [5]. Можно сопоставлять данные из профиля пользователя на платформе с его общедоступными данными в социальных сетях (в том числе и в соцсетях для деловых контактов, например, LinkedIn) - в каком учреждении получено высшее образование, какой средний балл, отзывы сотрудников и работодателей с предыдущих мест работы до ухода на фриланс, дополнительные навыки, интересы, и так далее. Кроме этого, можно отслеживать поведение пользователя онлайн для анализа проектов, на которые он подает заявку. Полученные данные могут быть использованы в различных целях, вплоть до среднего рейтинга среди фрилансеров с таким же образованием и уровнем навыков, или рейтинг проектов, ниже которого не рассматривается фрилансером.

Таким образом, проблема «холодного старта» является одной из основных для рекомендательных систем, и существуют эффективные методы и стратегии борьбы с ней. Эти методы могут применяться для различных целей -

от исключения риска подписания контрактов с людьми, о которых ничего не известно до поиска и выбора музыкального трека или фильма на основании предыдущих предпочтений.

Литература:

1. Louviere, Jordan J.; Woodworth, George (1983). "Design and Analysis of Simulated Consumer Choice or Allocation Experiments: An Approach Based on Aggregate Data". *Journal of Marketing Research*. 20 (4): 350–367.
2. Andrew I. Schein; Alexandrin Popescul; Lyle H. Ungar; David M. Pennock (2002). Methods and Metrics for Cold-Start Recommendations. Proceedings of the 25th Annual International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval (SIGIR 2002). New York City, New York: ACM. pp. 253–260.
3. John S. Breese, David Heckerman, and Carl Kadie, Empirical Analysis of Predictive Algorithms for Collaborative Filtering, 1998
4. Jaccard P. Distribution de la flore alpine dans le Bassin des Dranses et dans quelques regions voisines // Bull. Soc. Vaudoise sci. Natur. 1901. V. 37. Bd. 140. S. 241—272.
5. Y. Koren, R. Bell, C. Volinsky Matrix Factorization Techniques for Recommender Systems // Computer. — IEEE. — T. 42, № 8. — С. 30—37.

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ В МЕРЕЖІ IPTV

Жмакіна Валерія Валеріївна
магістр кафедри Інформаційно-мережної інженерії
Харківський національний університет радіоелектроніки
Україна, м. Харків

Броневицький Владислав Олександрович
магістр кафедри Інформаційно-мережної інженерії
Харківський національний університет радіоелектроніки
Україна, м. Харків

Анотація: Мережі IPTV – це персональні, індивідуальні мережі, в яких кожен користувач може обирати контент на свій смак. Основною проблемою для служби IPTV є надання необхідної якості обслуговування (QoS). Якість обслуговування оцінюється багатьма параметрами мережі, основними з яких, є: пропускна спроможність мережі, допустимий відсоток втрати пакетів при передачі, затримка передачі та джитер.

Метою роботи є класифікація методів обслуговування черг на мережному рівні для забезпечення заданої якості послуг.

Ключові слова: IPTV, QoS, FIFO, PQ, CQ, WFQ.

Для забезпечення вимог передачі трафіку IPTV необхідно використовувати диференційоване та гарантоване обслуговування трафіку, яке реалізується програмними системами ядра станції. Засобами, що забезпечують якість згідно з вимогами до цього типу трафіку, є алгоритми розподілу ресурсів, керування трафіком, обслуговування внутрішніх черг комутаційних вузлів.

Задача розподілу ресурсів каналів між потоками даних вирішується встановленням порядку обслуговування пакетів і організацією черг. Передача пакетів з черги здійснюється за алгоритмом її обслуговування. Черги є тим інструментом управління перевантаженням, який приходить на допомогу у випадку, коли мережевий пристрій не встигає обробляти пакети та передавати їх на вихід з такою інтенсивністю, з якою вони надходять на вхід.

Як відомо, мультимедійний трафік характеризується достатньо високою чутливістю до затримок під час передавання даних та втрати пакетів. Тому саме для додатків реального часу є однаково важливими вимоги до часу затримки та смуги пропускання. Для боротьби з цим розроблено різні методи управління буферним простором. Всі пакети перед опрацюванням спочатку буферизуються, таким чином створюються черги на обслуговування.

До основних механізмів управління перевантаженням (Congestion Management) входять такі алгоритми обслуговування черг:

1. FIFO (First In – First Out) – елементарна черга з послідовним проходженням пакетів, що працює за принципом “перший прийшов – перший пішов” (рис.1.1).

Рисунок 1.1 – Алгоритм FIFO

На інтерфейсі організується єдина черга, її довжина за замовчуванням становить 40 пакетів. Тому порядок обслуговування пакетів повністю визначається порядком їх надходження в чергу, тобто не залежить від пріоритету

пакета, його класу або довжини. Відсутність диференціації в обслуговуванні є основним недоліком даного рішення.

2. PQ (Priority Queuing) – алгоритм обслуговування черг з абсолютним пріоритетом, організовує вже чотири черги: {high | medium | normal | low}, які за замовчуванням мають максимальну довжину в 20, 40, 60 і 80 пакетів відповідно (рис.1.2).

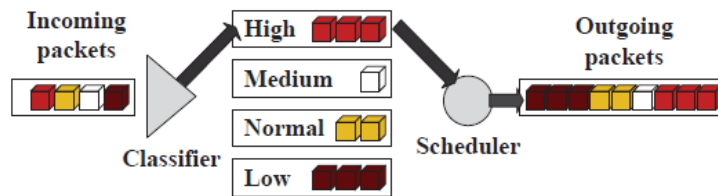

Рисунок 1.2 – Алгоритм PQ

Планувальник пакетів в цьому механізмі працює по наступному принципу: пакети з даної черги почнуть обслуговуватися в тому випадку, якщо більш пріоритетні черги в цей момент часу порожні. Таким чином, мережевий адміністратор, як і в випадку з FIFO, ніяк не може вплинути на порядок обслуговування пакетів в чергах – все визначається пріоритетом черги. Однак на людину повністю перекладаються функції щодо заповнення черг шляхом формування списків доступу (Access Control Lists, ACLs) в режимі командного рядка (Command Line Interface, CLI). Саме в цих списках закладена можливість обліку параметрів переданих пакетів (IP-адрес відправника і одержувача, номерів портів, пріоритету пакета, типу використовуваного протоколу, коду довжини і ін.). Пріоритетне обслуговування черг забезпечує високу якість сервісу для пакетів з найбільшим пріоритетом у черзі.

3. CQ (Custom Queuing) – алгоритм замовленого обслуговування черг, що забезпечує настроювані черги, передбачає управління частиною смуги пропускання каналу для кожної черги. За допомогою цього алгоритму можна організувати 16 черг (і 1 системна). Заповнення черг здійснюється в ході формування ACLs. Обслуговування черг, тобто визначення черговості передачі пакетів з черги в канал, здійснюється в карусельному режимі (Round Robin), але число відправлених пакетів за один цикл перегляду черги регулюється з допомогою керуючого параметра – лічильника байт (Byte Counter). Цей лічильник «за замовчуванням» для кожної черги дорівнює 1500 байт. Трафік ділиться на кілька класів, і для кожного вводиться окрема черга пакетів. З кожною чергою зв'язується частка пропускної здатності вихідного інтерфейсу, що гарантується даному класу трафіку при перевантаженні цього інтерфейсу (рис. 1.3).

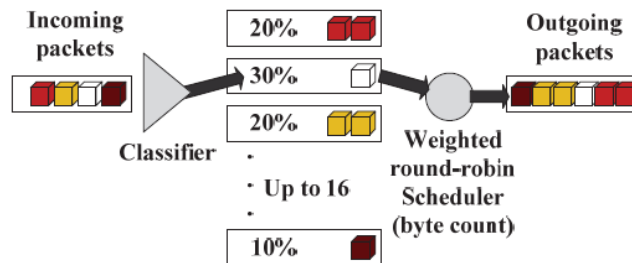

Рисунок 1.3 – Алгоритм CQ

Таким чином, можливості по диференціації даного механізму вище, ніж в FIFO і PQ, тому що з його допомогою можна налаштувати більше число черг. Крім того, за допомогою лічильника байт можна досить точно розподілити пропускну здатність інтерфейсу в заданій пропорції між окремими чергами. До недоліків механізму CQ варто віднести відсутність обліку пріоритету пакета та інших його параметрів при організації процесу обслуговування.

4. WFQ (Weighted Fair Queuing) – зважений алгоритм рівномірного обслуговування черг на основі розрахунку порядкового номеру пакету, який передбачає збільшення або зменшення розміру черги в залежності від рівня пріоритету.

Вага класів трафіку призначається автоматично, на підставі деякої адаптивної стратегії. Виробники мережного обладнання пропонують численні власні реалізації WFQ, що відрізняються способом призначення ваг і підтримкою різних режимів роботи, тому в кожному конкретному випадку необхідно уважно вивчити всі деталі підтримуваного WFQ.

Найбільш поширена схема передбачає існування однієї особливої черги, яка обслуговується за пріоритетною схемою – завжди в першу чергу і до тих пір, поки всі заявки з неї не будуть виконані. Ця черга призначена для системних повідомлень, повідомлень управління мережею і, можливо, пакетів найбільш критичних і вимогливих додатків. У всякому разі, передбачається, що цей трафік має невисоку інтенсивність, тому значна частина пропускної здатності вихідного інтерфейсу залишається для інших класів трафіку. Решту черги пристрій переглядає послідовно, відповідно до алгоритму зваженого обслуговування (рис. 1.4). Адміністратор може задати

вагу для кожного класу трафіку аналогічно тому, як це робиться в разі зваженого обслуговування. Варіант роботи за замовчуванням передбачає для всіх інших класів трафіку рівні частки пропускної здатності вихідного інтерфейсу.

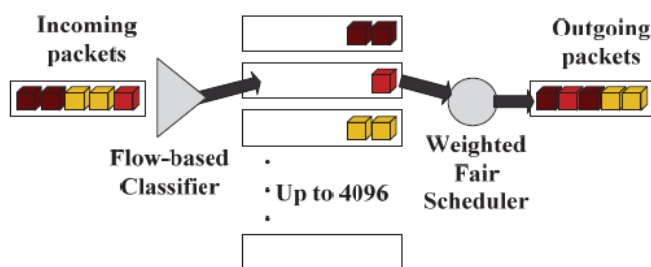

Рисунок 1.4 – Алгоритм WFQ

Отже можна відмітити, що алгоритм FIFO допускає доволі великі втрати пакетів для всіх типів трафіку, а дія алгоритму PQ спрямовується на обробку потоків з високим пріоритетом. Щодо алгоритму CQ, то по всіх параметрах задовольняються граничні умови для кожного потоку, окрім випадку для кількості втрачених пакетів IP-телефонії. В порівнянні з іншими, алгоритм WFQ забезпечує задовільну якість обслуговування за всіма критеріями. Втрати, затримка і джитер не перевищують граничних значень.

Література:

- 1 IP Quality of Service, Srinivas Vegesna Copyright© 2003 Cisco Press, Cisco Systems.
- 2 Minoli, Daniel, 1952- IP multicast with applications to IPTV and mobile DVB-H / Daniel Minoli. Published by John Wiley & Sons.

ПРИМЕНЕНИЕ ПАТТЕРНА ПРОЕКТИРОВАНИЯ OBSERVER ДЛЯ ОПРОСА СОСТОЯНИЙ ИОТ-УСТРОЙСТВ

Онищенко Константин Георгиевич
студент, старший лаборант
Харьковский национальный университет радиоэлектроники
Украина, г. Харьков

Руководитель:
Афанасьева Ирина Витальевна
кандидат технических наук, доцент
Харьковский национальный университет радиоэлектроники
Украина, г. Харьков

Аннотация: Статья посвящена обзору паттерна проектирования Observer и его применению для опроса состояния IoT-устройств. Поэтапно проанализированы и обобщены предпосылки к использованию паттерна в проекте. Отражены основные преимущества выбранного шаблона проектирования.

Ключевые слова: IoT (интернет вещей), умный дом, паттерн проектирования, Observer

Мы живем во времена непрерывного развития и широких возможностей, когда каждый день появляются все новые и новые изобретения. Человек создает и совершенствует их для улучшения условий жизни. Как следствие, большинство сфер жизни вынуждены переходить на новый уровень - уровень информационных технологий, чтобы не исчезнуть как устаревшие. Сейчас почти все можно сделать или узнать с помощью сети Интернет [1].

Паттерн представляет собой определенный способ построения программного кода для решения часто встречающихся проблем проектирования. В данном случае предполагается, что есть некоторый набор общих формализованных проблем, которые довольно часто встречаются, и паттерны предоставляют ряд принципов для решения этих проблем.

При написании программ можно формализовать проблему в виде классов и объектов и связей между ними. И применить один из существующих паттернов для ее решения. В итоге нет необходимости что-либо придумывать. Паттерны, как правило, не зависят от языка программирования. Их принципы применения будут аналогичны и в C#, и в Java, и в других языках программирования.

IoT-технология способна контролировать состояние приборов и управлять ими с помощью сети интернет [2]. Своевременное сообщение о состоянии приборов не только облегчает условия проживания, но и предотвращает вред имуществу и жителям дома. Все вместе это облегчает жизнь современного человека и делает его более комфортным.

Следует отметить, что умные устройства – это датчики или приводы, снабженные микроконтроллером с ОС реального времени со стеком протоколов, памятью и устройством связи, встроенные в различные объекты, например, в электросчетчики или газовые счетчики, датчики давления, вибрации или температуры, выключатели и другое [2]. Умные объекты могут быть организованы в вычислительную сеть физических объектов, которые могут быть подключены через шлюзы (хабы или специализированные IoT платформы) к традиционной сети Интернет.

Паттерн Observer представляет поведенческий шаблон проектирования, который использует отношение "один ко многим". В этом отношении есть один наблюдаемый объект и множество наблюдателей. При изменении наблюдаемого объекта автоматически происходит оповещение всех наблюдателей.

Предпосылками к использованию паттерна Observer являются:

- многокомпонентная система, состоящая из множества классов, которые должны находиться в согласованных состояниях;
- структура взаимодействия объектов предполагает обмен информацией между двумя сторонами: одна рассылает сообщения, другая получает и реагирует на них;
- существование одного объекта, рассылающего сообщения, и множество «подписчиков», получающих информацию [3].

Данный паттерн, в контексте использования для системы умного дома, может иметь следующую организацию: клиенты «подписываются» на рассылку с IoT-устройств. Датчик фиксирует изменения состояния и отправляет уведомление на сервер. Далее оно обрабатывается и передается непосредственно на устройство пользователя, которому отображается всплывающее уведомление об изменении состояния одного из его IoT-устройств. Конечный пользователь, увидев уведомление, может произвести определенные действия: отреагировать на уведомление (удаленно изменив конфигурацию устройства) либо проигнорировать его.

Формальное описание паттерна Observer можно представить используя как язык программирования C#, так и Java, C++, PHP, Python, Ruby и другие [4].

При реализации данного паттерна обычно используются следующие классы:

- Observable. Интерфейс, определяющий методы для добавления, удаления и оповещения наблюдателей;
- Observer. Интерфейс, с помощью которого наблюдатель получает оповещение;
- ConcreteObservable. Конкретный класс, который реализует интерфейс Observable;
- ConcreteObserver. Конкретный класс, который реализует интерфейс Observer [5].

Таким образом, поведенческий паттерн Observer находит широкое применение в системах пользовательского интерфейса, в которых данные и их представления (виды) отделены друг от друга. Системы умного дома, опрашивающие состояние IoT-устройств, концептуально полностью удовлетворяют предпосылкам к использованию данного паттерна. Его реализация позволит сократить время проектирования и разработки процесса взаимодействия каждого отдельно-взятого умного устройства, сервера и конечных устройств пользователя.

Литература:

1. Онищенко К. Г. Розробка сервісу для забезпечення дистанційного керування приладами та пристроями розумного дому "SmartHouse" із використанням IoT рішень / К. Г. Онищенко, И. В. Афанасьева, И.И. Арсений // Бионика интеллекта. – г. Харьков: ХНУРЭ, 2017. – 1(88) – С. 112-116.
2. IOT Documentation [Электронный ресурс] / Intel Software Developer Zone. – Режим доступа: <https://software.intel.com/en-us/articles/iot-path-to-product-how-to-build-the-smart-home-prototype/> 28.04.2017 р. – Загол. з екрану.
3. Velusami K. Iinternet of Things in Cloud IDG/ K. Velusamy, D. Venkitaramanan, Sh. K. Vasudevan // Journal of Engineering and Applied Sciences.. – 2013. – 8(9-12). – P. 304-313.
4. Онищенко К. Г. Методология разработки систем умного дома с применением IoT решений / К. Г. Онищенко, И. В. Афанасьева // Радиоэлектроника и молодежь в XXI веке: материалы 21-го Междунар. молодежн. форума. – г. Харьков: ХНУРЭ, 2017. – С. 157-158.
5. Онищенко К. Г. Структурированная методология разработки сервиса для обеспечения дистанционного управления приборами и устройствами умного дома с использованием Internet of Things решений / К. Г. Онищенко, И. В. Афанасьева // ScienceRise. – 2017. – 5(2). – С. 30-33.

АВТОМАТИЗОВАНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ПЕДІПУЛЯТОРІВ РОБОТІВ

Соколенко Владислав Сергійович
Студент кафедри Технічної Кібернетики
КПІ ім. Ігоря Сікорського
місто Київ

***Анотація:** в статті приведені основні механізми за допомогою яких реалізуються автоматизовані модулі проектування педіпуляторів. Показані недоліки та переваги існуючих рішень. Розроблений алгоритм розрахунку параметрів залежно від типу робота.*

***Ключові слова:** крокуючий механізм, педіпулятор, робот, автоматизація, C#, Visual Studio, .NET.*

Вступ

Ера технологій, так можна назвати початок XXI століття. Людей оточує техніка, новітні пристрої, штучний інтелект. Складно уявити сьогодення без розробок, які вдосконалюють та поліпшують життя. Більшість людей має у своїй власності результат прогресу людства – цифрову техніку. Тому важливим є вдосконалення автоматизації модулів проектування педипуляторів.

Дана тема є маловивченим напрямком сьогодення. Зокрема в наш час існує дуже мало подібних автоматизованих модулів, тому є важливим поглиблене розглядання даного дослідження.

Огляд типів та конструкцій педипуляторів промислових роботів

В даний час різноманітність існуючих роботів настільки широка, що неможливо скласти конкретний стандарт конструкцій роботів. Однак в кожному роботі повинні бути реалізовані деякі системи.

Сенсорна система. Як людина бачить, відчуває, нюхає, чує, так і робот повинен «відчувати» навколишній світ. Для цього використовується сенсорна система. Датчики, вбудовані в робота, дозволяють йому отримувати інформацію про оточуючий його світ і зміни в ньому.

Система управління – мозок робота. Це досить потужний для своїх невеликих розмірів комп'ютер (мікроконтролер), що працює за конкретно заданою програмою, що написана зрозумілою контролеру мовою. Для зручності програмування деякі системи управління мають свою універсальну середу, яка дозволяє програмувати цей комп'ютер під різні завдання.

Система управління працює за даною методикою:

1. Датчики сенсорної системи подають сигнали, які змінюються при змінах в навколишньому просторі.
2. Керуюча система розпізнає ці сигнали і обробляє їх відповідно заданої програми.
3. Оброблені сигнали відправляються до органів руху робота або інших елементів і робот робить певні дії.

Розробка алгоритмічного та програмного забезпечення модуля

Технологія розробки програмних продуктів — це за визначенням одна з областей інженерної науки, і тому вона несе таку ж соціальну відповідальність, як і інші області. З початку розвитку комп'ютерних технологій роботу зі створення програмних продуктів відносили до розробки, що потребує в основному навички програмування, а не знання інженерної науки. Акредитаційна рада з інженерної науки і технології (ABET — Accreditation Board for Engineering and Technology) визначає професію інженера наступним чином. «Професія, в якій математичні та природничо-наукові знання, отримані дослідженнями, досвідом і практикою, мудро застосовуються для розробки шляхів економного використання природних ресурсів та сил на користь людству.». Багато праці вкладено в розвиток інженерної науки ще до народження першого програмного продукту. Зараз, на початку третього тисячоліття, процес розробки програмного продукту починає вимагати від своїх творців такої ж висоти наукових знань, як це необхідно в інших областях інженерної науки — електроніці, механіці або будівництві.

Обґрунтування вибору програмного забезпечення для розробки

Для створення автоматизації обрано середовище Microsoft Visual Studio – серія продуктів фірми Майкрософт, які включають інтегроване середовище розробки програмного забезпечення та ряд інших інструментальних засобів. Ці продукти дозволяють розробляти як консольні програми, так і програми з графічним інтерфейсом, в тому числі з підтримкою технології Windows Forms, а також веб-сайти, веб-додатки, веб-служби як в рідному, так і в керованому кодах для всіх платформ, що підтримуються Microsoft Windows, Windows Mobile, Windows Phone, Windows CE, .NET Framework, .NET Compact Framework та Microsoft Silverlight.

Visual Studio включає один або декілька з наступних компонентів:

- Visual Basic .NET, а до його появи – Visual Basic;
- Visual C++;
- Visual C#;
- Visual F# (входить до складу Visual Studio 2010);
- Visual Studio Debugger.

Для даної роботи був використана мова програмування C# – об'єктно-орієнтована мова програмування з безпечною системою типізації для платформи .NET. розроблена Андерсом Гейлсбергом, Скотом Вілтанутом та Пітером Гольде під егідою Microsoft Research (при фірмі Microsoft).

Синтаксис C# близький до C++ і Java. Мова має строгу статичну типізацію, підтримує поліморфізм, перевантаження операторів, вказівники на функції-члени класів, атрибути, події, властивості, винятки, коментарі у форматі XML. Перейнявши багато що від своїх попередників – мов C++, Delphi і Smalltalk – C#, спираючись на практику їхнього використання, виключає деякі моделі, що зарекомендували себе як проблематичні при розробці програмних систем, наприклад множинне спадкування класів (на відміну від C++).

Переваги мови програмування

Прогрес комп'ютерних технологій визначив процес появи нових різноманітних знакових систем для запису алгоритмів – мов програмування. Сенс появи такої мови – оснащений набір обчислювальних формул додаткової інформації, перетворює даний набір в алгоритм. Мова програмування служить двом пов'язаних між собою цілям: він дає програмісту апарат для завдання дій, які повинні бути виконані, і формує концепції, якими користується програміст, розмірковуючи про те, що робити.

Переваги мови C#:

- створювалась паралельно з каркасом Framework .Net і в повній мірі враховує всі його можливості – як FCL, так і CLR;
- повністю об'єктно-орієнтована мова, де навіть типи, вбудовані в мову, представлені класами;
- є потужною об'єктною мовою з можливостями успадкування та універсалізації;

- потужна бібліотека каркаса підтримує зручність побудови різних типів додатків на C #, дозволяючи легко будувати Web-служби, інші види компонентів, досить просто зберігати і отримувати інформацію з бази даних і інших сховищ даних;
- реалізація, що поєднує побудова надійного і ефективного коду, є важливим фактором, що сприяє успіху C #.

Виділення і об'єднання кращих ідей сучасних мов програмування робить мову C # не просто сумою їх достоїнств, а мовою програмування нового покоління.

Основні рішення з реалізації системи в цілому і її компонентів

Одним із рішень для реалізації подібних модулів є технологія Microsoft .NET Framework Windows Forms для організації введення та відображення даних.

Windows Forms дозволяє розробляти інтелектуальні клієнти. Інтелектуальний клієнт – це програма з повнофункціональним графічним інтерфейсом, проста в розгортанні і оновленні, здатна працювати при наявності або відсутності підключення до Інтернету і використовує більш безпечний доступ до ресурсів на локальному комп'ютері в порівнянні з традиційними додатками Windows. Побудова багатофункціональних призначених для користувача інтерфейсів Windows Forms – це технологія інтелектуальних клієнтів для .NET Framework. Вона являє собою набір керованих бібліотек, що спрощують виконання стандартних завдань, таких як читання з файлової системи і запис в неї. При використанні середовища розробки, як Visual Studio, можна створювати інтелектуальні клієнтські програми Windows Forms, які відображають відомості, запитують введення від користувачів і обмінюються даними з віддаленими комп'ютерами по мережі.

Загальна класифікація крокуючих машин

Класифікація крокуючих машин можлива за різними конструктивними і експлуатаційними ознаками.

За своїми можливостями прохідності крокуючі машини можна умовно розділити на машини ґрунтової та профільної прохідності.

Машини ґрунтової прохідності призначені для подолання перешкод, непорівнянних із габаритами машини. Це можуть бути як дуже маленькі перешкоди (купини), так і дуже великі (пагорби). Типовою сферою застосування таких машин є місцевість без значних перешкод. А також з деякими обмеженнями такі машини можуть використовуватися в умовах, де перешкоди представлені ямами або виступами.

Машини профільної прохідності забезпечують подолання перешкод, порівнянних за розмірами з габаритами машини. Машини профільної прохідності здатні працювати в більш складних умовах обмеженого простору, ефективно долати виступи і западини, однак це досягається за рахунок ускладнення самої машини, крокуючих рушіїв і системи управління.

За реалізованими режимами руху крокуючі машини діляться на статично і динамічно стійкі. Статично стійкий режим руху реалізується в разі, якщо в кожен момент часу заморожена конфігурація машини знаходиться в статично стійкій рівновазі. Під замороженою конфігурацією розуміється тверде тіло, що виходить при жорсткій фіксації ніг щодо корпусу в тому положенні, в якому вони знаходяться в даний момент часу. Якщо контакт ніг з опорною поверхнею носить точковий характер, то виконання умов стійкої статичної рівноваги в кожен момент часу в опорі має перебувати не менше трьох ніг, які не лежать на одній прямій і утворюють, таким чином, опорний багатокутник.

За кількістю ніг крокуючі машини можна розділити на машини з невеликим числом ніг (двоногі і триногі) та багатонігі (з чотирма і більше ногами). Цей поділ виправдано тим, що для багатонігих машин можливі принципово інші підходи до проектування і управління, ніж для двоногих. Принципово різняться функціональні можливості цих машин. У свою чергу, багатонігі машини можна розділити на чотириногі, п'ятиногі, шестиногі та інші. У теоретичних дослідженнях часто розглядається загальний випадок – з n ногами. З міркувань симетрії переважна більшість крокуючих апаратів має парну кількість ніг – чотири, шість або вісім. Однак іноді розглядається рух апаратів з непарною кількістю ніг, особливо для машин, що допускають реконфігурацію їх кінематичних схем.

По конструкції корпусу машини діляться на моноблочні та складові. Більшість крокуючих машин має моноблочний корпус, але відомі й апарати, що мають корпус з декількох твердих тіл, з'єднаних керованими або некерованими зв'язками.

Висновки

В ході роботи проаналізовано роботи, що описують основні конструкції педипуляторів промислових роботів, машин, що пересуваються за допомогою ніг та розглянуто їх класифікацію. Ці дані необхідні для створення подальшої автоматизованої системи.

Проведено детальний аналіз існуючих мов програмування та середовищ розробки програмного забезпечення, за допомогою яких створюються автоматизовані модулі. Для реалізації подібних систем найкраще підходить обране середовище Visual Studio та мова C#, як найновітніші та найкомфортніші рішення станом на сьогоднішній день.

Таким чином стає можливим перехід від ручного обрахунку параметрів педипуляторів промислових роботів до автоматичного.

Список використаних джерел

1. Microsoft Docs. Windows Forms Overview: <https://docs.microsoft.com/en-us/dotnet/framework/winforms/windows-forms-overview>
2. О. Д. Егоров Конструирование механизмов роботов. — М.: «Абрис»
3. Е. И. Юревич. Основы робототехники
4. И.И. Мачульский Робототехнические системы и комплексы. М.: Транспорт, 1999

Галузь: «Економіка»

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Беркова Оксана Петрівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри країнознавства і туризму,
Національний авіаційний університет
Україна, м. Київ

Коновальчук Марина Миколаївна
студентка 4 курсу, спеціальність «Туризм»
Національний авіаційний університет
Україна, м. Київ

***Анотація:** у статті проведено дослідження Житомирської області як регіонального ринку туристичних послуг України, розраховано ємність та показник насиченості регіонального ринку туристичних послуг Житомирщини.*

***Ключові слова:** регіональний ринок туристичних послуг, ємність ринку, показник насиченості ринку, Житомирська область.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин глобалізаційні процеси охопили всі сфери господарства України, в тому числі і ринок туристичних послуг. Як наслідок, відбувається зростання рівнів інтегрованості туристичних галузей та окремих підприємств різних регіонів країни, з одного боку, та загострення конкурентної боротьби між регіонами за розподіл туристичних потоків (особливо в умовах децентралізації та утримання податкових надходжень від туризму на місцях), з іншого. Для них характерний інтенсивний розвиток нових центрів туризму, масова реконструкція пам'яток минулого, створення інноваційного туристичного продукту, провадження маркетингових заходів. Такі процеси створюють загрози туристичній галузі Житомирської області, яка характеризується нижчою конкурентоспроможністю підприємств, несформованістю ринкових механізмів та недосконалою регіональною туристичною політикою. Крім того, регіональний ринок туристичних послуг Житомирщини повністю не вивчений, і існує нагальна потреба дослідження проблеми в нових ракурсах із застосуванням нових методів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Велика кількість науковців працювали над дослідженням туристичного потенціалу Житомирської області. Серед них потрібно відзначити Панкову Є.В., яка описала туристичні ресурси Житомирщини (особливо детально природно-географічні та архітектурно-історичні); авторський колектив у складі Дунаєвської О.Ф., Козловського О.Ю., Коткової Т.М., які проаналізували перспективи використання туристичних ресурсів, зосередивши увагу на подієвих та біосоціальних; Шиманську В.В., яка провела SWOT-аналіз туристичного комплексу Житомирщини.

Метою статті є дослідження Житомирської області як регіонального ринку туристичних послуг України.

Виклад основного матеріалу. Ринок – це інститут або механізм, що з'єднує разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів та послуг. Ринок туристичних послуг утворився внаслідок виникнення потреб населення на змістовне проведення дозвілля та реалізується у вигляді механізму, що включає автоматичні регулятори безпосередньої взаємодії виробників і споживачів. Ринок туристичних послуг виконує ряд важливих функцій: регулятивну, стимулюючу, оптимізаційну, інформаційну, сануючу. У всьому світі він є ознакою соціально-економічного рівня розвитку країни та окремих регіонів. Чим розвиненішою і стабільнішою є економіка регіону, тим більш сталі позиції займає ринок туристичних послуг.

Погляди науковців щодо місця регіонального ринку в структурі ринку туристичних послуг дещо відрізняються. На думку Любіцевої О.О. світовий туристичний ринок, як частина глобальної світогосподарської системи, поділяється на макрорегіональні та субрегіональні туристичні ринки [1]. Авторський колектив у складі Василюхи Н.В., Мельника І.М. дотримуються думки, що ринок туристичних послуг представляє систему ринків різної просторової довжини: світовий ринок, національні ринки країн світу, загальні ринки країн, що утворять інтеграційні угруповання, ринки регіонів усередині країн, місцеві ринки [2].

Житомирщину можна поділити на 23 місцеві туристичні ринки (за принципом адміністративно-територіального поділу). Саме місцеві ринки є основою формування первинних потоків туристів. Тут закладається фундамент розвитку регіонального ринку, утворюються стабільні зв'язки між туристичними фірмами та закладами розміщення, харчування, транспортними підприємствами. Розвиток місцевих туристичних ринків відтворює зв'язки, на основі яких формується регіональний ринок туристичних послуг Житомирської області. Сукупність регіональних ринків України, що діють і взаємодіють в єдиному економічному та правовому просторі, утворюють національний ринок туристичних послуг.

Враховуючи недостатнє опрацювання зазначеного питання, вважаю необхідним визначити ключові кількісні показники регіонального ринку туристичних послуг Житомирської області за методикою розрахунку В.Г. Герасименка [3, с.44-55].

У сучасній науковій літературі побутує в цілому узгоджена думка, що основними кількісними характеристиками ринку є: ємність ринку, частка ринку, розмір ринку, насиченість ринку і його структура. У контексті цього дослідження під ємністю регіонального туристичного ринку розуміємо обсяг (у грошовому вимірі)

послуг, фактично наданих протягом року усім туристам (в тому числі іноземним громадянам) у Житомирській області.

Для визначення ємності регіонального туристичного ринку у вартісних показниках застосовується формула:

$$V_{\text{потенц}} = \left(P_{\text{вн}} \times 0,1 \times C_{\text{вр}} \times C_{\text{твн}} \right) + \left(P_{\text{виїзн}} \times 0,1 \times C_{\text{вр}} \times C_{\text{твиїзн}} \right) + \left(P_{\text{вн}} \times 0,1 \times C_{\text{вр}} \times C_{\text{твн}} \right) + \left(P_{\text{виїзн}} \times 0,1 \times C_{\text{вр}} \times C_{\text{твиїзн}} \right) + \frac{V_{\text{в'їзн}}}{V_{\text{виїзн}} + V_{\text{вн}}} \times 0,1 \times C_{\text{вр}} \times C_{\text{тв'їзн}} + \frac{V_{\text{в'їзн}}}{V_{\text{виїзн}} + V_{\text{вн}}} \times 0,1 \times C_{\text{вр}} \times C_{\text{тв'їзн}}, \quad (1)$$

де $V_{\text{потенц}}$ – потенційна ємність регіонального туристичного ринку;

$P_{\text{вн}}, P_{\text{виїзн}}$ – питома вага внутрішніх або виїзних туристів у загальній кількості вітчизняних туристів, обслуговуваних підприємствами регіону;

$C_{\text{вр}}$ – чисельність населення регіону;

$C_{\text{твн}}, C_{\text{твиїзн}}, C_{\text{тв'їзн}}$ – середні витрати внутрішнього, виїзного і в'їзного туриста або середня ціна внутрішнього, виїзного і в'їзного туру;

$V_{\text{вн}}, V_{\text{виїзн}}, V_{\text{в'їзн}}$ – фактична кількість внутрішніх, виїзних, або в'їзних туристів, обслуговуваних підприємствами регіону.

Зрозуміло, що для використання виразу (1) необхідно розрахувати середню вартість турів внутрішнього, виїзного та в'їзного спрямування. Для цього слід дослідити вартісну структуру регіонального ринку (див. рис. 1).

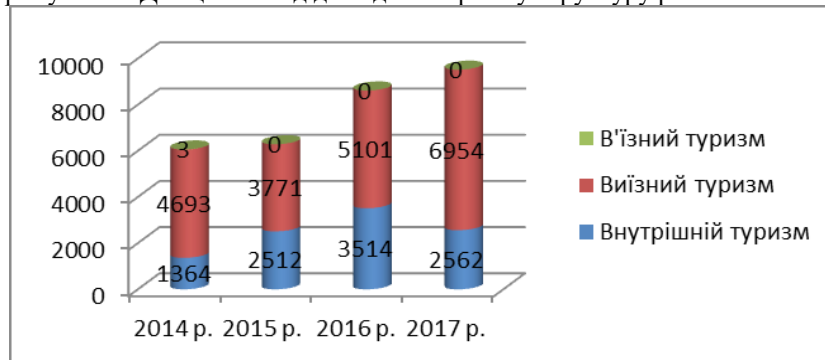

Рис. 1. Розподіл туристів, обслуговуваних підприємствами Житомирської області за організаційними формами туризму у 2014 – 2017 рр. (осіб)

Складено за даними: [4-7]

Рис. 1 ілюструє зростаючу тенденцію загальної кількості туристів, обслуговуваних підприємствами Житомирської області. Але протягом 2015-2017 рр. простежується повна відсутність іноземних туристів, обслуговуваних підприємствами регіону. У цілому, можна констатувати поступове відновлення споживацького попиту на туристичні послуги. Але аналізовані показники не досягли рівня максимуму протягом 2000-2017 рр. – 16006 туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами (2013 р.). Разом з цим, вочевидь існують великі резерви розвитку регіонального туристичного ринку. Переконайтесь у цьому можна шляхом визначення його потенційної ємності (таблиця 1).

Наведені нижче дані, необхідні для підрахунку потенційної ємності туристичного ринку Житомирської області. Підставляючи дані з таблиці до виразу (1), отримаємо показники потенційної ємності туристичного ринку Житомирської області у 2014, 2015, 2016, 2017 рр. (розрахунки див. додаток А):

$$V_{\text{потенц}}^{14} = 798, V_{\text{потенц}}^{15} = 1009,4, V_{\text{потенц}}^{16} = 951, V_{\text{потенц}}^{17} = 1191,2 \quad (\text{млн.грн.});$$

Знаючи величини ємності фактичного і потенційного ринків, можна визначити важливий показник насиченості ринку:

$$H_p = \frac{v}{V_{\text{потенц}}} \times 100 \% \quad H_p = \frac{v}{V_{\text{потенц}}} \times 100 \% \quad (2)$$

Показник насиченості ринку характеризує можливість туристичних підприємств розширити збут за рахунок споживачів даного регіону. Виходячи з цього, можна припустити, що при рівні насиченості близько 80-90%, ринок є безперспективним для туристичного підприємства, що шукає на ньому нових споживачів.

**Потенційна ємність туристичного ринку Житомирської області
у 2014–2017 рр.**

Показники	Віізний туризм	Внутрішній туризм	В'їзний туризм	Разом
1	2	3	4	5
1. Кількість туристів (осіб)				
2014	4693	1364	3	6060
2015	3771	2512	0	6283
2016	5101	3514	0	8615
2017	6954	2562	0	9516
2. Питома вага (гр. 2, або гр. 3 / (гр.2 + гр. 3))				
2014	0,77	0,23	X	X
2015	0,60	0,40	X	X
2016	0,59	0,41	X	X
2017	0,73	0,27	X	X
3. Відношення кількості в'їзних туристів до віізних та внутрішніх (стр. 1 : гр. 4 / (гр. 2 + гр.3))				
2014	X	X	0,0005	X
2015	X	X	0	X
2016	X	X	0	X
2017	X	X	0	X
4. Вартість реалізованих туристичних путівок (тис. грн.)				
2014	37 155	2307	18	39 480
2015	47 527	4060	0	51 587
2016	60 500	6291	0	66 791
2017	87 561	4679	0	92 240
5. Середні витрати 1 туриста на путівку (грн.) (стр. 4 / стр. 1)				
2014	7917	1691	6000	X
2015	12 600	1616	0	X
2016	11 860	1790	0	X
2017	12 591	1826	0	X
6. Чисельність населення області (тис. осіб)				
X	X	X	X	1230
7. Потенційна ємність туристичного ринку області (тис. грн.)				
2014	X	X	X	798 026
2015	X	X	X	1 009 387
2016	X	X	X	950 950
2017	X	X	X	1 191 187

За даними табл. 1 розрахуємо показники насиченості ринку Житомирської області у 2014, 2015, 2016, 2017 рр.:

$$H_p^{14} = \frac{39480}{798026} \times 100 \% = 4,9 \%$$

$$H_p^{15} = \frac{51587}{1009387} \times 100 \% = 5,1 \%$$

$$H_p^{16} = \frac{66791}{950950} \times 100 \% = 7 \%$$

$$H_p^{17} = \frac{92240}{1191187} \times 100 \% = 7,7 \%$$

Показник насиченості туристичного ринку Житомирської області можна характеризувати як дуже низький, що передбачає значний потенціал розвитку галузі за рахунок виходу на ринок нових туристичних підприємств і збільшення обсягів діяльності діючих. Підвищення насиченості обласного туристичного ринку у 2016 р. порівняно з 2015 р. на 1,9 % пояснюється загальним підвищенням туристичної активності.

Висновки. Показник насиченості туристичного ринку Житомирської області можна характеризувати як дуже низький (7,7 %), що передбачає значний потенціал розвитку галузі за рахунок виходу на ринок нових туристичних підприємств і збільшення обсягів діяльності діючих. Підвищення насиченості обласного туристичного ринку у 2016 р. порівняно з 2015 р. на 1,9 % пояснюється загальним підвищенням туристичної активності.

Література:

1. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.

2. Василюха Н.В. Особливості та сучасні аспекти функціонування ринку туристичних послуг / Н.В. Василюха, І.М. Мельник // Збірник наукових праць "Торгівля, комерція, підприємництво". – 2011. – Випуск 13. – С.122-125.
3. Герасименко В.Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. професора В.Г. Герасименко. – Одеса : Астропринт, 2013. – 334 с.
4. Туристична діяльність в Україні у 2014 році: статистичний бюлетень Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
5. Туристична діяльність в Україні у 2015 році: статистичний бюлетень Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
6. Туристична діяльність в Україні у 2016 році: статистичний бюлетень Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
7. Туристична діяльність в Україні у 2017 році: статистичний бюлетень Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

ПРИЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Калина Сергій Віталійович
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Черкаси, Україна

***Анотація.** У даній статті описано актуальність, необхідність бізнес-планування в сучасних умовах господарювання. Розкрито основну мету та завдання бізнес-планування. Охарактеризовано роль і призначення бізнес-планування, особливості його складання. Розкрито основні недоліки та помилки при розробці бізнес-планів. Описано особливості оцінки ефективності інвестиційного проекту.*

***Ключові слова:** бізнес-планування, бізнес-план, функції бізнес-плану, фінансовий план, інвестиційний проект.*

Зміст наукової роботи. Процес бізнес-планування є доволі актуальним на сьогоднішній день, оскільки в сучасних умовах господарювання успішне створення бізнесу або розширення діяльності діючого підприємства неможливе без визначення ринкових потреб та детального аналізу інвестиційного проекту. Саме для цього і призначений бізнес-план. Він дозволяє оцінити ефективність вкладання коштів, а також проаналізувати усі переваги й недоліки проекту.

Питанню призначення та ролі бізнес-планування в сучасних умовах господарювання присвячено багато наукових статей таких вчених-економістів як : Л.Т. Агафонова, І.І. Циглик, В.П. Гетало, І.З. Должанського, В. О. Козловського, В.Р. Кучеренка та ін. [2].

Проаналізувавши як розкривають сутність бізнес-плану вітчизняні та зарубіжні науковці було зроблено висновок, що бізнес-план – це письмовий документ, який має чітко визначену структуру, в якому розкрито основну мету, цілі та призначення інвестиційного проекту, описано основні шляхи їх досягнення, а також наведено висновки стосовно результату, що планує отримати підприємство внаслідок реалізації даного інвестиційного проекту.

Головна мета бізнес-планування інвестиційного проекту – це розробка стратегії розвитку та реалізації даного бізнес-проекту, що полягає в оцінці, аналізі, контролі та регулюванні діяльності в умовах постійної зміни зовнішнього та внутрішнього середовища [3].

Роль та призначення бізнес-планування виходить з того, що цей документ виконує сукупність завдань та цілей, що узагальнюються внутрішньою та зовнішньою функціями:

- внутрішня функція полягає в розробці та обґрунтуванні системи, спрямованої на управління та контроль за реалізацією проекту;
- зовнішня функція полягає в ознайомленні потенційних інвесторів, бізнес-партнерів, співзасновників з основними аспектами та сутністю інвестиційного проекту [1].

Відтак, проаналізувавши основні цілі та завдання бізнес-планування, які виділяють вітчизняні вчені-економісти, можна зробити висновок, що не існує єдиного загальноприйнятого переліку цілей та завдань бізнес-планування, оскільки кожен автор по-різному їх визначає. Так, на нашу думку, основними цілями та завданнями бізнес-планування є:

- формування стратегії розвитку інвестиційного проекту;
- розробка концепції діяльності підприємства;
- визначення переваг і недоліків проекту;
- оцінка потенційних витрат;
- оцінка галузі, ринку і конкуренції;
- визначення джерел фінансування проекту та пошук потенційних інвесторів;
- оцінка можливих ризиків та розробка шляхів їх мінімізації.

Головними особливостями бізнес-планування є точність та лаконічність. Так, при розробці бізнес-плану необхідно максимально точно проаналізувати основні показники діяльності підприємства, спрогнозувати поведінку зовнішнього середовища, що дозволить визначити підприємству власні сильні та слабкі сторони, а також з'ясувати за рахунок яких сильних сторін можна мінімізувати вплив зовнішнього середовища та дію слабких

сторін підприємства. При власне написанні бізнес-плану необхідно лаконічно викласти основні його положення, щоб зацікавити потенційного інвестора [3].

На думку вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів основними недоліками при розробці бізнес-плану в сучасних умовах господарювання є недооцінка впливу зовнішнього середовища та пов'язаних з ним ризиків, нерозподіленість відповідальності за проект, нечітко встановлені завдання та цілі проекту, недооцінка значущості аналізу існуючого стану підприємства, використання в процесі бізнес-планування неперевіреної, недостовірної інформації тощо.

Для того аби з'ясувати чи доцільно реалізовувати проект проводиться оцінка ефективності інвестиційного проекту, що передбачає розробку фінансового плану. Метою розробки фінансового плану є аналіз усіх розділів бізнес-плану, та обґрунтування рішення щодо доцільності прийняття розробленого інвестиційного проекту. Велика увага в фінансовому плані приділяється аналізу точки беззбитковості та здійсненню оцінки ефективності проекту. Точка беззбитковості відображає той обсяг продукції, який необхідно реалізувати підприємству, за якого підприємство не отримує ані доходів, ані нести витрат. Найзагальнішими показниками, завдяки яким оцінюють ефективність інвестиційного проекту є: чистий приведений дохід, індекс доходності та період окупності [2].

Таким чином, основним призначенням бізнес-планування є визначення основних ризиків, що можуть виникнути в процесі провадження проекту, аналіз доходів та витрат від реалізації майбутнього проекту та оцінка ефективності інвестиційного проекту. Бізнес-планування є важливим інструментом для створення бізнесу або розширення діяльності діючого підприємства, оскільки виступає як процес визначення цілей та розробки основних шляхів їх досягнення при мінімальних витратах. Виходячи з цього бізнес-планування є надважливим процесом стабільного функціонування та розвитку підприємств в сучасних умовах господарювання.

Література:

1. Джерело 1. Барроу К. Бізнес-план: практ. посіб. / К. Барроу, П. Барроу, Р. Браун. – К. : Знання, 2001. – 285 с.
2. Джерело 2. Гетало В. П. Бізнес-планування : навч. посіб. / В. П. Гетало, Г. О. Гончаров, А. В. Колісник. – К. : Професіонал, 2008. – 240 с.
3. Джерело 3. Кривонос А. О. Бізнес-планування на підприємстві : навч. посіб. / А.О. Кривонос. – К. : МАУП, 2006. – 160 с.

Галузь: «Менеджмент організації»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ

Шевченко Юлія Володимирівна
студентка групи: 105-М-м
Харківський Навчально-Науковий Інститут ДВНЗ
Університет Банківської справи
Україна, м. Харків

Науковий керівник : Ковальчук Вероніка Генадіївна
доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський Навчально-Науковий Інститут ДВНЗ
Університет Банківської справи
Україна, м. Харків

Анотація: статті пит розглянуто ання організації сучасного менеджменту персоналу, та зокрема передумов його удосконалення, шляхом застосування нових підходів до управління виробничими процесами, та, безпосередньо, працею підлеглих.

Ключові слова: менеджмент, управління, система управління персоналом, формула успіху організації, управління людськими ресурсами.

Сучасний менеджмент організації у своєму основному значенні виступає не стільки в якості науки і практики управління компанією, процесом прийняття та реалізації управлінських рішень, скільки мистецтвом управління людьми. Сьогодні, на жаль, немає єдиного підходу до виміру ефективності управління персоналом. Складність полягає в тому, що процес трудової діяльності персоналу і управління в тому числі, тісно пов'язані з виробничим процесом і його кінцевими результатами, соціальною діяльністю чи економічним розвитком організації. Управління персоналом вивчає людину в єдності усіх її проявів, що впливають на виробничі процеси у рамках організації.

Якщо менеджер хоче, щоб його підлеглий розкрив весь свій потенціал, то він повинен враховувати, що кожна людина індивідуальна, і до кожного необхідний особливий, свій власний підхід. Практика переконує, що результати роботи підлеглих багато в чому зумовлюються характером відносин із керівником.

Цілеспрямована, інтелігентна, творча робоча сила часто є тим, що відрізняє компанії одну від одної. Менеджер із простого передавача знань має перетворитися в спеціаліста-консультанта у сфері діагностики проблем

підприємства і людини. Усе це вимагає високого професіоналізму й етики в управлінні людськими ресурсами [1, с.99].

У сучасних умовах, багато керівників, прагнучи отримати максимальний прибуток, вирішити матеріальні і фінансові проблеми, оновити технічну базу, нехтують благоустроєм робочих місць своїх підлеглих, створюючи їм неможливі для праці умови. Це може призвести до втрати висококваліфікованих працівників.

Практично, всім соціальним системам властиві конфлікти. Вони характеризуються розбіжністю інтересів і ліній поведінки як окремих особистостей, так і груп осіб.

У зв'язку з цим, у сучасному менеджменті гостро постає питання запобігання втратам працівників того чи іншого підприємства, адже невелика кількість співробітників організації є причиною особливої форми залежності клієнтоорієнтованої компанії від працівника, який, працюючи зі своєю групою клієнтів, стає для них провайдером послуг, встановлюючи довірчі відносини. Зрештою, споживачеві стає байдуже, з якою організацією він має справу, оскільки його проблеми вирішуються конкретним співробітником.

Таким чином, поступово складаються умови для «присвоєння» окремими співробітниками клієнтської бази організації. Такий процес може бути прихованим, і вести до особистого збагачення співробітника організації. У свою чергу, слід зауважити, що навіть звільнення працівника веде до певних збитків: звільнений працівник переходить до конкурентів разом із клієнтами організації.

З метою запобігання небажаних втрат працівників, на підприємстві доцільно розробити такі заходи, які давали б змогу отримувати інформацію щодо психологічного клімату в колективі, ступеня задоволеності кожного співробітника роботою, умовами праці, відпочинком, рівнем зарплати. Вважається, що для цього найкраще підходять такі методи як опитування, анкетування, бесіди (групові та індивідуальні) [2, с.60-63].

Отже, сучасна система управління персоналом повинна бути завжди бездоганно організована задля запобігання таких проблем. Ця система управління в подальшому може бути спрямована на підвищення конкурентоспроможності підприємства чи його довгостроковий розвиток.

Отже, управління людськими ресурсами $\frac{3}{4}$ це ціленаправлена діяльність керівників, спеціалістів структурних підрозділів, менеджерів, яка включає в себе розробку принципів, моделей процесу планування, мотивації, розподілу і доцільного використання персоналу конкретної організації.

Список використаних джерел

1. Лазутін Г.І. Сучасні тенденції розвитку управлінської діяльності // Економіка і прогнозування. - 2010. - № 2. - С.-99-114.
2. Ядворська О. Оцінка персоналу в системі ефективного управління // Економіка та держава. – 2009. - №1. – С.60-63.

Галузь: «Психологія»

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СІМЕЙНИХ ПАР

Горячківська Таїсія Сергіївна
Студентка факультету психології
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Наковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології факультету психології
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
Яворовська Любов Миколаївна

Анотація: Робота звернена до актуальної проблеми сучасних трансформацій родинних відносин, зокрема, до питання ціннісного підґрунтя подружніх стосунків. Представлені результати дослідження особливості ціннісних орієнтацій подружніх пар дають можливість краще зрозуміти сучасні тенденції у розвитку інституту сім'ї, ціннісні засади подружніх стосунків як фактор їх сталості.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, сімейні пари.

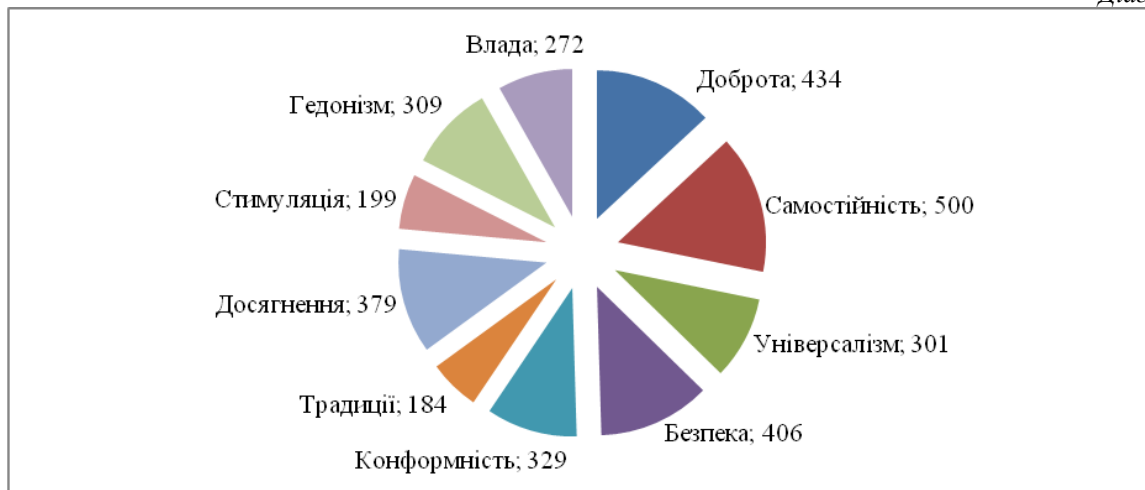
Ціннісні орієнтації це є оцінне ставлення особистості до сукупності матеріальних і духовних благ, які розглядаються як предмети (або їх властивості), цілі та засоби для задоволення потреб особистості. Вони знаходять своє вираження в ідеалах, особистісному сенсі життя і проявляються в соціальній поведінці особистості. Орієнтації відображають ставлення суб'єкта до умов свого буття як результат свідомого, оціночного вибору життєво значущих предметів і об'єктів. Сукупність матеріальних і духовних благ є основою існування визначених систем цінностей.

У ході дослідження ми опросили за допомогою Ціннісного опитувальника Шварца [1] 30 сімейних пар із різним стажем шлюбу: до 10 років, від 10 до 20 років, від 20 років. Для отримання статистики та показників за цим опитувальником, ми використовували такі методи:

- U-критерій Манна-Уїтні. Даний метод використовується для оцінки відмінностей між двома незалежними вибірками за рівнем певної ознаки, вимірної кількісно.
- Критерій Краскела-Уолліса. Він призначений для перевірки рівності медіан декількох вибірок. Цей критерій є багатовимірним узагальненням критерію Манна-Уїтні. Критерій Краскела-Уолліса є ранговим, тому він інваріантний по відношенню до будь-якого монотонного перетворення шкали вимірювання.
- Критерій Колмогорова-Смірнова. Використовується для перевірки гіпотези H_0 : «випадкова величина x має розподіл $F(x)$ ».

За отриманими результатами, ми можемо зробити висновки, щодо сприймання та оцінки цінностей в усіх трьох групах: показники Самостійність, Доброта, Безпека та Конформність є найвищими, тож ці цінності є превалюючими у даній вибірці.

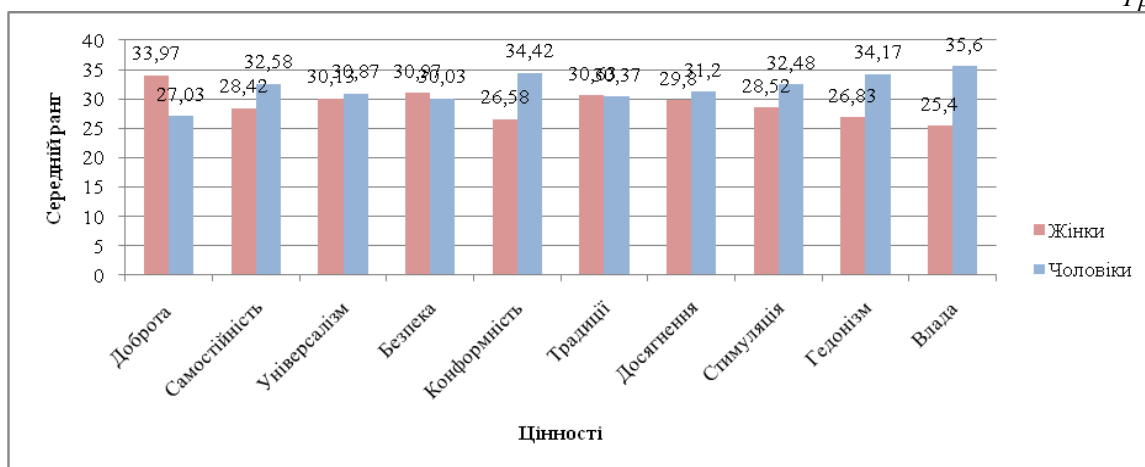
Діаграма 1

Показники суми рангів цінностей у всіх групах

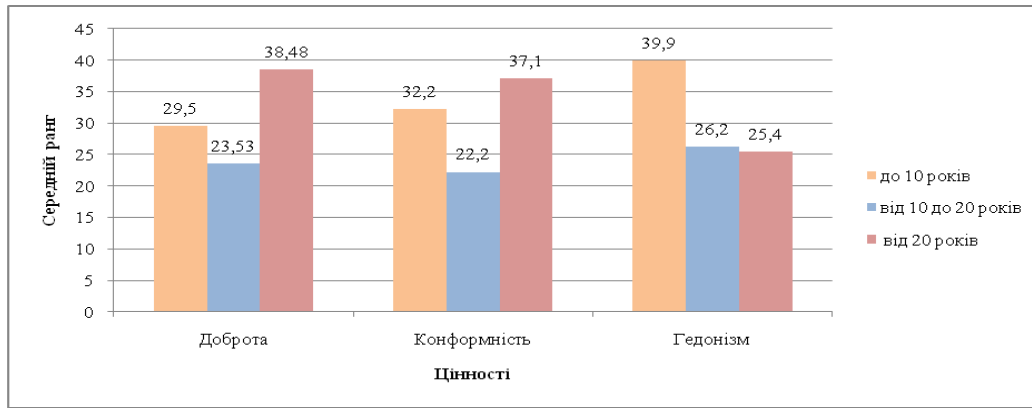
Також можна зробити висновки про те, що є велика різниця між сприйняттям цінностей жінок та чоловіків. У групах із різним стажем шлюбу чоловіки та жінки відрізняються за показниками різних цінностей: Гедонізм, Доброта, Безпека, Конформність, Влада. При цьому жінки менш ніж чоловіки цінують Гедонізм, Конформність та Владу, а більше Доброту та Безпеку. Це можна пояснити тим, що чоловік та жінка мають різні соціальні ролі у сучасному суспільстві, хоча вже не так радикально протилежні як було раніше. Між чоловіками різних трьох груп також є значуща відмінність за показниками Доброта, Безпека, Конформність, Гедонізм. Ми вважаємо, що це пов'язано з віковою різницею між чоловіками різних груп, а не тільки різницею у стажі шлюбу. Ця вікова різниця зумовлює особистісні особливості згідно до вікової категорії. Між жінками різних трьох груп не було статистично значущої різниці, з чого ми можемо зробити висновок про те, що жінки вступають до шлюбу вже майже в тій самій стадії розвитку особистості, в якій перебувають і через 10 або через 20 років.

Графік 1

Показники середнього рангу цінностей за критерієм Манна-Уїтні

Також важливо зазначити відмінність між трьома групами із різним стажем шлюбу, що виявляється у показниках Доброта, Конформність та Гедонізм. Група зі стажем шлюбу від 10 до 20 років має найнижчі показники за критерієм Доброта та Конформність, а група зі стажем шлюбу від 20 років – найвищі показники за цими ж критеріями. Щодо групи зі стажем шлюбу до 10 років, то вона має найвищий показник за критерієм Гедонізм.

Показники середнього рангу цінностей за критерієм Крассела-Уолліса

Результати, що було отримано в процесі дослідження можуть бути корисними для усвідомлення ціннісних підстав конфліктних ситуацій у подружніх стосунках та у практиці їх розв'язання.

1. <https://psycabi.net/testy/322-test-tsennosti-shvartsa-tsennostnyj-oprosnik-tso-shvartsa-metodika-shvartsa>
2. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т. В. Бутківська // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської] ; АПН України. – К., 1997. – С. 27–31.
3. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта / Л. О. Коберник // Науковопрактичний журнал південного наукового центру АПН України. – 2008. – № 4-5. – С. 28–33.
4. Schwartz, S. H. (2006). Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. In R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald, & G. Eva (Eds.), *Measuring attitudes cross-nationally - lessons from the European Social Survey*. London: Sage.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Грабар Марія Олександрівна
студентка

Національний університет «Острозька академія»
Острог

Анотація. В статті автор розглядає поняття саморегуляції в психологічній науці, аналізуючи різні підходи та погляди вчених щодо розуміння його змісту та функціональної наповненості. Саморегуляція розглядається не лише як психічний процес, але і як психічний процес студента в процесі здійснення ним своєї основної діяльності – навчальної. В статті розглянуто функції та структуру саморегуляції у навчальній діяльності, а також виокремлено суто психологічні особливості саморегуляції у навчальній діяльності та емпірично перевірено динаміку їх розгортання залежно від тривалості залученості суб'єкта до навчальної діяльності.

Ключові слова: саморегуляція, навчальна діяльність, структура саморегуляції.

Abstract. In the article the author examines the notion of self-regulation in psychological science, analyzing various approaches and views of scientists regarding the understanding of its content and functional capacity. Self-regulation is considered not only as a mental process, but also as a student's mental process in the process of carrying out his or her main activity-educational. In the article the functions and structure of self-regulation in educational activity are considered, as well as the purely psychological peculiarities of self-regulation in educational activity and empirically checked the dynamics of their deployment depending on the duration of involvement of the subject in the educational activity.

Key words: self-regulation, educational activity, structure of self-regulation.

Швидкі зміни в суспільстві та його вимоги до системи освіти обумовлюють зростаючу необхідність підготовки кваліфікованих студентів-випускників. Самостійна робота студента при цьому є одним із факторів успішного оволодіння ним різними видами необхідних компетенцій. Ефективність навчання забезпечується за допомогою максимального врахування індивідуальних особливостей студентів та застосування знань як психологічних, так і педагогічних про сам процес.

Наразі науковці, одним з найважливіших психолого-педагогічних чинників, які впливають на ефективність самостійної роботи студента, визначають здатність до саморегуляції [8], функція якої - це детермінація цілеспрямованості студентів, та раціоналізація у використанні навичок тайм-менеджменту

Саморегуляцію, ми сьогодні можемо розуміти, як інтегральну систему поведінково-психічних засобів, за допомогою яких людина здатна керувати своєю довільною поведінкою [1]. Можна зробити логічне припущення, що вивчення та врахування в формуванні освітнього середовища, індивідуальних особливостей саморегуляції

особистості, зокрема, студентського віку сприятиме ефективності самостійної роботи, та підвищить динаму професіоналізації загалом.

Проблема саморегуляції діяльності особистоті за останні роки стала однією з ключових у психологічній та педагогічній науках, її дослідження здійснювали ряд українських вчених таких як: І.М. Захарова, К.В. Злоказов, О.В. Зобков, Н.О. Киселевська, Т.В. Кириченко, О.О. Конопкін, В.І. Моросанова, Н.С. Олейник, І.В. Плахотнікова, Г.С. Пригін, Т.В. Попова, О.В. Стаканова та ін. Дедалі більшу увагу вчених привертає питання зв'язку саморегуляції з успішністю навчальної діяльності студентів.

Мета статті – теоретично дослідити психологічні особливості саморегуляції навчальної діяльності студента.

На сьогоднішній день в психологічній науці існує декілька варіантів розуміння саморегуляції в психологічному контексті. Так, саморегуляція розглядають як замкнений контур регулювання та інформаційний процес, носієм якого виступають різні психічні форми відображення дійсності (С. Ю. Головін) [7]. Вона залежить від виду здійснюваної діяльності та умов і може реалізовуватись різними психічними засобами.

Саморегуляція, на думку Л.М. Мітіної, є розкриттям резервних можливостей людини, а отже, розвитком творчого потенціалу особистості [12]. На психофізіологічному рівні саморегуляція розглядається як фактор загальних здібностей (В.С. Юркевич) і універсальна внутрішня умова здійснення діяльності (Н.С. Лейтес) [2].

Н.Н. Ярушкін під саморегуляцією особистості розуміє, насамперед, регуляцію особистістю своєї поведінки «у відповідності з ціннісно-нормативною системою її соціуму». Самоорганізацію особистості він визначає як регуляцію своєї поведінки особистістю «відповідно до власної ціннісно-нормативної системи для досягнення нового рівня взаємодії з соціумом» [3].

Ю. Вілюнас, Л. Грмак, Є. Ільїн, І. Павлов, І. Сеченов [9] розглядають саморегуляцію як механізм, спрямований на керування різними станами людини від психофізіологічних до емоційних; С. Рубінштейн як інтегративне утворення з внутрішніх і зовнішніх особливостей психіки, спрямованих на досягнення індивідом конкретної мети [10]; К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, як єдину систему об'єктивних вимог до нервових навантажень, швидкості реакцій, психофізіологічних, психічних, особистісних станів, процес взаємоузгодження завдань діяльності зі станом суб'єкта [4-5].

Беручи за основу сформульоване М.Й. Боришевським наповнення психологічного змісту саморегуляції, розуміємо її як усвідомлене, цілеспрямоване планування, побудову й перетворення суб'єктом власних дій та вчинків відповідно до особистісно значущих потреб, мотивів і цілей. Згідно з поглядами вченого, саморегуляція – це деяка здатність особистості свідомо планувати та діяти адекватно до обраної нею програми, принципів, норм та правил. Відповідно останні виступають своєрідними еталонами, взірцями у процесі особистісної саморегуляції [2].

Отже, попри існуюче розмаїття підходів та поглядів вчених спільним у таких визначеннях залишається одне - саморегуляцію постає перед нами як інтегральний, організований в певну систему психічний процес детермінації, побудови, підтримки і регулювання зовнішнього й внутрішнього впливу (самовпливу), спрямованого на досягнення обраних суб'єктом цілей. Це виражається в стимулюванні одних і гальмуванні інших особистісних потреб, та мотивів що виражається комплексом відповідних дій та вчинків [6].

Втім, для цілей нашого дослідження ми розглядаємо саморегуляцію не лише як психічний процес загалом, а акцентуємо увагу саме на розкритті його особливостей функціонування саме в процесі навчальної діяльності. В цьому контексті, істотними показниками саморегуляції, запропонованими А.К. Марковою, виступають (Рис.1) [[8;11]:

Отже, навчання суб'єкта навчальної діяльності залежить і проявляється в його особливостях психологічного характеру. В цьому процесі саморегуляція виступає як своєрідний активатор навчальної діяльності, а саме в аспекті її самостійності.

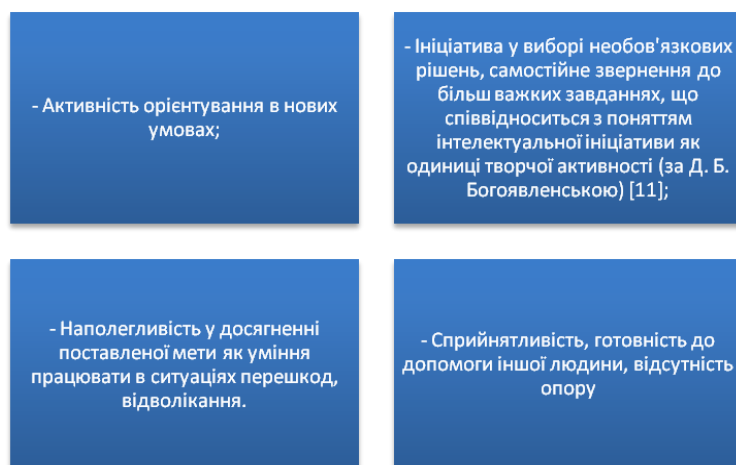
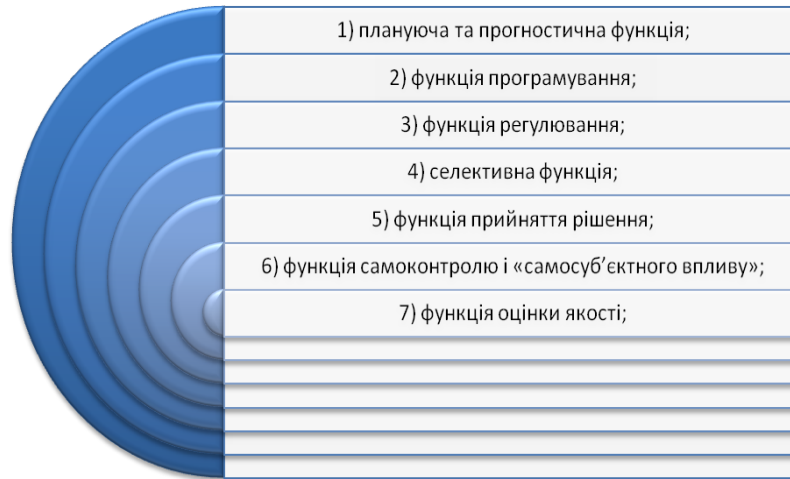

Рис. 1 Показники саморегуляції, запропонованими А.К. Марковою

Поглиблюючи дослідження психологічних особливостей саморегуляції у навчальній діяльності, відзначимо, що провідні психологічні функції саморегуляції, які є найбільш значимими у розв'язуванні безпосередньо завдань навчальної діяльності такі (Рис. 2)[5]:

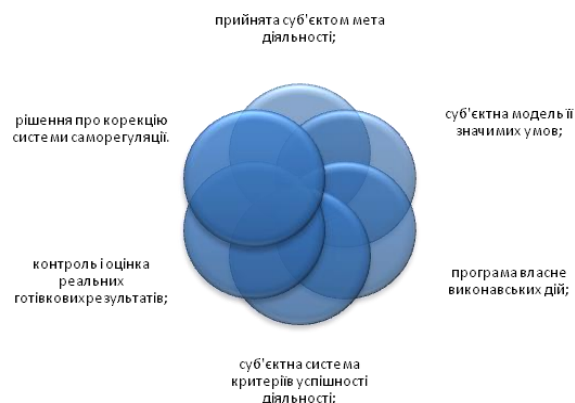
Рис. 2 Провідні психологічні функції саморегуляції, які є найбільш значимими у розв'язуванні безпосередньо завдань навчальної діяльності

Зазначені функції відповідають за формулювання цілей та концентрацію на них уваги та сприяють розвитку вмотивованості, детермінують рівень сформованості у людини усвідомленого планування діяльності чи поведінки; забезпечують розвиток уявлень про систему зовнішніх і внутрішніх значимих умов, міру їх усвідомлення, деталізованості та адекватності, а також відповідають за усвідомлене планування людиною власних дій, контролюють сформованість потреби в обмірковуванні їх способів та поведінки здійснюваної задля досягнення окреслених цілей. Оцінювання результатів та рефлексивний моніторинг охоплюють рівень розвитку й адекватність оцінки особистістю себе та результатів власної діяльності і поведінки.

Емоції є фактором котрий відіграє визначальну роль у координації специфіки саморегуляції. М.В. Гринців зазначає, що спільно з когнітивними процесами, емоції забезпечують оцінно-регулюючу функцію в реалізації особистості шляхом довільної поведінки спрямованої на зовнішні фактори. Емоції впливають таким чином, що регулюють організацію та спрямованість дій індивіда, його поведінкових реакцій, психомоторних та пізнавальних дій. Тому емоції є обов'язковим, чинником внутрішньої регуляції різних видів і форм довільної поведінкової активності людини, виступаючи суб'єктивною формою вираження актуальних потреб особистості, можна провести аналогію з індикатором, що показує присутність достатньої кількості енергії для здійснення того чи іншого вчинку [3].

Дану думку набула подальшого розвитку в роботах Ю.В. Сасенко, він описує емоційну саморегуляцію як навичку контролювати вияв занадто сильних, неадекватних ситуацій або задачі емоційних проявів, довільно і опосередковано керувати виникненням, переживання і вираженням емоцій; оволодіння прийомами стабілізації і тонізації свого емоційного стану відповідно до ситуації, трансформацію деструктивних емоцій в конструктивні, тобто сприяння продуктивному здійсненню діяльності та спілкування [14].

Розглядаючи поняття саморегуляції варто звернути увагу і на його структурну основу. Загальна структурно-функціональна модель системи саморегуляції має такий вигляд див. Рис. 3 [4]:

Рис. 3 Загальна структурно-функціональна модель системи саморегуляції

Коментуючи таку систему, Осніцкий А.К. зазначає: «Саморегуляція діяльності – є регуляція, здійснювана людиною як суб'єктом діяльності і направленою на приведення можливостей людини у відповідність з вимогами цієї діяльності» [13].

Автор висловлює досить цікаву та водночас суперечливу до вище сказаного думку, він вважає, що саморегуляція особистісної діяльності і пов'язана з нею саморегуляція особистості не мають прямого відношення до саморегуляції біохімічних і фізіологічних функцій людини і до саморегуляції психічних станів. Водночас – як саморегуляція діяльності, коли людина сама приводить свої можливості у відповідність з вимогами тієї або іншої діяльності, окремі моменти фізіологічної саморегуляції і саморегуляції психічних станів можуть стати предметом цілеспрямованого управління у зв'язку із завданнями, що стоять перед суб'єктом. Тобто не психофізіологічні

процеси визначають саморегуляцію, а навпаки, індивід шляхом саморегуляційних процесів змінює протікання психофізіологічних станів. [13].

Отже, можемо сказати що саморегуляція навчальної діяльності має ідентичну структуру, що й саморегуляція будь-якої іншої діяльності особистості. Рис. 4 [9]:

Рис 4. Структура саморегуляції навчальної діяльності

Отже, для успішної діяльності загалом, та навчальної діяльності, зокрема, особистість повинна підвищувати рівень усвідомлення та визначити чіткі (в тому числі і) навчальні цілі, аналізувати умови навчальної діяльності та продумати алгоритмічність виконання дій, іншими словами, пристосувати програму дій до значущих умов навчальної діяльності. Процес виконання супроводжується контролем, оцінкою та корекцією дій відповідно до отриманих результатів, змінених умов та визначених цілей. Зазначені процеси взаємопов'язані і можуть здійснюватися як послідовно, так і паралельно.

Емпіричне дослідження психологічних особливостей саморегуляції навчальної діяльності студента відбувалося в форматі опитування. При чому в даному дослідженні ми зосереджуємо увагу на динаміці змін саморегуляції протягом навчання в ВЗО. З цією метою вибірку нашого дослідження складають студенти 1, 3 та 5 курсів (по 15 осіб) НаУ ОА, оскільки такий вибір досліджуваних дозволяє оптимально виміряти зміни рівня саморегуляції їх навчальної діяльності. Для проведення самого психодіагностичного обстеження ми використовуємо методику дослідження вольової саморегуляції О.В.Зверькова, Е.В.Ейдмана та методику оцінки рівня рефлексії А.В.Карпова(в адаптації В.В. Пономарьової). Виділені психологічні особливості саморегуляції логічно слідує з проведеного вище теоретичного аналізу та відповідають тому, що в літературі називають активністю суб'єкта навчальної діяльності – студент, який володіє достатнім рівнем рефлексії та вміє працювати в ситуаціях перешкод, відволікання, має високий рівень саморегуляції своєї навчальної діяльності.

Методика А.В.Карпова (в адаптації В.В. Пономарьової) "Значення індивідуальної міри вияву рефлексії" диференціює досліджуваних за кількома рівнями рефлексії:

- високий рівень – людина з таким балом більшою мірою схильна звертатися до аналізу своєї діяльності і вчинків інших людей, з'ясовувати причини і наслідки своїх дій як в минулому, так в сьогоденні і в майбутньому. Їй властиво обдумувати свою діяльність в найдрібніших деталях, ретельно планувати і прогнозувати всі можливі наслідки;
- середній рівень рефлексії;
- низький рівень розвитку рефлексії – проявляється в тому, що людині складно поставити себе на місце іншого і регулювати власну поведінку.

Студенти нашої вибірки за цією методикою мають наступні особливості (рис.5.):

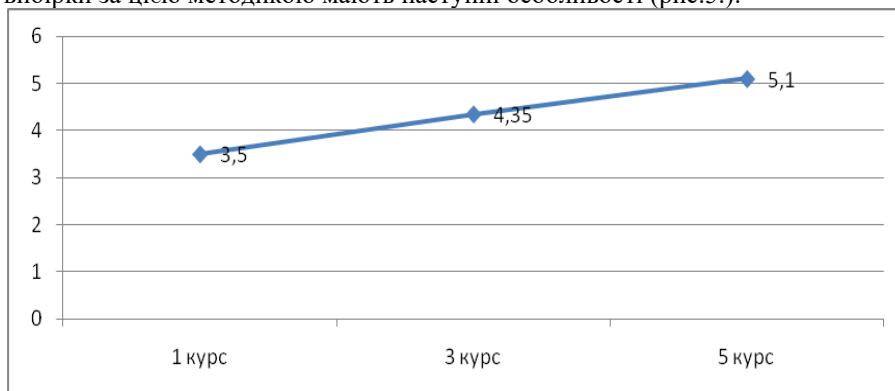

Рис. 5. Динаміка розвитку рефлексії протягом навчання в університеті

Студенти першого курсу мають найнижчий рівень рефлексії ($M_1=3,5$), третього – дещо вищий ($M_3=4,35$), та п'ятого – найвищий ($M_5=5,1$). Втім, згідно з ключем методики усі ці показники перебувають в межах середнього рівня рефлексії. Звідси можемо зробити висновок, що рівень рефлексії в студентів проявом навчання в ВЗО повільно зростає, але у кількісних показниках, а не якісних (не стає високим чи низьким, а лише дещо вищим).

Методика на дослідження вольової саморегуляції (О.В.Зверьков, Е.В.Ейдман) спрямована на визначення рівня розвитку вольової саморегуляції. Випробуваному пропонується тест, який містить 30 тверджень. Стосовно кожного він має вирішити вірно чи невірно дане твердження по відношенню до нього.

У найзагальнішому вигляді під рівнем вольової саморегуляції розуміється міра оволодіння власною поведінкою в різних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, станами і спонуканнями. Рівень розвитку вольової саморегуляції може бути охарактеризований в цілому, а також, як пропонують автори, окремо за такими властивостям характеру як наполегливість і самовладання. Рівні вольової саморегуляції визначаються в зіставленні з середніми значеннями кожної з шкал.

Високий рівень вольової саморегуляції характерний для осіб емоційно зрілих, активних, незалежних, самостійних. Їх відрізняє спокій, впевненість в собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття власної боргу. Як правило, вони добре рефлексують особисті мотиви, планомірно реалізують виникли наміри, вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, мають виражену соціально-позитивну спрямованість. У граничних випадках у них можливе наростання внутрішньої напруженості, пов'язаної з прагненням проконтролювати кожен нюанс власної поведінки і тривогою з приводу спонтанності.

Низький бал спостерігається у людей чутливих, емоційно нестійких, ранимих, невпевнених у собі. Рефлексивність у них невисока, а загальний фон активності, як правило, знижений. Їм властива імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як з незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури, не підкріпленою здатністю до рефлексії і самоконтролю.

В результаті проведеного опитування серед студентів отримали такі результати (рис. 6.):

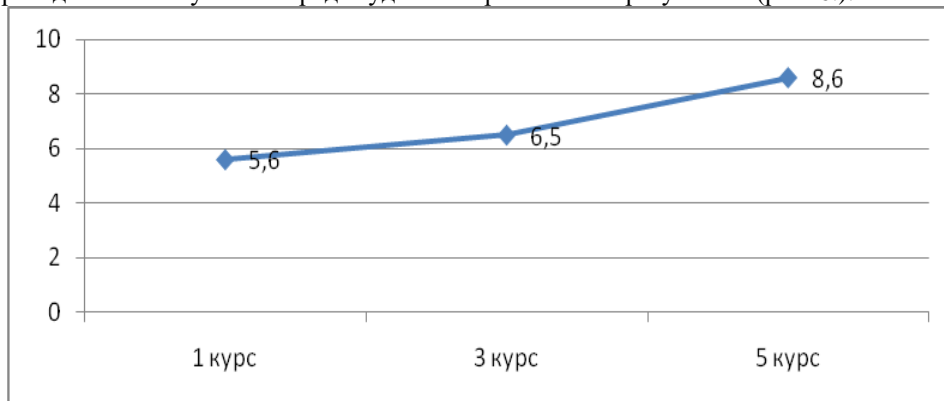

Рис. 6. Динаміка розвитку вольової саморегуляції протягом навчання в університеті

Студенти усіх курсів, подібно до результатів оцінки рівня рефлексії, мають середній рівень розвитку вольової саморегуляції ($M_1=5,6$; $M_3=6,5$; $M_5=8,6$). Звідси робимо висновок, що вольова саморегуляція також піддається деяким загальним випадковим змінам, але кардинально не зростає.

Аналіз результатів опитування із використанням Хі-квадрату Пірсона свідчить про існування деяких статевих особливостей у розвитку вольової саморегуляції на окремих роках навчання в університеті (Табл.1- табл. 4).

Таблиця 1

Емпіричне значення хі-квадрату Пірсона: статеві особливості у проявах вольової саморегуляції на першому курсі

Критерии хи-квадрат

	Значение	ст.св.	Асимпт. значимость (2-стор.)
Хи-квадрат Пирсона	18,097 ^a	5	,003
Отношение правдоподобия	24,669	5	,000
Линейно-линейная связь	2,161	1	,142
Кол-во валидных наблюдений	35		

a. В 12 (100,0%) ячейках ожидаемая частота меньше 5. Минимальная ожидаемая частота равна ,97.

Таблиця 2

Статеві особливості у проявах вольової саморегуляції на першому курсі

Таблиця сопряженности

Частота		вс 1						Итого
		3,00	4,00	5,00	6,00	7,00	8,00	
стать	дівчата	2	0	3	5	8	0	18
	хлопці	0	5	6	4	0	2	17
Итого		2	5	9	9	8	2	35

З табл. 1 та табл. 2 бачимо, що існує зв'язок між статтю та рівнем розвитку вольової саморегуляції на першому курсі навчання (Хі-квадрат=18,097, $p=0,003$). При чому середні значення рівня розвитку вольової саморегуляції у хлопців вищий, а тому можемо виокремити таку особливість: хлопці на 1 курсі навчання володіють дещо вищими показниками розвитку вольової саморегуляції.

Втім, подальший аналіз Хі-квадрату Пірсона свідчить також про існування статевих особливостей у рівні розвитку вольової саморегуляції на 3 курсі навчання (табл. 3 та табл. 4).

Таблиця 3

Емпіричне значення хі-квадрату Пірсона: статеві особливості у проявах вольової саморегуляції на третьому курсі

Критерии хи-квадрат

	Значение	ст.св.	Асимпт. значимость (2-стор.)
Хи-квадрат Пирсона	14,116 ^a	6	,028
Отношение правдоподобия	17,175	6	,009
Линейно-линейная связь	,032	1	,858
Кол-во валидных наблюдений	35		

a. В 12 (85,7%) ячеекх ожидаемая частота меньше 5. Минимальная ожидаемая частота равна ,49.

Таблиця 4

Статеві особливості у проявах вольової саморегуляції на третьому курсі

Таблиця сопряженности

Частота		вс 2							Итого
		3,00	4,00	5,00	6,00	7,00	8,00	9,00	
стать	дівчата	0	0	2	6	9	1	0	18
	хлопці	1	3	1	2	3	4	3	17
Итого		1	3	3	8	12	5	3	35

На третьому курсі, на відміну від першого, уже дівчата володіють середніми вищими показниками вольової саморегуляції (табл. 4): хі-квадрат=14,116, $p=0,028$.

Для визначення статистичної значимості зафіксованих відмінностей використовуємо Т-критерій Стьюдента (табл. 5).

Критерій для незалежних вибірок: шкала вольової саморегуляції

	Критерий равенства дисперсий Ливиня		t-критерий равенства средних						
								95% доверительный интервал разности средних	
	F	Знч.	t	ст.св.	Значимость (2-сторонняя)	Разность средних	Стд. ошибка разности	Нижняя граница	Верхняя граница
вс_1 Предполагается равенство дисперсий	,000	,999	1,497	33	,144	,65033	,43452	-,23371	1,53437
Равенство дисперсий не предполагается			1,498	32,977	,144	,65033	,43411	-,23289	1,53355
вс_2 Предполагается равенство дисперсий	16,093	,000	-,176	33	,861	-,08824	,50169	-1,10894	,93247
Равенство дисперсий не предполагается			-,172	20,729	,865	-,08824	,51253	-1,15495	,97848
вс_3 Предполагается равенство дисперсий	1,474	,233	1,997	33	,054	1,16667	,58430	-,02210	2,35543
Равенство дисперсий не предполагается			1,966	24,783	,061	1,16667	,59340	-,05601	2,38934

З проведеного аналізу, робимо висновок, що статеві відмінності у рівні розвитку вольової саморегуляції на першому курсі зафіксовані χ^2 -критерієм Пірсона не є статистично значимими ($t=1,497$, $p=0,999$). Однак такі ж відмінності на третьому курсі є значимими ($t=-0,176$, $p=0,0001$).

Висновок. Проведений теоретичний аналіз психологічних особливостей саморегуляції в навчальній діяльності студентів дозволяє зробити висновок, що її психологічний зміст – усвідомлене, цілеспрямоване планування, побудова й перетворення суб'єктом власних дій та вчинків відповідно до особистісно значущих потреб, мотивів і цілей у процесі навчальної діяльності. Саморегуляція – це деяка здатність особистості свідомо планувати та діяти адекватно до обраної нею програми, переконань, принципів, норм та правил. Відповідно суто психологічними особливостями саморегуляції в навчальній діяльності постають: активність суб'єкта навчальної діяльності; ініціатива у прийнятті самостійних рішень, що співвідноситься з поняттям інтелектуальної ініціативи; наполегливість у досягненні поставленої мети як уміння працювати в ситуаціях перешкод, відволікання та рефлексія як вагома передумова до формування нового досвіду, з закладеними в нього алгоритмами для довільної поведінки з якомога меншими докладанням вольових зусиль.

В результаті емпіричного дослідження було встановлено, що середній рівень розвитку вольової саморегуляції ($M_1=5,6$; $M_3=6,5$; $M_5=8,6$) у студентів в процесі їх навчальної діяльності має статистично значимі відмінності у статевої специфіці лише на третьому році навчання: дівчата в цей час володіють вищим рівнем вольової саморегуляції, ніж хлопці (χ^2 -критерієм $=14,116$, $p=0,028$; $t=-0,176$, $p=0,0001$). На першому курсі ($t=1,497$, $p=0,999$) та п'ятому ($t=1,997$, $p=0,233$) таких відмінностей не зафіксовано.

Показники рефлексії студентів першого курсу є найнижчими ($M_1=3,5$), третього – дещо вищими ($M_3=4,35$) та п'ятого – найвищими ($M_5=5,1$), хоча в цілому вони всі належать до середнього рівня рефлексії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдуллина О. А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки // Высшее образование в России. / О. А. Абдулина. – 1993. – № 3. – С. 165-170.

2. Балабанова Л. М. Психолого-педагогічні проблеми студентського віку // Психологія: Зб. наук. праць./ Л. М. Балабанова. – К.: НПУ, 1999. – Вип.4(7). – С. 169-170.
3. Барабанова В. В., Зеленова М. Е. Представление студентов о будущем как аспект их личностного и профессионального самоопределения // Психологическая наука и образование. / В. В. Барабанова, В. В. Зеленова. – 2002. – №2. – С. 28-41.
4. Бродовська В. Й. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: Словник. / Бродовська В.Й. – 2-е вид. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 224 с.
5. Весна М. Самоорганизация в студенческой учебной группе // Высшее образование в России. / М. Весна. – 2003. – №2. – С. 93-95.
6. Вплив механізмів саморегуляції на процеси соціалізації та самоактуалізації особистості в період юності // Збірник наукових праць. Вип. 449-450. Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 15–20
7. Головінський І. З. Педагогічна психологія: Навч. посіб. для вищ. шк. / І. І. Головінський. – К.: Аконті, 2003. – 288 с.
8. Зорин С. С. Формирование творческого потенциала у школьников и студентов // Мир образования./ С. С. Зорин. – 2005. – №1. – С. 142-148.
9. Киселевская Н. А. Стили саморегуляции учебной деятельности и их формирование у студентов вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. А. Киселевская. – Иркутск, 2005. – 148 с
10. Леонтьев А. Н. Психологические вопросы формирования личности студента // Психология в вузе./ А.Н. Леонтьев. – 2003. – №1-2. – С. 232-241.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма./ А. К. Маркова. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 308 с.
12. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя. / Л. М. Митина. – М.: Флинта: МПСИ, 1998. – 200 с.
13. Осницкий А.К. Саморегуляция деятельности школьника и формирование активности личности / А. К. Осницкий. - М.: Знание, 1986. - 80с.
14. Саенко Ю. В. Суеверие современных студентов // Вопросы психологии. / Ю. В. Саенко. – 2004. – №4. – С. 122-130.

ДІАГНОСТИКА РЕФЛЕКСИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ МЕТАКОГНІТИВНОГО МОНІТОРИНГУ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Здробилко Тетяна Олегівна
студентка національного університету «Острозька академія»,
Україна, м. Острог

Анотація: У статті розглядається метакогнітивний моніторинг навчальної діяльності в контексті метакогнітивістського підходу в психології. Важливим компонентом у моніторингу є рефлексивність. В статті аналізується поняття рефлексивності як процесу «повернення на себе», тобто аналізу, переосмислення минулого досвіду, помилок тощо. Описані результати емпіричного дослідження особливостей та важливості рефлексивності під час навчальної діяльності, зокрема її метакогнітивного моніторингу. Метакогнітивний моніторинг був вимірний у показнику впевненості щодо правильності рішення завдання. Після проведення кореляційного аналізу та використання критерію χ^2 -квадрат, було встановлено, що переважаючим типом рефлексії є ретроспективна, а також переважає середній рівень онтогенетичної рефлексії. В цілому, між метакогнітивним моніторингом і рівнем онтогенетичної рефлексії існує значний обернений зв'язок.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивність, діагностика рефлексивності, навчальна діяльність, метакогнітивний моніторинг, метакогнітивні судження.

Аннотация: В статье рассматривается метакогнитивный мониторинг учебной деятельности в контексте метакогнитивистского подхода в психологии. Важным компонентом в мониторинге является рефлексивность. В статье анализируется понятие рефлексивности как процесса «возвращения на себя», то есть анализа, переосмысления прошлого опыта, ошибок и тому подобное. Описанные результаты эмпирического исследования особенностей и важности рефлексивности во время учебной деятельности, в частности ее метакогнитивного мониторинга. Метакогнитивный мониторинг был измерен в показателе уверенности в правильности решения задачи. После проведения корреляционно го анализа и использования критерия χ^2 -квадрат, было установлено, что преобладающим типом рефлексии является ретроспективная, а также преобладает средний уровень онтогенетической рефлексии. В целом, между метакогнитивным мониторингом и уровнем онтогенетической рефлексии существует значительный обратная связь.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивность, диагностика рефлексивности, учебная деятельность, метакогнитивный мониторинг, метакогнитивные суждения.

Summary: The article deals with metacognitive monitoring of educational activity in the context of a metacognitive approach in psychology. An important component in monitoring is reflexivity. The article analyzes the concept of reflexivity as a process of "returning to oneself", analysis, rethinking past experience, errors, etc. The results of the empirical study of the features and importance of reflexivity during the educational activity are described in the article. Metacognitive

monitoring was measured in an indicator of the correctness of the problem. After conducting the correlation analysis and using the chi-square criterion (χ^2), it has been established that the predominant type of reflection is retrospective, and the average level of ontogenetic reflection predominates. In general, there is a significant inverse relationship between metacognitive monitoring and the level of ontogenetic reflection.

Keywords: reflection, reflexivity, reflexivity diagnostics, educational activity, metacognitive monitoring, metacognitive judgments.

Постановка проблеми. В даній час вивченню рефлексії приділяється велика увага у зв'язку із важливістю цього процесу в житті особистості, її розвитку, набутті життєвого досвіду. Розвиток особистості розглядається в двох аспектах: коли людина розвивається, приймаючи вже існуючі в культурі норми і цінності, способи і види діяльності; на наступному етапі, коли культурний досвід вже засвоєний, людина самовдосконалюється, створюючи щось нове в культурі, перетворює навколишній світ – в будь-якому з цих випадків людина здобуває нові можливості. Безсумнівно, проходженню цих етапів, зокрема етапу навчальної діяльності, сприяє рефлексивність.

Важливу роль рефлексія як процес та рефлексивність як риса особистості відіграє у процесі метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності студентів. Аналіз, осмислення та усвідомлення минулого досвіду, помилок та успіхів, що являє собою процес рефлексії, допомагає здобувати новий досвід, нові знання в процесі навчання та здобувати нові успіхи.

Аналіз останніх досліджень. На сьогоднішній день існує досить велика кількість досліджень феноменології і механізмів рефлексії, виділені різні види рефлексії в залежності від тих чи інших об'єктів осмислення. У сучасному світі людина живе в багатовимірному просторі подій і ситуацій, тому розуміння навколишнього світу і себе в ньому не може будуватися завжди на однакових психологічних підставах.

В сучасній психології відзначається важливість ролі рефлексії в продуктивності сприйняття, зокрема вивченням цього питання займалися А. І. Міракян, Гусев, Зінченко та ін.. Саме поняття рефлексії, як зазначає В. І. Слободчиков, Г. А. Цукерман, означає будь-яке вивільнення свідомості, тобто процес рефлексії є певний шлях встановлення людиною власного існування, яка не є наперед або остаточно даний.

Вивченням питання рефлексії та рефлексивності займаються багато вчених, зокрема А. Н. Леонтьєв, Л. С. Виготський та інші розглядали рефлексію як компонент структури діяльності, Ю. Н. Кулюткін, В. В. Давидов, І. Н. Семенов як один із механізмів мислення тощо. О. В. Карпову належить основна частина досліджень у сфері вивчення рефлексії та рефлексивності, зокрема детермінації їх структури.

Дослідженням питання метапізнання, метакогнітивного моніторингу, а саме розгляду функцій та структурних компонентів цих явищ займалися наступні зарубіжні вчені: Дж. Флейвелл, М. Дж. Серра, А. Ефклідес, А. Браун, Дж. Меткалф, Л. Аглер, Т. О. Нелсон, К. Забрукі. Ця тематика цікавила також і вітчизняних вчених, зокрема Т. Чернокову, М. Холодну, А. Карпова, Є. Савіна, А. Фомина та інших.

Метою цієї статті є теоретичний аналіз та діагностика рефлексивності в процесі метакогнітивного моніторингу у навчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Рефлексія (від латинського reflexio – «звернення назад») – поняття, що виникло в філософії і означало процес роздумів людини про те, що відбувалося в її власній свідомості. Рефлексія є здатність розуму направляти і приводити себе в єдність в процесі взаємодії з різноманітними окремими речей [2, с. 276-289].

Поняття рефлексії в психології розглядається так чи інакше як процес, але трактувань існує безліч. У структурі самосвідомості одні дослідники ототожнюють з рефлексією когнітивну емпатію, інші не відокремлюють її від самопізнання.

Поняття рефлексії як процесу самопізнання людини з'явилося в стародавній Греції. Головним завданням людини, як визначав її Сократ, було пізнання власної духовної активності в її пізнавальній суті. Платон виділяв самопізнання як спосіб виховання розсудливості. Декарт розглядав рефлексію як здатність індивіда сконцентруватися на змісті своїх думок, відмежуватися від зовнішнього, тілесного. Локк, який вважається основоположником інтроспективної психології, розумів рефлексію як внутрішній досвід, який є джерелом знань, на відміну від зовнішнього досвіду, отриманого при сприйнятті навколишнього світу органами почуттів. Локк виділив рефлексію як діяльність і способи її прояву, внаслідок чого в розумі виникають ідеї цієї діяльності [1, с. 125-138].

Аналіз розуміння і саморозуміння в сучасній науці включає його дослідження в рамках когнітивної, герменевтичної і екзистенціальної традицій наукового пізнання. Рефлексія традиційно розглядається як феномен пізнавальної діяльності, явище гносеологічного порядку [6]. У підході А. В. Карпова рефлексія теоретично обґрунтовується як процес, значимий для саморегуляції, це положення отримує емпіричне і прикладне обґрунтування. Рефлексія розглядається як найважливіша регулятивна складова особистості, що дозволяє їй свідомо вибудовувати свою життєдіяльність [4, с. 49].

В загальному, рефлексія – це поворот на себе, процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Розглядаючи рефлексію як психічний процес, можна говорити про рефлексивність як про деяку психологічну властивість, особливу характеристику людської психіки [10, с. 9].

Парадоксальність психологічної проблеми рефлексивності самосприйняття полягає в тому, що спочатку сприйняття (відображення, перцепція) і рефлексія (самосприйняття, самоспостереження) являли собою дві сторони однієї медалі, а саме споглядання (сприйняття) як зовнішнього, так і внутрішнього світу людини [1, с. 168-172]

Рефлексивність – це саме якість, психічна властивість, що входить в коло значень більш загальних понять «психічні властивості», «індивідуальні якості». Рефлексивність має свою міру виразності – діапазон, в якому варіюється рівень її розвитку [4, с. 50].

Форми рефлексії (ретроспективна, перспективна і інтроспективна) дозволяють контролювати і коригувати процес прийняття рішень, роблять її джерелом впевненості у правильності рішення. Високий рівень рефлексії, відповідно до підходу А.В. Карпова, може чинити негативний вплив на процес прийняття рішення, адже при переважанні різноманітності та варіативності способів і стратегій вирішення завдання, люди з високим рівнем рефлексії часто програють, оскільки дуже ретельно аналізують ці стратегії в міру їх реалістичності і можливості бути реалізованим [2, с. 345-368].

У концептуальному розумінні рефлексія розглядається як форма переосмислення людиною різних змістів індивідуального свідомості, діяльності і спілкування. В контексті самосвідомості особистості рефлексію можна охарактеризувати як процес самопізнання особистості, змісту її внутрішнього світу. Рефлексія в сучасній психології також розглядається як спосіб осмислення, усвідомлення якісних і кількісних змін, які відбуваються з людиною в процесі занять різними видами діяльності, як усвідомлення своїх переживань, минулого досвіду, досвіду взаємовідносин з людьми.

У сучасній філософії та психології постійно підкреслюється зв'язок рефлексії з цілепокладанням особистості. З нашої точки зору, рефлексія є не що інше, як смислове звернення до доконаного і скоєного в контексті майбутнього для розуміння людиною ситуації і себе в ній, для смислового вилучення з цього уроків з метою перебудови поведінки і діяльності, а також для проектування свого майбутнього.

Рефлексія як метакогнітивний процес відображає здатність суб'єкта аналізувати власні розумові процеси, передбачає здатності до переосмислення [8, с. 246].

Очевидно, що характер когнітивних, а також і метакогнітивних процесів, зокрема, мислення, емоційна стійкість, особистісні індивідуальні характеристики, такі, наприклад, як ряд параметрів самоствавлення, а також мотиваційна сфера суб'єкта можуть бути взаємопов'язані безпосередньо з певними видами рефлексії.

При аналізі змісту і складу рефлексивних процесів, пов'язаних з прийняттям рішень, необхідно враховувати ще одну важливу обставину. Поряд з власне когнітивною рефлексією не тільки можлива, але і об'єктивно необхідна диференціація багатьох інших її типів, класів, форм, модусів, що було показано представниками метакогнітивізму – одного з напрямків сучасної когнітивної психології, а також А. В. Карповим в розробленій ним раніше концепції інтегральних процесів психічної регуляції діяльності [2, с. 340]. Рефлексія виникає при аналізі прийняття рішення людиною в ситуації будь-якої соціальної взаємодії і є одним з опорних механізмів розвитку особистості. При цьому, будучи підсистемою регулювання прийняття рішень, рефлексія не тільки пов'яже воедино інші підсистеми регулювання, а й забезпечує їх узгодження (наприклад, адекватний прояв ціннісно-смислової сфери в активності прийняття рішень).

На думку А. В. Карпова, диференційоване розуміння рефлексії передбачає її спеціальний розгляд в аспекті категорії «психічна властивість», тобто рефлексивність повинна бути представлена як якісно особлива властивість особистості [4, с. 49].

А. В. Карпов виділяє різні модуси рефлексії, зокрема він вказує на те, рефлексивність як психічна властивість являє собою одну з основних граней тієї інтегративної психічної реальності, яка співвідноситься з рефлексією в цілому. Двома іншими її модусами є рефлексія в її процесуальному статусі і рефлексії як особливого психічного стану. Ці три модуси найтіснішим чином пов'язані між собою і впливають один одного, утворюючи на рівні їх синтезу якісну визначеність, що означає поняття рефлексія. Саме синтез цих модусів становить її якісну визначеність. Тому рефлексія – це одночасно і унікальна властивість, властиве лише людині, і стан усвідомлення чого-небудь, і процес репрезентації психіці свого власного змісту. [2, с. 290-307].

Параметр рефлексивності в цілому є не просто дуже важливим в плані забезпечення діяльності та поведінки, а часто – основним і найбільш специфічним. Саме він надає складність, багатогранність, суперечливість і в кінцевому рахунку – унікальність того, що зазвичай позначається поняттям усвідомлена, довільна регуляція діяльності. Саме завдяки рефлексивності суб'єкт виявляється в змозі частково управляти закономірностями свого функціонування або впливати на них. Через рефлексивні процеси суб'єкт регулює, а частково і породжує (розкриває в собі) інші – базові, об'єктивні закономірності і особливості самого себе. А. В. Карпов описує цілий ряд можливих видів впливу рефлексивних процесів на закономірності психологічного функціонування нижчих рівнів, приходячи до висновку про те, що рефлексії властива трансформаційна функція, що підвищує міру суб'єктності регуляції діяльності, поведінки, спілкування, яка може обернутися і генеративною функцією, функцією особистісного становлення [3, с. 197-210].

Рефлексія забезпечує «рефлексивний вихід» (Г. П. Щедровицький) людини з зосередженості життєдіяльності. Це забезпечення здійснюється в результаті постійної роботи рефлексії як з індивідуальними смислами людського Я, так і з цінностями культури. Продуктивність рефлексії полягає в актуалізації, породженні, перебудові та розвитку смислів як регуляторів поведінки і діяльності, свідомості і мислення, емоцій і переживань, почуттів і вольових актів [5, с. 395].

Відзначимо, що рефлексивна функція не виникає, але актуалізується і реалізується в будь-якій практичній діяльності (в тому числі і тоді, коли в діяльності виникає складне становище), але перш за все – в діяльності прийняття рішень. Рефлексія включається в усі компоненти структури прийняття рішення. Це і усвідомлення необхідності прийняття рішення, розробка його можливих варіантів, їх аналіз, вироблення програмидосягнення мети рішення, і подальша його безпосередня реалізація (узгодження, переконання опонентів, прогнозування наслідків) відбуваються в умовах жорсткої необхідності подолання численних труднощів. Отже, можна припустити участь рефлексії і в подоланні суб'єктивно усвідомлюваних труднощів, і їх вирішенні, в побудові в свідомості способу дії або системи дій, не тільки нейтралізують причину труднощів, але і організовують реалізацію обраного рішення, вироблення і прийняття суб'єктивно правильного і ефективного варіанту, в тому числі і при усвідомленні впливу стресогенних умов [6].

Використання умінь, спрямованих на аналіз різних варіантів розвитку подій, на аналіз необхідних дій, може супроводжуватися, на думку В. Г. Ромека, недостатньо ясними формулюваннями намірів; неповними планами дій; негативною оцінкою результатів дій, що призводять до виникнення дефектних і дефіцитних стереотипів поведінки [6].

У ситуації конкретної діяльності вихідними імпульсами для виникнення рефлексії є: неможливість здійснювати діяльність відповідно до існуючих норм, неуспіх в діяльності, невідповідність результатів поставленим цілям, відсутність потрібного матеріалу і т.д. Це породжує розрив між компонентами діяльності, її припинення і включення механізмів усвідомлення.

Рефлексивність, як уже неодноразово зазначалося є особистісною властивістю, а значить може бути виміряна [9, с.244]. В аспекті нашого розгляду це означає, що вона також може бути розглянута як кількісно вимірюваний аргумент в пошуку і виявленні нових функціональних залежностей і зв'язків.

Теоретично спираючись на уявлення про рефлексивності А. В. Карпова, в нашому дослідженні ми будемо дотримуватися розуміння рефлексивності як базової властивості особистості, завдяки якій відбувається усвідомлення і регуляція людиною своєї діяльності, в тому числі у навчальній діяльності, зокрема у його метакогнітивному моніторингу, що сприяє ефективній взаємодії його із світом. Бо рефлексія зазвичай трактується як «погляд назад» для реконструкції минулого, усвідомлення його істотних моментів шляхом роздуми для розуміння того, що відбувається.

Дж. Флейвелл визначив метакогнітивні процеси як систему знань людини про особливості власної пізнавальної сфери і способи її контролю. Дослідник виділив чотири компонента метапізнання: метакогнітивні знання, досвід, цілі та стратегії. Перші два компоненти є рефлексивні утворення, завдяки яким людський інтелект набуває деякий нову якість, названу Дж. Флейвелл «когнітивним моніторингом» [8, с. 245]. Це якість визначається автором як здатність інтроспективно переглядати і відстежувати хід своєї інтелектуальної діяльності. Вчений акцентує контролюючу функцію метакогнітивного процесів і особливе значення надає рефлексії.

Метакогнітивний моніторинг відноситься до регулятивного аспекту метапізнання і полягає у відстеженні суб'єктом власної пізнавальної активності і її результатів в процесі вирішення якої-небудь задачі [1, с. 439-446]. Численні дослідження в області психології прийняття рішень, які проводяться, починаючи з середини минулого століття показують, що зміст і якість прийнятого людиною рішення в значній мірі опосередковано тим, як випробуваний оцінює свої знання та інтелектуальні навички у вирішенні конкретної задачі. Причому в більшості з них стійко відтворюється той факт, що людина найчастіше переоцінює власну компетентність, буває занадто самовпевненою в оцінці результатів роботи з завданням.

Метакогнітивний моніторинг відноситься до регулятивного аспекту метапізнання і являє собою відстеження суб'єктом власної пізнавальної активності і її результатів в процесі вирішення різних типів завдань [7, с. 10].

В даний час існує досить велика кількість досліджень, в яких предметом аналізу є різноманітні фактори, що зумовлюють якість метакогнітивного моніторингу та можливості його розвитку. При всій актуальності подібних досліджень їх спільний недолік полягає в переважанні емпіричної спрямованості. Іншими словами вивчення факторів зміни якості метакогнітивного моніторингу, як правило, проводиться без спроб побудови теоретичних моделей, які могли б пояснити причини виникнення неадекватної впевненості у вирішенні завдань. Це з одного боку обмежує можливості самої дослідницької роботи з цієї проблеми, а з іншого – ускладнює створення відповідних навчальних процедур, спрямованих на підвищення якості метакогнітивного моніторингу. У зв'язку з цим актуальним завданням є пошук теоретичних контекстів, в рамках яких проблема моніторингу пізнавальної активності у вирішенні навчальних завдань могла б отримати теоретико-методологічне обґрунтування.

У вже згаданій роботі Дж. Меткалф протиставляє для погляду на природу спотворень метакогнітивного моніторингу. Перший з них полягає в тому, що людина – істота схильна до самообману і сам себе вводять в оману щодо власної компетентності. Тому коли вона чогось не знає або володіє недостатніми когнітивними ресурсами для вирішення завдання, вона намагається переконати себе в зворотному, і приймає бажане за дійсне [3, с. 257-290].

Вимірювання моніторингових процесів здійснюється в процедурах оцінки різних типів метакогнітивних суджень, тобто суджень, які випробовуваний робить про свої власні знання та пізнавальних актах на різних стадіях вирішення. Однією з різновидів цих суджень і є судження впевненості (confidence judgments).

Основні результати дослідження. Нами було проведено емпіричне дослідження – діагностика рефлексивності у процесі метакогнітивного моніторингу в навчальній діяльності. У дослідженні брали участь 30 студентів різних курсів Національного університету Острозької академії спеціальності психологія, віком від 17 до 22 років (Mвік=20,08, SD=2,40).

Як відомо, дослідження метакогнітивного моніторингу зазвичай полягає в аналізі різного типу суджень (т. зв. метакогнітивних суджень), які робить людина щодо успішності вирішення тієї чи іншої пізнавальної задачі. Одним з таких суджень є судження впевненості в рішенні (confidence judgment). Наприклад, випробуваний висловлює впевненість в тому, що він правильно згадав матеріал, або вирішив розумове завдання або вибрав правильний варіант відповіді в тесті знань і т. п.

Ми просили респондентів випробуваного просять висловити (використовуючи різні шкали) ступінь своєї впевненості в правильності рішення задачі, оцінюючи за шкалою від 0 – абсолютно не впевнений до 7 – абсолютно впевнений.

Також у нашому дослідженні ми використовували наступні методики:

1. Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим).
2. «Методика визначення рівня рефлексивності» А. В. Карпова, В. В. Пономарьової.

Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим). Дана методика націлена на вивчення рівня онтогенетичної рефлексії, передбачає аналіз минулих помилок, успішного і неуспішного досвіду життєдіяльності. Н. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов розробили експрес-діагностику рівня самооцінки, яка складається також з 15-ти питань і в результаті дає можливість респонденту визначити свій рівень: завищений, середній (реалістичний), занижений, тобто від повною відсутності рефлексії минулого досвіду до абсолютно розвиненої рефлексивності як риси особистості.

«Методика визначення рівня рефлексивності» А. В. Карпова, В. В. Пономарьової. Методика базується на теоретичному матеріалі, який конкретизує загальне трактування рефлексивності, а також ряд інших суттєвих особливостей даної властивості. Дана методика орієнтується не тільки безпосередньо на рефлексивність як психічна властивість, але також і опосередковано враховує його прояви в двох інших відзначених модусах. Питання методики, враховують і рефлексивність як психічну властивість, і рефлексію як процес, і рефлексування як стан. За результатами методики визначається наявність одного із трьох головних видів рефлексії: ситуативної (актуальної), ретроспективної та перспективної рефлексії.

Опитувальник складається з 27 пунктів, відповіді на які формуються за 7-бальною шкалою Ліккерта. За опитувальником формується також одне значення, що характеризує загальний ступінь розвитку рефлексивності особистості.

Для кількісної обробки результатів, а саме зіставлення впевненості, як показника метакогнітивного моніторингу та рефлексивності був проведений кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона). Методи описової статистики, зокрема середні значення та середньоквадратичне відхилення, а також критерій хі-квадрат (χ^2) для кількісного аналізу щодо результатів за методиками.

	«Методика визначення рівня рефлексивності»			«Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії»
	ретроспективна	перспективна	ситуативна	
Метакогнітивні судження – впевненість у правильності рішення	$r = 0,46$ $p < 0,05$	$r = 0,34$ $p = 0,000$	$r = 0,24$ $p = 0,000$	$r = -0,31$ $p = 0,000$

Табл. 1. Результати кореляційного аналізу (коефіцієнт кореляції Пірсона) за методиками «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим) та «Методика визначення рівня рефлексивності» А. В. Карпова, В. В. Пономарьової.

В результаті проведення вказаних аналізів, були встановлені значущі кореляційні щодо наступних показників. Показник впевненості у правильності вирішення завдання має найбільше число кореляційних зв'язків з показниками «Методики визначення рівня рефлексивності» А. В. Карпова, В. В. Пономарьової. Чим вищий рівень впевненості у правильності рішення завдань, тим вище у випробовуваних рівень здатності до ретроспективної ($r = 0,46$; $p < 0,05$) і перспективної ($r = 0,34$; $p = 0,000$), а також ситуативної ($r = 0,24$; $p = 0,000$) рефлексії (Див. Табл. 1). Випробовувані, які вміють планувати свою внутрішню активність, витрачають досить багато часу на обдумування поточної діяльності, на аналіз альтернатив в процесі прийняття рішення, на ретельне продумування можливих варіантів розвитку подій і найбільш ймовірних перспектив власного розвитку. Вони проявляють схильність до самоаналізу своїх дій в конкретних життєвих ситуаціях, можливостей і обмежень своїх ресурсів.

При проведенні кореляційного аналізу між показником метакогнітивного моніторингу – впевненості та результатами методики визначення рівня онтогенетичної рефлексії було встановлено значимий негативний зв'язок ($r = -0,31$; $p = 0,000$) (Див. Табл. 1). Не дивно, що ми отримали власне негативний кореляційний зв'язок рівня розвитку рефлексії із впевненістю у правильності вирішенні завдань, адже чим більше людина продумує форми своєї активності, аналізує різні аспекти її ефективності, відстежує особливості реалізації цієї активності, тим більше вона відчуває занепокоєння і тривогу щодо своїх здібностей досягати значимі цілі і задовольняти потреби.

При застосуванні критерію хі-квадрат (χ^2) для аналізу методики Карпова було статистично підтверджено, що серед респондентів переважає такий тип рефлексії, як ретроспективна [$\chi^2 = 5,97$, $p = 0,05$].

При використанні критерію хі-квадрат (χ^2) для аналізу методики рівня онтогенетичної рефлексії було статистично підтверджено, що переважаючим є середній рівень розвитку онтогенетичної рефлексії [$\chi^2 = 6,79$, $p = 0,05$].

Аналіз та інтерпретація отриманих результатів. Випробовувані, для яких важливо детально продумувати свою майбутню діяльність, визначати знання і вміння, необхідні для вирішення проблеми, які докладують зусиль, щоб не порушувати тимчасові обмеження, які визначаються ними, детально аналізують процес вирішення

проблеми, мають більш високий рівень розвитку рефлексивних здібностей. Такі випробовувані схильні аналізувати і вже завершені форми активності, і плановані в майбутньому форми поведінки.

Вони добре обізнані про свій поведінковий репертуар, знають ті стратегії вирішення проблем, які забезпечують досягнення позитивного результату, усвідомлено використовують рефлексивні прийоми і тактики для поглиблення в власний внутрішній світ з метою аналізу та оцінки свого досвіду. Знання стратегій як важливого компонента індивідуального досвіду допомагає суб'єктам знаходити рішення в нових для них ситуаціях, справляючись з переживаннями занепокоєння і формуючи оптимістичні очікування результатів своїх дій.

Чим довше над можливими труднощами роздумує суб'єкт, тим менше він упевнений в позитивному результаті своїх дій, тим вище ймовірність появи «зациклення» на своїх помилках і недоліках. Таким чином, мислення суб'єктів з високим рівнем розвитку здібностей до прогнозування невдач направлено на формування цілісної, узагальненої моделі проблемної ситуації, на розгляд різних варіантів розвитку подій, різних можливостей вирішення внутрішніх протиріч, що істотно відволікає їх від реалізації на практиці конкретного випадку, спрямованого на досягнення поставленої мети.

Отримані знання про когнітивні і особистісні аспекти людини, які безпосередньо пов'язані з рефлексією, можуть бути використані в практичній психології, оскільки психологічна допомога клієнту може здійснюватися за допомогою розвитку у нього здатності до рефлексії, тобто до більшої усвідомленості свого життя і окремих її сфер.

Висновки.

Рефлексія – це унікальна властивість, властива лише людині, і стан усвідомлення чого-небудь, і процес репрезентації психіці свого власного змісту. Саме таке розуміння дозволяє диференціювати основні модуси рефлексії – процес, властивість і стан.

Рефлексивність як психічна властивість пов'язує у свідомості людини ставлення до себе, до інших, до діяльності і до світу загалом. Ця зв'язаність відображає цілісність особистості і життєву позицію людини. Процеси саморегуляції і адаптації залежать від багатьох ресурсів особистості, але саме рефлексивність відображає рівень суб'єктності особистості, узгодженості її внутрішніх уявлень і думок, дозволяє людині діяти в ситуації активно і робити вибір. Рефлексивність є однією з основних граней психічної реальності, співвідноситься з рефлексією в цілому і є особливою якісною характеристикою суб'єкта і його психіки.

Метакогнітивний моніторинг визначається як відстеження власної пізнавальної активності, в тому числі і навчальної діяльності, та її результатів у вирішенні навчальних завдань. Це навичка, яка являє собою відстеження процесу і результату вирішення певної пізнавальної задачі. Дослідження навичок моніторингу проводяться як вимір різного типу метакогнітивних суджень (metacognitive judgment), які випробовуваний робить в процесі вирішення різних типів завдань. Одним із різновидів таких суджень є судження впевненості в рішенні (confidence judgment).

В результаті емпіричного дослідження нами було встановлено, що серед студентів переважає ретроспективна рефлексія, вони схильні аналізувати виконану діяльність, минулі помилки тощо. Також у них переважає середній рівень онтогенетичної рефлексії, у студентів може з'являтися страх зробити помилку у зв'язку із наявним досвідом у минулому. Загалом, чим вищий рівень розвитку рефлексивності, тим більша можливість того, що студент буде відчувати тривогу та невпевненість у правильності вирішення завдань через надмірний аналіз та переосмислення виконаної навчальної діяльності.

Література:

1. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов.– М.: Ин-т пси-хол. РАН, 2004. – 422 с.
2. Карпов А.В., Скитяева И.М. Психология метакогнитивных процессов личности / А.В.Карпов, И.М.Скитяева. – М.: Ин-т психол. РАН, 2005. – 344 с.
3. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. — 2003. — Т. 24, № 5. — С. 45—57.
4. Левагина О.Б. Формирование рефлексии в учебном процессе: поведенческий аспект / О. Б. Левагина// Молодойученый. – 2013. – № 7. – С. 394-397.
5. Леонтьев Д. А.,Аверина А. Ж. Феномен рефлексии в контексте проблемы саморегуляции [Электронный ресурс] / Д. А. Леонтьев, А. Ж. Аверина // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2011. – N 2(16). URL: <http://psystudy.ru>
6. Пасічник І. Д. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання / І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, М. М. Августюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. – 2014. – Вип. 28. – С. 3-16.
7. Савин Е. Ю. Уверенность в знании как аспект метакогнитивного мониторинга в учебной деятельности студентов / Е. Ю. Савин, А. Е. Фомин // Научные труды Калужского государственного университета та имени К. Э. Циолковского. Серия: Психолого-педагогические науки. – 2011. – С. 244–248.
8. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Самооценка уровня онтогенетической рефлексии / Н.П.Фетискин, В.В.Козлов, Г.М. Мануйлов// Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. – С.244-245.
9. Шаров А. С. Онтология рефлексии: природа, функции и механизмы/ А. С. Шаров // Рефлексивные процессы и управление. – 2005. – Т. 5, № 1. – С. 71–92.
10. Hacker D. J. Metacognition in education: A focus on calibration / D. J. Hacker, L. Bol, M. C. Keener // In J. Dunlosky and R. Bjork (Eds.), Handbook of Memory and Metacognition. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2008. – P. 429–455.

11. Moon J. Reflection in Learning and professional Development: Theory and Practice/ J. Moon. – London : Kogan Page, 1999. – 230 p.

12. Serra M. J. Effective implementation of metacognition / M.J. Serra, J. Metcalfe // In D. J. Hacker, J. Dunlosky, A. C. Graesser (Eds.), Handbook of Metacognition and Education. – NewYork, NY: Routledge, 2009. – P. 278–298.

ОСОБЕННОСТИ И СПОСОБЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА

Керенцева Кристина Валериевна

Студентка 4 курса

Специальность «Коррекционное образование»

Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

Украина, город Днепр

Научный руководитель

Николенко Людмила Николаевна

Кандидат педагогических наук,

доцент кафедры педагогики и коррекционного образования

Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

Украина, город Днепр

***Анотация:** Учителям и воспитателям сложно вызвать желание учиться у детей с нарушением слуха, а не просто выполнять заданные задания. Это является одной из главных задач их обучения. В этой статье мы рассмотрим особенности и способы стимулирования познавательных интересов у младших школьников с нарушением слуха, что бы прояснить их мотивы и способы простимулировать их интерес к учебе и знаниям.*

***Ключевые слова:** Стимулирование, познавательные интересы, младшие школьники с нарушением слуха, особенности детей с нарушением слуха.*

Мир продолжает меняться, и вместе с ним меняется система образования, но неизменной остается потребность в обучении будущего поколения. Процесс обучения не может существовать без стимулирования познавательных интересов. Детям, и в особенности младшим школьникам с нарушениями слуха, требуется помощь учителя, воспитателя, родителей в том, чтобы подтолкнуть к изучению, найти путь, пробудить у детей желание к познанию.

Для того, чтобы правильно стимулировать познавательные интересы детей с нарушением слуха, нужно знать особенности процесса их обучения.

Особенности учебной деятельности младших школьников с нарушением слуха хорошо описаны в работах Е. Г. Речицкой. Исходя из ее слов, у глухих детей наблюдаются все виды мотивов учебной деятельности. Наиболее значимой для них является мотивация, связанная с получением высоких отметок, – это сильные, реально действующие мотивы. Исследовательница выделяет, что у глухих детей эти мотивы остаются доминирующими на протяжении всего младшего школьного возраста, вплоть до 4 класса. На втором месте у глухих детей находится престижная мотивация – «хочу учиться лучше всех». Для младших глухих школьников характерна ситуативная, недостаточно критичная, завышенная самооценка. Можно предположить, что это вызвано узким кругом общения глухих: 6-12 человек в классе в условиях интернатного обучения, что создает объективные предпосылки для возможности «быть первым» в чем-то [5].

На следующем месте – мотивы долга и ответственности. Для глухих детей важно выполнить требование учителя, это своего рода их долг перед ним. У глухих первоклассников 2-е место занимает личный долг ученика: «Я знаю, что надо хорошо учиться». Вместе с этим, мотив самосовершенствования («Хочу после школы учиться дальше») для младших глухих школьников не является актуальным, вероятно, из-за того, что они ничего не знают по этому поводу.

На последних местах находятся мотивы избегания неприятностей. В связи с этим можно сделать вывод о том, что внешнее принуждение со стороны педагогов и родителей не будет усиливать мотивацию ученика, а скорее, наоборот [5].

Исходя из изложенного, мы приходим к выводу, что для формирования положительного отношения к обучению следует опираться на положительные способы, а еще лучше, стимулировать познавательный интерес. Не просто стимулировать глухого ребенка к обучению, выполнению заданий, а именно – к самому познанию учебного материала, и делать это не принудительно.

Ведущую роль в формировании учебной деятельности глухих детей играют познавательные интересы. Интерес – это форма проявления познавательной потребности, обеспечивающая направленность личности на осознание целей деятельности, т. е. на более полное отражение действительности [1].

Познавательные интересы способствуют лучшему восприятию содержания учебной деятельности, приводят к прочному усвоению знаний и более успешному применению их на практике, под их влиянием изменяется характер деятельности и связанные с этим переживания [3].

Н.Г. Морозова выделила следующие черты, характеризующие познавательные интересы: познавательное отношение, окрашенное особенной интеллектуальной эмоцией, например, переживание радости в связи с

познанням нового і оволодінням навчальною діяльністю; неопосередований мотив, ідущий від самої діяльності [1].

Для нас являється важливою думкою про те, що в стимулюванні і формуванні пізнавальних інтересів важливі правильна організація навчальної діяльності, всього педагогічного процесу, забезпечуюча успішне накоплення знань, і позитивне емоційне ставлення до педагогів, особливо на початкових етапах навчання [2]. Особливо потрібно враховувати вік дітей, ведучий вид діяльності і особливості формування навчальної діяльності.

В процесі навчання використовуються різні методи і прийоми стимулювання пізнавального інтересу. Для молодших школярів з порушенням слуху слід вибирати найбільш підходящі, щоб не зробити тільки гірше. Наприклад, одним з дійсних прийомів стимулювання інтересу до навчання є створення ситуації успіху у школярів. Всім відомо і всі пройшли через те, що без переживання радості успіху неможливо по-нашому захотіти подолати труднощі в навчанні і рахувати на далішні успіхи. Тому можна вибрати складні завдання: перше завдання буде не важким і буде служити базою для виконання другого.

Також цінним методом стимулювання інтересу до навчання можна назвати метод пізнавальних ігор, який ґрунтується на створенні в навчальному процесі ігрових ситуацій. Як ми вже знаємо, гра залишається ведучим видом діяльності у молодших школярів і чудово використовується як засіб збудження інтересу до навчання. Тут вчитель і вихователь можуть перейти до більшій грі фантазії, можна вибрати будь-яку гру і зробити її пізнавальною інтересною для дітей. Наприклад, «Природний хокей» або «Подорожувальник».

В якості прийому, стимулюючого інтерес, виступає і прийом здивування. Молодші школярі з порушенням слуху дуже яскраво на все реагують, їм цікаво знати щось нове і навіть сперечатися по цьому питанню. Тому можна проводити рубрики «Цікаві факти», використовуючи візуальні засоби, показувати цікавий матеріал, який їх здивує і зацікавить, і т.д.

Для глухих молодших школярів важливе значення має і зовнішня привабливість наочних посібників, всієї школярської атрибутики. Успішному формуванню пізнавальних інтересів цих школярів сприяють актуалізація наявних у них знань, показ нового в старому і вже знайомому в новому. Реалізація цих умов зробить можливим викликати у учнів інтерес не тільки до результату, а й до змісту навчальної діяльності [1].

Конечно, не слід забувати про загальнонавчальні методи навчання, і прийоми стимулювання навчання у дітей. Але все ж потрібно робити більший акцент на їх інтерес до навчання.

Сучасний підхід до педагогічного процесу передбачає, що педагог не тільки виховує і навчає, а й актуалізує, стимулює прагнення учнів до саморозвитку і самовиховання, створює умови для самосовершенствования. Як показує практика, молодші школярі з порушенням слуху схильні просто виконувати завдання, без занурення в вивчення базових знань. Наше завдання – дізнатися і знайти шляхи, з допомогою яких ми зможемо зацікавити дітей до навчання.

Література

1. Богданова Т.Г. Сурдопсихологія: Навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / Т.Г. Богданова – М.: Академія, 2002. – с. 203.
2. Булова Н.И. Навчання дітей з порушеннями слуху : методичні рекомендації / сост. Н.И. Булова. – Челябінськ: Вид-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2015. – с. 4.
3. Виготський Л.С. Основи дефектології. / Л.С.Виготський. – СПб.: 2003. – с. 654.
4. Речицкая Е.Г. Проблеми навчання і виховання дітей з порушеннями слуху / Під ред. Е. Г. Речицкой. — М., 1994.
5. Щукина Г. И. Проблеми формування пізнавальних інтересів учнів. / Г.И. Щукина – М., 1988. – с. 208

ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Коц Оксана Петрівна
Студентка Національного університету «Острозька академія»
Факультет політико-інформаційного менеджменту
Спеціальність «Психологія»
м. Острог

Анотація. У статті аналізуються основні концептуальні підходи до обґрунтування феномену саморегуляції. Автор всебічно розглядає та порівнює розуміння досліджуваного поняття в лінгвістичному, семантичному, науковому та міждисциплінарному підходах на прикладах конкретних думок дослідників. В статті розглянуто вітчизняні та сучасні тенденції розуміння процесу саморегуляції особистості в психологічній науці. Визначено психологічний зміст саморегуляції як структурного формування особистості.

Ключові слова: саморегуляція, вольове регулювання, блоки саморегуляції особистості.

Abstract. The article analyzes the main conceptual approaches to the substantiation of the phenomenon of self-regulation. The author comprehensively examines and compares the understanding of the concept under study in linguistic, semantic, scientific and interdisciplinary approaches on examples of specific thoughts of researchers. The article deals

with the domestic and contemporary trends in understanding the process of self-regulation of personality in psychological science. The psychological content of self-regulation as a structural formation of the personality is determined.

Key words: *self-regulation, volitional regulation, self-regulating units of personality.*

Сучасне суспільство постійно перебуває в русі та змінах, а це в свою чергу зумовлює нові вимоги та кидає нові виклики до життя людей. Особистість як самостійний суб'єкт своєї діяльності потребує все більше і більше зусиль та часу для координації та регуляції власного життя незалежно від тимчасових впливів середовища. Так, саморегуляція як цілісна система психічних засобів, за допомогою яких людина здатна керувати своєю цілеспрямованою активністю, стає не перевагою, а життєвою необхідністю.

Канадський психолог А. Бандура розглядає саморегуляцію в рамках соціально-когнітивної теорії і теорії соціального навчання. Поведінка на думку А. Бандури визначається не тільки факторами середовища, але і самим індивідом: «Люди здатні контролювати свою поведінку за допомогою процесу, відомого як саморегулювання» [12]. Соціальне навчання і саморегуляція розглядаються як основні сили «причини» прояви рис особистості.

Зокрема В. О. Іванников зазначає, що таке доволі пізні розгортання проблематики саморегуляції детерміноване її нерозривним поєднанням з проблемою волі, котра впродовж багатьох років не посідала належного місця в понятійній системі психологічної науки. Відтак, спеціальні дослідження саморегуляції розпочалися в другій половині 80 - х і більш активно в 90 - х роках ХХ століття. Саморегуляція виділилась в практично самостійну галузь досліджень, де основним предметом аналізу є не воля чи вольові процеси, а власне прийоми саморегуляції. Психологія стає експериментальною завдяки висуненню й розв'язанню конкретних практичних проблем [5]. Саме ХХ століття можна вважати століттям бурхливого розвитку психології, передусім її практичних галузей: експериментальних ділянок соціальної, інженерної, педагогічної, диференціальної психології [18]. Незаперечно цінність у дослідженні феномена саморегуляції становить доробок вітчизняної психології, яка внесла цілу низку підходів та напрямів до вивчення означеної проблеми.

Адже як свідчать сучасні психолого-педагогічні дослідження, одним з найважливіших психологічних чинників, які впливають на ефективність самостійної діяльності особистості, є здатність до саморегуляції [6]. За даними досліджень М.А.Беребіна, студенти як представники групи осіб, котрі є часто схильними до дезадаптивних тенденцій, володіючи низьким рівнем саморегуляції одночасно мають високий рівень напруженості, складність інтелектуальної праці, підвищене навантаження на зоровий апарат, психоемоційний, а також м'язову напругу [1].

Актуальність дослідження полягає й в тому, що саморегуляція – важливий фактор успіху в житті. Люди з розвинутою саморегуляцією досягають більшого успіху в роботі, навчанні, суспільному житті; вони є більш психологічно благополучними і менш схильними до адикцій, правопорушень та інших проблем (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Ж.П. Вірна, Л.Г. Дика, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Л.А. Мойсеєнко, О.О. Прохоров, О.П. Саннікова, О.О. Сергієнко, О.Я. Чебикін, R. Baumeister, A. Boone A. Duckworth, M. Gottfredson, T. Hirschi, W. Mischel, M. Seligman, Y. Shoda, P. Peake, J. Tangney та ін.).

Проблема саморегуляції діяльності людини за останні десятиліття стала однією з ключових у психологічній науці, її дослідження здійснювали ряд українських вчених таких як: І.М. Захарова, К.В. Злоказов, О.В. Зобков, Н.О. Киселевська, Т.В. Кириченко, О.О. Конопкін, В. Іванников та ін. [4]. Основоположні твердження в розробці та розумінні психічної саморегуляції, як одного із складових загальної саморегуляції особистості, заклали І. Сеченов, І. Павлов, П. Анохін.

Вагомий внесок в розробку проблеми саморегуляції зробили представники вікової та педагогічної психології. В залежності від визначення змісту поняття саморегуляції, від цілей науковців, увага концентрується навколо різних видів цього процесу. Зокрема, сенсомоторна (П. А. Жоров, О.О. Конопкін, В. Е. Чудновський), стильова (С. М. Коноз, В. І. Морсанова, Р. Р. Сагієв), вольова (В. А. Іванников, В. К. Калін, В. К. Котрило, В. І. Селіванов), емоційна (І. В. Бринза, Я. Рейковський, О.П. Саннікова О.Я. Чебикін, О.А. Чернікова), моральна (М.Й. Боришевський, Б. С. Братусь, Т.В. Кириченко, П.М. Якобсон), мотиваційна (О.Г. Ксенофонтова, В.І. Степанський, А.А. Файзуллаєв), особистісна (К.О. Абульханова-Славська, л. Е. Орбан - Лембрик, І.І. Чеснокова), інтелектуальна (В. О. Моляко, О. К. Тихомиров) та ціннісно-сміслова саморегуляція (Л.В. Долинська, І. С. Кон, В. Є. Семенов, В.А. Ядов).

Метою цієї статті є висвітлення основних теоретичних положень щодо розуміння поняття психологічної саморегуляції в психолого-педагогічній науці.

У прикладному аспекті важливо відзначити, що - саморегуляція – це процес впливу на власний фізіологічний і психологічний стан; - саморегуляція багато в чому залежить від бажання людини керувати власними емоціями, почуттями й переживаннями і, як наслідок, – поведінкою; - здатність до самоврядування не є вродженою, а виробляється протягом життя, а значить, піддається формуванню й удосконаленню.

Саморегуляція є новим напрямом у психології і має порівняно коротку історію вивчення. У прикладному аспекті розвиток означеної проблеми став можливим лише на певному етапі становлення психології як науки. Тому спеціальні дослідження саморегуляції розпочалися в другій половині 80-х і більш активно – в 90-х рр. ХХ століття. В. Іванников зазначає, що таке доволі пізні розгортання проблематики саморегуляції особистості детерміноване її нерозривним поєднанням із проблемою волі, котра впродовж багатьох років не посідала належного місця в понятійній системі психологічної науки [6].

На особливу увагу заслуговує дослідження Ю.А. Миславського, яким встановлено, що система саморегуляції формується і розвивається лише в процесах спілкування, яке забезпечує певні форми активності і розвитку особистості на різних вікових етапах. [7]

З точки зору Е.М. Пенькова, саморегуляція поведінки особистості повинна бути розглянута тільки у взаємодії "суспільство-особистість" і "особистість-суспільство", тому що кожна особистість повинна вміти передбачувати характер реакції на свої дії, вчинки з боку суспільства.

Поняття «саморегуляція» має міждисциплінарний характер вивчення.

Семантичний аналіз дає змогу визначити у його складі дві частини «регуляція» (лат. *regulare* – впорядковувати, налагоджувати, нормалізувати) та «само» (указує на те, що джерело регуляції у самій системі). Відтак, саморегуляція це той механізм, завдяки якому забезпечується активізація та певне спрямування позиції суб'єкта. Вона здійснює оптимізацію психічних можливостей, компенсацію недоліків, регуляцію індивідуальних станів відповідно до завдань і умов діяльності [5].

В енциклопедичному варіанті саморегуляція визначається як доцільне функціонування живих систем різних рівнів організації та складності [7]. У розумінні феномена саморегуляції важливе місце займає використання досягнень таких наук, як кібернетика та біологія. Так, загальнонауковим досягненням є кібернетичне вчення про зворотні зв'язки і функціональний аналіз саморегуляції. Із погляду біології саморегуляція визначається як один з універсальних принципів існування організму, що здійснюється на різних рівнях його функціонування за допомогою психічної активності з метою підтримання порівняно стійкої рівноваги як у самій біологічній системі, так і в її зв'язках із навколишнім середовищем.

Для збереження психічного здоров'я людини важливою є духовна гармонія, позитивна динаміка всіх процесів і станів, які визначають її буття, узгодженість між ними. Саме ці аспекти становлять серцевину саморегуляції особистості. Людина не автоматично перелаштовується з однієї діяльності на іншу, а свідомо, враховуючи при цьому соціальну ситуацію, важливість операцій, які вона виконує, можливі результати своїх учинків тощо. Вона має можливість вибору, і в цьому полягає її свобода волі. Володіючи свідомістю, особистість відповідальна за наслідки здійснених виборів і вчинених дій. Саморегуляція виступає провідним і визначальним психічним процесом будь-якого виду життєдіяльності особистості. Отже, цілком закономірно вказаний феномен посідає значуще місце у міждисциплінарному вимірі наукових досліджень.

Якщо говорити про визначення поняття «саморегуляції» в психології, то слід констатувати наявність великої кількості його тлумачень. Адже в особливостях саморегуляції відображаються тенденції активності особистості, її зв'язок із навколишнім середовищем та предметним світом. Принцип активності особистості закладений уже в самому розумінні поняття

Саморегуляція – це системно-організований процес ініціації, побудови, підтримання і керування довільною активністю особистості, пов'язаною із досягненням нею власних цілей [4]. У людини процеси саморегуляції відбуваються на різних за своєю складністю і змістом рівнях:

- Нижчий рівень – це біологічна саморегуляція. Вона є аналогічною до тієї, що властива переважній більшості живих організмів, і забезпечує успішну взаємодію людини з навколишнім середовищем.
- Рівень психічної саморегуляції пов'язаний із підтриманням та мобілізацією психічної активності й полягає в здатності людини керувати власними діями й станами.

Незаперечну цінність у дослідженні феномена саморегуляції становить доробок вітчизняної науки, який привніс цілу низку підходів та напрямів до вивчення означеної проблеми. Обґрунтування психічної регуляції та саморегуляції (І. Сеченов та І. Павлов) і доведення ними, що живий організм є системою, здатною зберігати постійність свого стану [8; 11], а також дослідження фізіологів у руслі психофізіології (П. Анохін) дали змогу підкреслити важливість системного дослідження психічної саморегуляції [8]. У контексті діяльнісного підходу (С. Рубінштейн) саморегуляція особистості є невід'ємною складовою принципу єдності свідомості з діяльністю [10]. Важливу роль у становленні сучасних уявлень про саморегуляцію відіграв суб'єктивний підхід (К. Альбуханова-Славська), у рамках якого підкреслюється необхідність її вивчення як процесу [1].

Питання саморегуляції особистості продовжують досліджуватися сучасними вченими (М. Боришевський, В. Іванников, О. Конопкін, Ю. Миславський, В. Моросанова, Г. Никифоров, О. Осницький, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Пов'якель та ін.), що дає нам підстави розглянути феномен саморегуляції, послуговуючись результатами їхніх досліджень. Так, М. Боришевським акцентовано на необхідність урахування актуальних потреб, особистісно значущих цілей, життєвих відносин, установок у розвитку саморегуляції; предметом уваги В. Моросанової постали питання стильової саморегуляції поведінки людини; в дослідженнях Н. Пов'якель саморегуляція розглядається як професійно важлива властивість і необхідна складова здатності особистості для вирішення завдань психологічної практики [4].

Н.Н. Ярушкін під саморегуляцією особистості розуміє, насамперед, регуляцію особистістю своєї поведінки «у відповідності з ціннісно-нормативною системою її соціуму». Самоорганізацію особистості він визначає як регуляцію своєї поведінки особистістю «відповідно до власної ціннісно-нормативної системи для досягнення нового рівня взаємодії з соціумом» [5].

Г.С. Нікіфоров визначає саморегуляцію як діяльність, що спрямована на приведення системи в стан, що дозволяє реалізовувати мету життєдіяльності [3].

Отже, сучасні тенденції розвитку психології саморегуляції є актуальними, втім, малодослідженими. Саморегуляція розглядається як системна якість, що виникає завдяки об'єднанню індивідуально-психологічних особливостей особистості в єдину психологічну систему [8]. Ефективність саморегуляції пов'язується з рівнем розвитку особистості [3].

У сучасних дослідженнях виділяють більше 30 видів і рівнів саморегуляції: соціальну, біологічну, фізіологічну, нейрофізіологічну, психологічну, довільну і мимовільну, зовнішню й внутрішню, спонукальну, виконавчу, пізнавальну, особистісну, мотиваційну, інтелектуальну, емоційну, свідому і несвідому, рефлексивну, жорстку й гнучку тощо [4].

Л.П.Грибак зазначає, що з практичної точки зору важливо усвідомити, те що:

- саморегуляція – це процес впливу на власний фізіологічний і нервово-психічний стан;
- саморегуляція багато в чому залежить від бажання людини керувати власними емоціями, думками, переживаннями і поведінкою;
- здатність до саморегуляції не дається від народження, а виробляється за життя, тобто піддається формуванню й вдосконаленню [6].

Основні ефекти психологічної саморегуляції:

- ефект заспокоєння (усунення емоційної напруженості);
- ефект відновлення (ослаблення проявів стомлення);
- ефект активізації (підвищення психофізіологічної реактивності).

Як правило, виокремлюють такі структурно-організаційні блоки саморегуляції особистості:

1. **Інформаційно-енергетичний** – забезпечує необхідну міру енергетичної мобілізації фізіологічних систем для оптимального функціонування психіки. Режим роботи психіки визначається тією задачею, котра вирішується на даний момент, та її відповідним енергетичним забезпеченням [4].

Основні показники психічного тону:

- 1) показник пробудження (arousal index), що відображає кількість енергії, яка мобілізована в організмі у відповідь на стимул;
- 2) показник розряду (discharge index), що відповідає кількості енергії, витраченої організмом на відповідну реакцію;
- 3) показник відновлення (recovery quotient), що вказує на відновлення енергії в організмі [10].

2. **Емоційно-вольовий** – комплекс властивостей, особливостей і можливостей людини, які реалізуються за участю вольових процесів; цей рівень інакше можемо назвати як самооволодіння, тобто вміння володіти собою, своїми діями і вчинками, здатність свідомо регулювати свою поведінку в різних ситуаціях, володіти емоціями.

3. **Мотиваційно-вольовий рівень саморегуляції** – роль мотивації в процесах саморегуляції.

Різновиди мотиваційної саморегуляції:

- 1) безпосередня мотиваційна саморегуляція – полягає в тому, що особистість прямо й свідомо переглядає свою мотиваційну систему, коректує її установки і спонуки, які не влаштовують її з тих чи ін. причин.
- 2) опосередкована мотиваційна регуляція – відбувається в результаті опосередкованого впливу на ЦНС в цілому чи на її певні утворення.

4. **Індивідуально-особистісний рівень саморегуляції** – мобілізується у тому випадку, коли потрібні зміни не обставин, не життя, а самого себе, свої життєві цінності і психологічні установки [6].

Наведені аспекти дозволяють розглядати саморегуляцію як інтегрований, системно організований психічний процес детермінації, побудови, підтримки і регулювання зовнішнього й внутрішнього впливу (самовпливу), спрямованого на досягнення обраних суб'єктом цілей. Це виражається в стимулюванні одних і гальмуванні інших особистісних потреб, дій та вчинків [3].

Головною особливістю методів саморегуляції станів є їх спрямованість на формування адекватних внутрішніх засобів, що дозволяють людині здійснити спеціальну діяльність по зміні свого стану. У своїй повсякденного життя ми часто інтуїтивно використовуємо вироблені в індивідуальному досвіді набори таких прийомів, що дозволяють нам впоратися з хвилюванням, швидше ввійти в робочий ритм, максимально розслабитися і відпочити. Цей досвід знайшов відображення практично в будь-якій культурі різних народів, всередині якої створювалися цілі системи прийомів і засобів саморегуляції станів, що мають чітко виражений навчальний і виховний характер. "Вчися управляти собою" - ось головний девіз такого роду заходів, вкраплених в різні філософсько-релігійні вчення, педагогічні системи, обряди і форми організації побуту.

Психічна саморегуляція - це вплив людини на самого себе за допомогою слів і відповідних уявних образів. Під психічною саморегуляцією ми розуміємо психічне самовплив для цілеспрямованої регуляції всебічної діяльності.

Рефлекторна саморегуляція забезпечує сприйняття органами почуттів сигналів зовнішнього середовища. Наприклад, робота серця може змінитися від різкого стуку, від сприйнятого образу і навіть запаху. Це властивість організму через почуття міняти біологічну саморегуляцію і лежить в основі феноменів навіювання, гіпнозу та інших способів впливу. Навіювання - це цілеспрямоване психологічний вплив на особистість з метою викликати через органи почуттів зміна біологічної саморегуляції в бажаному напрямку. Свідомо керована саморегуляція - це класичний аутотренінг або психічна саморегуляція.

Дослідницька вибірка склали 25 студентів, Національного університету «Острозька Академія», вік досліджуваних 18-21 років, з них 16 жінок та 9 чоловіків.

Методи дослідження: опитувальник «Вольові якості особистості (шкала енергійність)» (М.В. Чумаков), методика «Накопичення емоційно-енергетичних зарядів, спрямованих на самого себе» (В. В. Бойко), методика «діагностика мотивації до досягнення успіху» Т.Елерса, методика «діагностика вольового потенціалу особистості» Фетіскін Н.П., програма статистичної обробки даних SPSS.

Результати дослідження. Для дослідження нормального розподілу був використаний критерій Колмогорова-Смирнова, його результати показали, що у всіх змінних присутній нормальний розподіл ($Z > 0,517$, $p > 0,532$).

Після проведення дослідження було виявлено такі результати: за першим опитувальником «Вольові якості особистості(шкала енергійність)» у 3 (12%) студентів значення менший 5 , тобто їх енергійність має низький рівень. У 19 (76%) досліджуваних значення 6-13, у них середній рівень енергійності. У решті 3 (12%) показник 14-16 , що свідчить про високу енергійність(див. табл. 1).

Таблиця 1

Результати за опитувальником «Вольові якості особистості(шкала енергійність)»

Енергійність	Показник	Кількість	%
Низька	<5	3	12
Середня	6-13	19	76
Висока	14-16	3	12

Після проведення дослідження було виявлено такі результати: за другою методикою «Накопичення емоційно-енергетичних зарядів, спрямованих на самого себе» (В. В. Бойко), у 1 (4%) студента значення менше 6, тобто емоційна напруга направлена на себе відсутня. У 18 (72%) досліджуваних значення 7-13, у них середній рівень напруги. У решти 6 (24%) показник 14-18, що свідчить про високу напругу (див. табл. 2).

Таблиця 2

Результати за методикою «Накопичення емоційно-енергетичних зарядів, спрямованих на самого себе» (В. В. Бойко)

Напруженість	Показник	Кількість	%
Відсутня	<6	1	4
Середня	7-13	18	72
Висока	14-18	6	24

Після проведення дослідження було виявлено такі результати: за третьою методикою «діагностика мотивації до досягнення успіху» Т.Елерса, у 2 (8%) студентів значення 1- 10, тобто їх мотивація до досягнення успіху низька. У 2 (8%) досліджуваних значення 11-16, у них середній рівень мотивації. У 19 (76%) показник менший 17-20, що свідчить про помірно високий рівень мотивації. У решти 2 (8%) більше 21, їх мотивація є високою(див. табл. 3).

Таблиця 3

Результати за методикою «діагностика мотивації до досягнення успіху» Т.Елерса

Мотивація	Показник	Кількість	%
Низька	1-10	2	8
Середня	11-16	2	8
Помірно висока	17-20	19	76
Висока	>21	2	8

Після проведення дослідження було виявлено такі результати: за четвертою методикою «діагностика вольового потенціалу особистості» Фетіскін Н.П., у 4 (16%) студентів значення більше 1-12, тобто їх воля розвинена на низькому рівні. У 18 (76%) досліджуваних значення 13-21, у них помірний рівень волі. У решти 3 (12%) показник 22-33, що свідчить про високий рівень волі (див. табл. 4).

Таблиця 4

Результати за методикою «діагностика вольового потенціалу особистості» Фетіскін Н.П.

Воля	Показник	Кількість	%
Низька	1-12	4	16
Середня	13-21	18	76
Висока	22-30	3	12

Кореляційний аналіз дозволив визначити ступінь значимості зв'язку, щоб визначити статистичний коефіцієнт кореляції, ми скористались формулою Спірмана для визначення лінійної кореляції:

У нашому випадку кореляція $r > 0,835$ $p = 0,01$ що свідчить про сильний кореляційний зв'язок. Що дозволяє зробити висновок про те що, всі компоненти саморегуляції перебувають зв'язку і є взаємно залежними.

Висновок. Вивчення феномену саморегуляції діяльності особистості є питанням, яке реалізується в рамках не лише суто психологічного та психолого-педагогічного підходу, але має також міждисциплінарний характер. Саморегуляція відноситься до до числа фундаментальних категорій психології і вивчалась вченими різних психологічних шкіл, починаючи від гуманістичного підходу А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта, В. Франкл та ін. і закінчуючи психофізіологами . Сеченовим, І. Павловим, П. Анохіним. Водночас найбільш повно, як самостійний предмет дослідження, саморегуляція представлена у сучасних українських та вітчизняних дослідженнях І.М. Захарова, К.В. Злоказов, Т.В. Кириченко, О.О. Конопкіна, В. Іваннікова та ін., котрі постановили, що саморегуляція особистості формується за допомогою її поведінки, індивідуальних характеристик та становить собою цілісну систему психічних засобів, за допомогою яких людина здатна керувати своєю цілеспрямованою активністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Василюк Ф.Є. Психологія переживання. М.: Изд-во МГУ. 1984. – 200 с.
3. Вплив механізмів саморегуляції на процеси соціалізації та самоактуалізації особистості в період юності // Збірник наукових праць. Вип. 449-450. Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 15–20
4. Дикая Л. Г. Системная детерминация саморегуляции психического состояния человека / Л. Г. Дикая // Труды Института психологии РАН. – 1997. – Т. 2. – С. 191-199.
5. Иванников В. А. Основы психологии / В. А. Иванников. – СПб.: Питер, 2010. – 336 с.
6. Киселевская Н. А. Стили саморегуляции учебной деятельности и их формирование у студентов вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. А. Киселевская. – Иркутск, 2005. – 148 с.
7. Миславский Ю. А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Ю. А. Миславский. – М.:Педагогика, 1991. – 151 с.
8. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных / И.П. Павлов. – М.: Наука, 1973. – 659 с.
9. Радугин А.А., Кротков С.А. Психология і педагогіка. Учеб. посібник для вузів. М.: Центр, 1996. - 306 с.
10. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 328 с.
11. Сеченов И. М. Рефлексы головного мозга / И. М. Сеченов. – М.: АН СССР, 1961. – 100с.
12. Пейсахов Н.М. Саморегуляция типологические свойства нервной системы. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1994.
13. Bandura A. Social cognitive theory of self-regulation 1991
14. Hacker D. J. Explaining calibration in classroom contexts: The effects of incentives, reflection, and explanatory style / D. J. Hacker, L. Bol, K. Bahbahani // Metacognition and Learning. – 2008. – Vol. 3. – pp. 101–121.
15. Schwartz S. H. Towards a psychological structure of human values / S. H. Schwartz, W. Bilsky // Journal of Personality Social Psychology. – 1987. -53. – P. 550-562.
16. Let's read and speak. Навчання читанню та зв'язному мовленню з урахуванням когнітивного стилю особистості та способів саморегуляції особистості (англійська мова). Навчальний посібник// Укл.: доц. Бондар С.І. ст. викл. Тетерук С.П. - К.: АПСВ, 2005. – 104с. (Автором підбрані тексти та розроблені вправи, спрямовані на формування адекватної самооцінки та рівня домагань).
17. <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/10180/13383>

ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Категорія саморегуляції розглядається в різних психологічних дисциплінах і наукових школах. Проблема саморегуляції особистості, попри багаторічну історію вивчення, актуальність та значущість, вирізняється складністю, багатомірністю й неоднозначністю. Дотепер у більшості підручників із загальної психології відсутні розділи, присвячені саморегуляції. Необхідно зазначити, що загалом регулятивні аспекти психіки все ще залишаються менш репрезентованими в психологічній літературі порівняно з пізнавальними чи навіть комунікативними процесами. Тим часом сьогодні у сучасній психології накопичено досить багато концепцій, моделей, видів, чітко встановлених фактів, закономірностей, механізмів, рівнів саморегуляції особистості, гідних зайняти провідне місце [3].

В рамках цього викладу теоретичного матеріалу ми зосередимось на кількох ключових видах саморегуляції на емоційному, мотиваційному та індивідуально особистісному рівнях. Отже, **мета** цього теоретичного дослідження – висвітлити результати теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури на предмет способів психологічної саморегуляції на окремих її рівнях.

Розвиток особистості пов'язаний не лише із здобуванням нових навичок та знань, але й з умінням боротися з негативними наслідками. Як відомо, існує декілька рівнів психологічної саморегуляції [3]:

1. Інформаційно-енергетичний – забезпечує необхідну міру енергетичної мобілізації фізіологічних систем для оптимального функціонування психіки.

2. Емоційно-вольовий – комплекс властивостей, особливостей і можливостей людини, які реалізуються за участю вольових процесів; цей рівень інакше можемо назвати як самооволодіння, тобто вміння володіти собою, своїми діями і вчинками, здатність свідомо регулювати свою поведінку в різних ситуаціях, володіти емоціями.

3. Мотиваційно-вольовий рівень саморегуляції – роль мотивації в процесах саморегуляції.

4. Індивідуально-особистісний рівень саморегуляції – мобілізується у тому випадку, коли потрібні зміни не обставин, не життя, а самого себе, свої життєві цінності і психологічні установки [3].

На кожному рівні можуть виникати свої особливості та труднощі, котрі потребують відповідних заходів, засобів та способів повернення особистості до нормального стану.

На першому рівні – **інформаційно-енергетичному** – **людина може застосовувати такі** типи саморегуляції:

1) реакція «вдреагування» – підсилення рухової чи психічної активності вольовим зусиллям, так що стає можливим ослабити чи пригнітити рухові реакції, особливо, коли механізм «гальмування» відпрацьований задалегідь [1];

2) катарсис (від грец. katharsis - очищення) – емоційне потрясіння, яке переживається людиною під впливом творів мистецтва, спосіб вивільнення від негативних переживань і думок, стан внутрішнього полегшення [1].

На другому рівні - **емоційно-вольовому** – важливою є саморегуляція емоційного стану, управління, як пізнавальними процесами, так і особистістю: поведінкою, емоціями і діями. Зокрема, людина повинна зусиллями

волі навчитись планувати мету, аналізувати ситуацію довкола, розробляти програму виконавчих дій, будувати конкретний алгоритм дій, визначати шляхи досягнення мети, оцінювати та коригувати результат [4].

На третьому рівні - **мотиваційно-вольовому** – з метою підвищення безпосередньої мотиваційної саморегуляції в науковій літературі пропонуються наступні методи [5]:

- логічне осмислення – виявлення показників напруженості в системі потреб, порівняння цих показників з певними еталонами, вибір найбільш перспективних і оптимальних напрямків поведінки і формування додаткових спонук для їхньої реалізації;

- самогіпноз - це не просто навіювання собі певного бажання, мотиву, установки. Як зазначає В.М. Панкратов, елементи самогіпнозу часто застосовуються у поведінковій психотерапії, яка використовується для відновлення знижених адаптаційних можливостей особистості при невротичних порушеннях [2].

- медитація – це психічні стани, які формуються в результаті інтенсивної концентрації уваги на будь-якому предметі чи навпаки на повному її розсосередженні;

- метод «другого народження» – провокує сильні і глибокі зміни, через що й отримав таку назву; сутність методу полягає у новому способі дихання, використання якого в деяких випадках викликає виражений психотерапевтичний ефект суб'єктивного полегшення, близький до того, який властивий медитації;

- аутогенне тренування – поєднує в собі безпосередню й опосередковану мотиваційну саморегуляцію; стає методом мотиваційної саморегуляції, коли поряд з формулами релаксації використовуються мотивуючі установки [2].

На четвертому рівні - **індивідуально-особистісному** – в науковій літературі виділяють такі методи саморегуляції [3]:

1) самоорганізація – специфічний показник особистісної зрілості; інтегральна сукупність природних і соціально-набутих властивостей, яка втілюється в усвідомлюваних особливостях волі й інтелекту, мотивах поведінки і реалізується в діяльності й поведінці;

2) самоствердження – провідним стимулом будь-якої активності людини є потреба у самоствердженні; людині на вищих щаблях розвитку суспільства властиве зростаюче прагнення до самоствердження шляхом максимального творчого саморозкриття, самовираження;

3) самодетермінація – одну з провідних ролей у самодетермінації людини відіграє боротьба за набуття сенсу життя;

4) самоактуалізація – потреба самоактуалізації виступає рушійною силою особистісного самовдосконалення; самоактуалізація – реалізація потенцій внутрішнього росту; в момент самоактуалізації «Я» реалізує саме себе.

Способи та методи, якими людина послуговується на кожному рівні та загалом і становлять її стиль саморегуляції. Суть цього стилю полягає в тому, як людина планує свої дії, в якій мірі вона враховує значущі для досягнення поставлених цілей умови навколишньої дійсності, в тому, як розвинені процеси контролю, оцінки та корекції дій, а також наскільки людина при цьому самостійна, цілеспрямована, здатна враховувати зміну зовнішніх обставин. Індивідуальний стиль саморегуляції - це стійкий, типовий для людини спосіб, своєрідність її довільної активності [4].

Для підтвердження теоретичної частини ми провели емпіричне дослідження. Вибірку склали 25 студентів, Національного університету «Острозька Академія», вік досліджуваних 18-21 років, з них 16 жінок та 9 чоловіків.

Ми використали такі методики опитувальник «Вольові якості особистості(шкала енергійність)» (М.В. Чумаков), методика «Накопичення емоційно-енергетичних зарядів, спрямованих на самого себе» (В. В. Бойко), методика «діагностика мотивації до досягнення успіху» Т.Елерса, методика «діагностика вольового потенціалу особистості» Фетіскін Н.П.,.

Для підтвердження отриманих даних використали програму статистичної обробки даних SPSS. Для дослідження нормального розподілу був використаний критерій Колмогорова-Смирнова, його результати показали, що у всіх змінних присутній нормальний розподіл ($Z > 0,517$, $p > 0,532$).

Кореляційний аналіз дозволив визначити ступінь значимості зв'язку, щоб визначити статистичний коефіцієнт кореляції, ми скористались формулою Спірмана для визначення лінійної кореляції: У нашому випадку кореляція $r > 0,835$ $p = 0,01$ що свідчить про сильний кореляційний зв'язок. Що дозволяє зробити висновок про те що, всі компоненти саморегуляції перебувають зв'язку і є взаємно залежними.

Висновок. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що існує безліч способів, методів та засобів здійснення психологічної саморегуляції. В теоретичному розумінні вибір конкретного засобу залежить від рівня, на якому виникає потребу в саморегуляції. Однак в практичному розумінні, поділ не настільки очевидний, а індивідуальний стиль саморегуляції становить, попросту, сукупність прийомів та засобів, якими послуговується людина для досягнення своєї цілі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василюк Ф.Є. Психологія переживання. М.: Изд-во МГУ. 1984. - 200 с.
2. Каппоні В., Новак Т. Сам собі психолог/ В. Каппоні, Т. Новак. – СПб.: Питер, 2001. - 224 с.
3. Киселевская Н. А. Стили саморегуляции учебной деятельности и их формирование у студентов вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. А. Киселевская. – Иркутск, 2005. – 148 с.
4. Козлов Н.І. Як ставитися до себе і до людей, або Практична психологія на кожен день / Н. І. Козлов. – М.: АСТ-ПРЕСС, 1998. - 320 с.
5. Миславский Ю. А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Ю. А. Миславский. – М.: Педагогика, 1991. – 151 с.

6. Олефир В. А. Личностный потенциал как потенциал саморегуляции: опыт эмпирического исследования / В.А. Олефир : м-лы Второй Всерос. научной конф. «Психология психических состояний: актуальные теоретические и прикладные проблемы», (Казань, 4–16 ноября 2013 г.) / МОН РФ, Казанский федеральный университет. – Казань: Изд-во «Отечество», 2013. – Ч. II. – С.283–288.

7. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты. / Пер. С англ. - СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004.

ПСИХОЛОГО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ФОРМУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Автор: Митюк Вікторія Леонідівна
Студентка факультету політико-інформаційного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»
м.Острог

Анотація. В статті автором здійснено теоретичний та емпіричний аналіз змісту та структурної організації психологічної саморегуляції студентів у процесі здійснення навчальної діяльності. До таких компонентів, автор відносить мотивацію навчальної діяльності, а також поетапність саморегуляції як одну із форм довільної діяльності особистості. На основі проведеного аналізу сформовано психолого-методичні рекомендації щодо формування визначених компонентів психологічної саморегуляції студентів у навчальній діяльності.

Ключові слова: студенти, саморегуляція, навчальна діяльність.

Abstract. In this article the author analyzes theoretical components of psychological self-regulation of students during their educational activity. To such components, the author relates the motivation of educational activities, as well as, the phased self-regulation as one of the forms of arbitrary activity of the individual. On the basis of the conducted analysis, psychological and methodical recommendations for formation of certain components of psychological self-regulation of students in educational activity have been formed.

Key words: students, self-regulation, educational activity.

Сучасна система навчання у закладах вищої освіти вимагає від студента розвитку як творчого потенціалу, так і розкриття індивідуальних якостей особистості у процесі професіоналізації. У цьому процесі студент розглядається як суб'єкт ініціації власної активності, тобто як такий, хто вміє довільним чином регулювати свою діяльність задля досягнення поставлених закладом освіти професійних цілей у підготовці майбутнього професіонала. У цьому контексті функцію провідних характеристик особистості виконують ініціативність, творчість, відповідальність, здатність до самовизначення, самоактуалізації, самодетермінації, саморефлексії.

Вітчизняна та зарубіжна психологічна наука виявляє неабиякий інтерес до дослідження різних механізмів регуляції діяльності індивіда, особливо це стосується саморегуляції діяльності студента. Адже найважливішим завданням вищої освіти є психологічна підготовка майбутнього фахівця, що забезпечить йому вміння долати труднощі об'єктивного і суб'єктивного характеру у процесі професійної діяльності.

Мета цієї статті полягає у виокремленні на основі теоретичного та емпіричного дослідження поняття саморегуляції навчальної діяльності студентів методичних рекомендації щодо формування компонентів такої саморегуляції у процесі навчальної діяльності.

Проблемою саморегуляції займалися такі науковці, як В.І. Моросанова, О.А. Конопкін, О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Б.В. Зейгарнік, І.І. Чеснокова. У дослідженні саморегуляції основна увага приділяється таким її основним компонентам, як цілепокладання, моделювання значущих умов, програмування дій, оцінювання результатів та їх корекція. Визнаючи безперечну наукову цінність указаних вище робіт, на сьогодні залишається невивченою проблема усвідомленої саморегуляції навчальної діяльності студентів у процесі їх професійної підготовки.

Саморегуляція включаючись до структури самосвідомості у згорнутому значенні розуміється як певна форма поведінки, що передбачає момент інтеграції результатів самопізнання й емоційно-ціннісного ставлення до себе, ця включеність є актуалізованою на всіх етапах здійснення поведінкового акту, від мотиваційних компонентів і до власної оцінки досягнутого ефекту поведінки.

Питання регуляції людської поведінки зацікавлює численних дослідників, котрі розглядають його у різноманітних комбінаціях з іншими психологічними процесами та утвореннями психіки. Концепція регулювання дії як особливого незалежного руху чітко сформульована в працях Ч. Шеррингтона і І.М. Сеченова [4]. Експерти вважали, що саморегуляція пов'язана зі свідомістю особи і здійснюється за допомогою роботи конкретних нервових осередків, пов'язаних з осмисленням відображення.

Л.С. Виготський зі своїми учнями почали дослідження довільної регуляції дій людини та особливостей протікання різних психічних процесів. Вчений зауважував, що у своїх високорозвинених формах саморегуляція здійснюється об'єднанням різних психічних функцій у єдину функціональну систему, яка виконує регуляцію діяльності або визначає особливості перебігу того чи іншого психічного процесу [6].

Подібно до Виготського, питання про сутність поняття «довільної регуляції» ставить В.К. Калін, який вважає, що саморегулювання – вияв самосуб'єктних взаємин, активності, націленої не на зовнішній світ або інших людей, а на самого себе [3].

Орієнтування особистості в умовах діяльності, закономірності інтелектуальної обробки інформації щодо умов та контролю переважно вивчалися в руслі концепції поетапного формування розумових дій П.Я. Гальперіна. Згодом почалося розроблення концепції усвідомленої саморегуляції діяльності людини. [3].

Грунтуючись на провідних ідеях радянських психологів, О.А. Конопкін визначив основні принципи саморегуляції діяльності людини та сформулював уявлення про структуру системи саморегуляції.

- системність,
- активність,
- усвідомленість.

Як зазначає, О.А. Конопкіна, психічна саморегуляція – є одним із вищих рівнів регуляції активності біологічних систем особистості, який відображає якісну специфіку реалізації її психічних можливостей відображення і моделювання дійсності, зокрема рефлексію суб'єкта, свою активність, діяльність та вчинки. Рівень психічної регуляції, організація та функціонування якого здійснюється і контролюється довільно й усвідомлено, позначається поняттям «усвідомлена саморегуляція» [5]. Продовжуючи ідею О. А. Конопкіна, кожен із перелічених компонентів займає своє окреме місце в структурі процесу саморегуляції.

І.І. Чеснокова пропонує під саморегуляцією поведінки розуміти таку форму регуляції, котра включає результати самопізнання та емоційно-ціннісне ставлення до себе. Так, вона виділяє декілька функціональних ланок в системі саморегуляції: прийняття суб'єктом мети діяльності, формування суб'єктної моделі значущих умов, програма власне виконавських дій, розробка системи критеріїв успішної діяльності, контроль і оцінка результатів, прийняття рішення про корекцію системи саморегуляції [7].

Отже, розглядаючи питання компонентної структури саморегуляції у процесі навчальної діяльності різні вчені по-різному розуміють це явище. Однак, спільним залишається те, що як і будь-який процес саморегуляція складається з початкової, або вступного компонента, основної, що передбачає безпосереднє виконання окремих дій для досягнення результату, та завершальної, яка включає функцію контролю та присвоєння отриманого досвіду, стадії.

Разом з тим, процес саморегуляції студентом своєї навчальної діяльності пов'язаний з іншими психічними структурами, процесами, явищами та особливостями.

Загальновідомий той факт, що завданням юнацького віку є вибір професії та підготовка до трудової діяльності. Проблема становлення професіонала – це насамперед проблема особистісного та соціального розвитку майбутнього фахівця як суб'єкта професійної діяльності. В цьому процесі професіоналізація є процесом оволодіння необхідними загальними та спеціальними компетентностями, адаптацією до професійного середовища.

В цьому процесі найпершу і найважливішу роль відіграє мотивація, яка, як відомо, існує різних видів, в тому числі і навчальна. Як і будь-який інший вид мотивації, навчальна мотивація характеризується низкою специфічних особливостей, які є характерними саме для освітньої, навчальної діяльності [8].

По-перше, вона визначається самою освітньою системою, типом, профілем, своєрідністю навчального закладу, у межах якого вона реалізується.

По-друге, організацією освітнього процесу, його пріоритетами.

По-третє, особливостями суб'єктів педагогічного процесу, насамперед системою ставлення педагога до студентів, до справи та ставлення студентів до навчання.

Саморегуляція навчальної діяльності студента детермінує послідовне засвоєння студентом всіх етапів навчальної діяльності: від мотиву до результату. Особистісна саморегуляція виявляється насамперед у здійсненні рефлексивного аналізу студентами змісту і значення своїх вчинків, у дотриманні принципів і вмінні їх аргументувати. Обидва види саморегуляції здійснюються і закріплюються у вчинках, діях і взаєминах, але змістовно вони відрізняються один від одного. Таким чином, ці етапи за змістовим критерієм реалізації також становлять компоненти саморегуляції [1].

Отже, у процесі навчальної діяльності кожна з ланок психічної регуляції виконує свою специфічну роль цілепокладання і цілереалізації. Усвідомлення власних цілей дозволяє студенту залишатися суб'єктом навчальної діяльності, тобто самому приймати рішення про необхідність внесення змін до здійснюваної дії та черговість вирішення завдань. Завдяки саморегуляції навчальної діяльності відбуваються зміни в самому студентові і в тих засобах, які він використовує для оволодіння новими навичками зокрема і навчальними.

Окрім того, саморегуляція студентом своєї навчальної діяльності має складну структурно-функціональну організацію, взаємозумовлений розвиток її компонентів, специфічно пов'язаний з особливостями мотиваційно-сміслової сфери особистості.

За результатами здійсненого теоретичного аналізу даних про організацію компонентів психологічної саморегуляції студентів у навчальній діяльності можемо сформулювати деякі психолого-методичні рекомендації щодо формування цих компонентів.

Так, успішна саморегуляція залежить від усвідомлення студентом самого себе як активного суб'єкта навчальної діяльності. Для того аби досягнути цього необхідно [2]:

– овоїти необхідні для участі в навчально-виховному процесі норми поведінки й життєдіяльності, сформувати певні навички та звички навчальної діяльності;

– установити закономірності взаємодії із професорсько-викладацьким складом у процесі навчання;

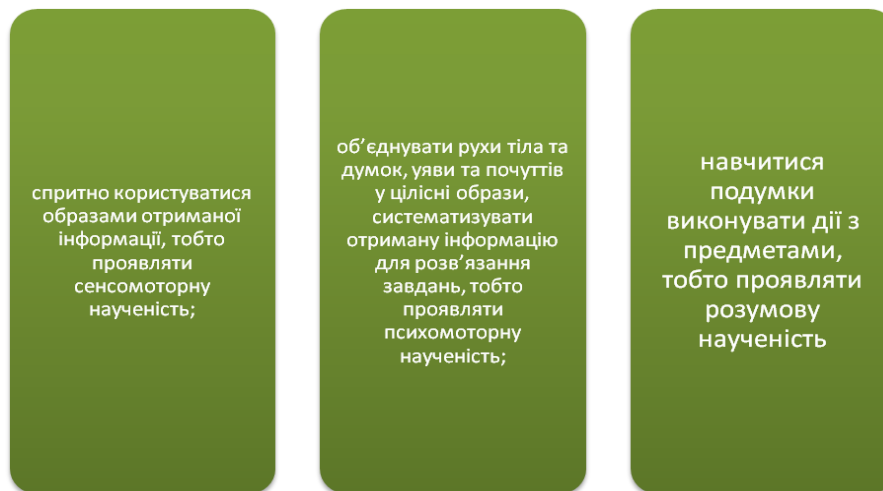
– брати участь у проведенні заходів, спрямованих на швидку адаптацію студентів до навчального закладу, на розвиток особистісних якостей (дисциплінованість, терпимість, упевненість, організованість, наполегливість, відповідальність), на підвищення активності та покращення успішності навчальної діяльності.

Злагожденість дій “викладач–студент” забезпечує початкову основу для ефективної участі студента в навчальному процесі, тобто усвідомлення себе як активного учасника цього процесу. Таким чином, викладачі

повинні зробити навчально-пізнавальну діяльність усвідомленим процесом. Досягнути цього можна у взаємодії викладачів з психологами закладу освіти та їх спільній роботі над полегшенням адаптації студентів, розвитку особистісних якостей, необхідних для цього тощо.

Таким чином, на даному етапі головна психолого-методологічна рекомендація полягає в тому, що студенти повинні бути забезпечені підтримкою нових осіб (викладачів, керівництва навчального закладу) за рахунок можливості особистого звернення до них з приводу існуючих проблем, питань тощо.

Варто зауважити, що в процесі навчання студенти мають навчитися регулювати психомоторні дії та рухи Рис 1.[9]:

Рис 1. Прийоми регулювати психомоторної діяльності

Цього можна досягти за допомогою спільної роботи викладачів та психологів. Які об'єднавши свої зусилля проведуть тренінги, гуртки та інші види роботи, що передбачатимуть отримання, відпрацювання та формування навичок роботи з інформацією та регуляції своїх психомоторних дій.

Психологічне благополуччя студента залежить від усвідомлення ним наявності чітких цілей, задоволеності спілкування між одногрупниками та викладачами, наявності ресурсів для подолання тривожності та напруженості в ході навчання та особливо під час заліково-іспитових сесій.[10]. Психолог повинен створити ситуацію, у якій кожен студент відчуватиме себе частиною колективу, сприяти самореалізації, наданню психологічної допомоги та підтримки студентів. З цією метою психолог може проводити тренінгові, психокорекційні, психопрофілактичні, психоедукаційні та інші види роботи.

Емпіричне дослідження в рамках цієї роботи було спрямоване на визначення поточного рівня сформованості компонентів психологічної саморегуляції студентів у навчальній діяльності. Дане дослідження мало констатувальний характер та передбачало оцінку внутрішньо особистісних аспектів-компонентів психологічної саморегуляції. Так, на основі аналізу літератури та загальних знань про структуру особистості виокремлюємо мотиваційний, емоційно-ціннісний та рефлексивний аспекти психологічної саморегуляції в навчальній діяльності.

Під мотиваційним розуміємо рівень сформованості у студента готовності до регуляції своєї навчальної діяльності; інакше кажучи, наскільки студент готовий, вмотивований на успішне навчання та досягнення позитивних результатів у процесі навчання.

Під емоційно-ціннісним аспектом психологічної саморегуляції в навчальній діяльності розуміємо те, якими орієнтирами, цінностями студент керується в процесі здійснення саморегуляції під час навчання.

Під рефлексивним аспектом розуміємо те, наскільки і чи загалом студент схильний роздумувати, аналізувати свій процес навчання, освоєння нового, наскільки це йому притаманно.

Так, для діагностики зазначених аспектів психологічної саморегуляції в навчальній діяльності студентів ми обрали опитувальник Реана, методика визначення ціннісних орієнтацій М. Рокіча та методика визначення рівня рефлексії Карпова. Вибірку дослідження становили студенти Національного університету «Острозька академія», 35 осіб.

Опитувальник Реана «Мотивація успіху і боязнь невдачі» спрямований на визначення домінуючого типу мотивації із двох можливих виділених Реаном: мотивації досягнення успіху чи мотивації уникнення невдач. Обробка результатів опитувальника здійснюється з ключем, а в результаті отримуємо диференціацію досліджуваних на групи з яскраво вираженою мотивацією успіху чи уникнення невдачі або тих, у кого спостерігають лише тенденції до того чи іншого типу мотивації.

Так, за результатами нашого опитування встановлено, що студенти в студентів переважає тенденція на уникнення невдачі ($M_{\text{мотивація}}=8,6$). Таким чином, мотиваційний полюс не є чітко вираженим, але прагне до негативного виду мотивації. Згідно з ключем методики, при тенденції до такого типу мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі. В основі цієї мотивації лежить ідея уникнення і ідея негативних очікувань. Починаючи справу, людина вже заздалегідь боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху.

Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою впевненістю в своїх силах. Намагаються уникати відповідальних завдань, а при необхідності вирішення надміру відповідальні завдань можуть впасти в стан близький до панічного.

Методика А.В.Карпова(в адаптації В.В. Пономарьової) "Значення індивідуальної міри вияву рефлексії" диференціє досліджуваних за кількома рівнями рефлексії:

- високий рівень – людина з таким балом більшою мірою схильна звертатися до аналізу своєї діяльності і вчинків інших людей, з'ясувати причини і наслідки своїх дій як в минулому, так в сьогоденні і в майбутньому. Їй властиво обдумувати свою діяльність в найдрібніших деталях, ретельно планувати і прогнозувати всі можливі наслідки;

- середній рівень рефлексії;

- низький рівень розвитку рефлексії – проявляється в тому, що людині складно поставити себе на місце іншого і регулювати власну поведінку.

Так, студенти нашої вибірки за цією методикою мають середній рівень рефлексії ($M_{\text{рефлексії}}=5,8$). Інакше кажучи, студенти в міру аналізують свою навчальну діяльність, виявляються мало схильними продумувати засоби, способи та методи досягнення нового навчального матеріалу та помірно схильні розмірковувати над ефективними способами навчання.

Методика «ціннісні орієнтації» М. Рокіча направлена на визначення головних цінностей особистості, які визначають змістовну сторону спрямованості особистості і основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої. Методика ранжує цінності на два класи:

- термінальні - переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; інакше цю групу можна назвати як цінності-цілі;

- інструментальні - переконання в тому, що певний образ дій або властивість особистості є важливішою в будь-якій ситуації; інакше - цінності-засоби.

За результатами проведення опитування із цією методикою було встановлено, що серед термінальних цінностей найбільш важливими для студентів є (рис. 2.):

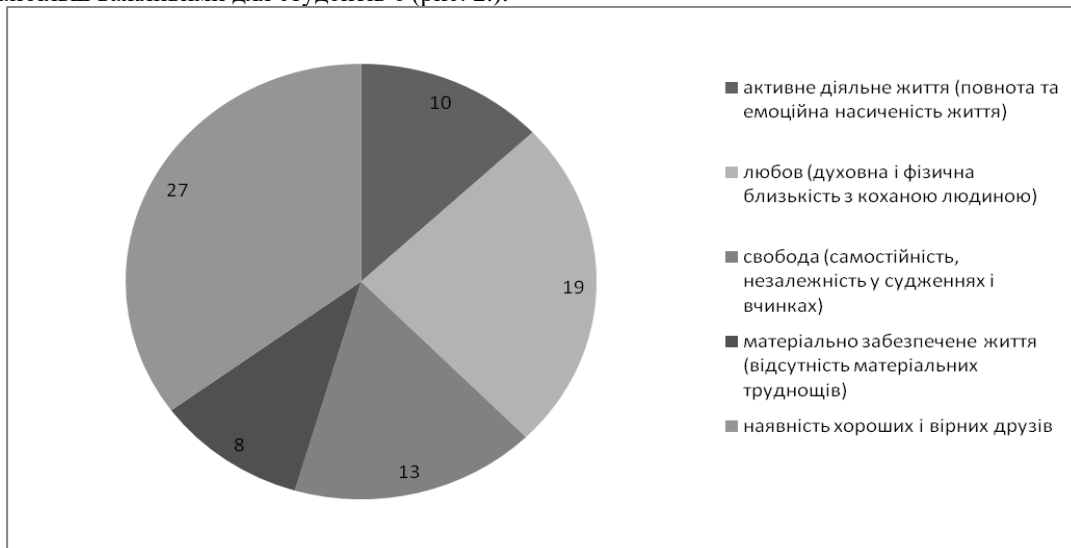

Рис. 2. Головні цінності студентів (група термінальних за методикою М. Рокіча)

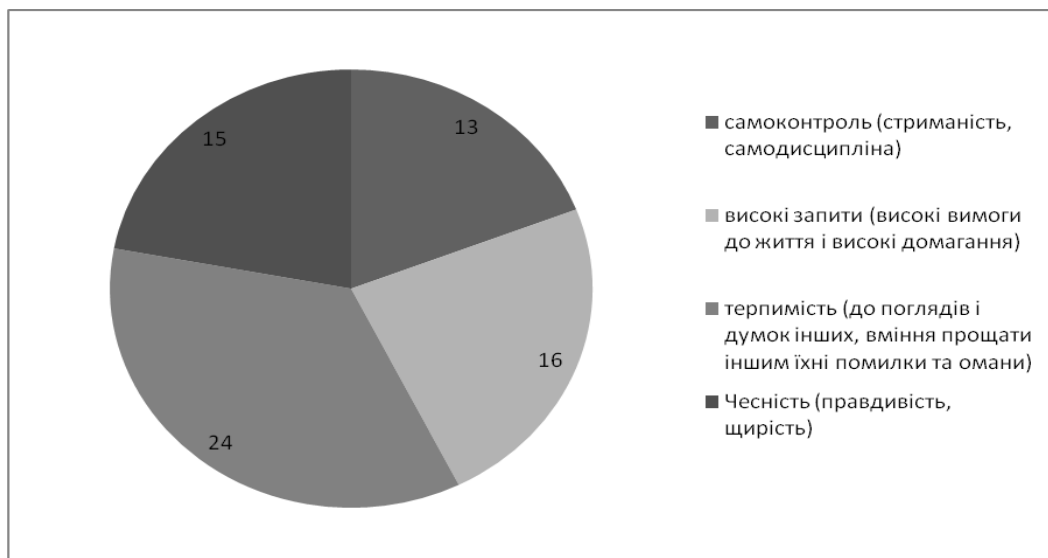

Рис. 3. Головні цінності студентів (група інструментальних за методикою М. Рокіча)

- Наявність хороших друзів, любов свобода, активне діяльне життя та матеріальне забезпечення – у групі термінальних цінностей

- Терпимість, високі запити до життя, чесність та самоконтроль – з групи інструментальних

Таким чином, студенти виявляють більшу орієнтацію все ж на мету, кінцеву ціль (термінальні цінності), ніж на конкретні властивості та характеристики засобів досягнення цілі. Важливо відзначити, що для студентів самоконтроль таки є цінністю, хоч і не першочерговою.

Для більш глибокого аналізу отриманих результатів проведемо математичний аналіз із застосуванням програми SPSS.

Хі-квадрат Пірсона для пошуку взаємозв'язку між аспектами саморегуляції виокремленими в даному дослідженні та статеви особливостей не знаходить статистично значимих зв'язків, окрім термінальних цінностей (табл.1): Хі-квадрат=16,975, $p=0,002$. Так, можемо стверджувати, що існують певні статеви особливості домінуючих цінностей у студентів: хлопці вважають головною цінністю свободу та друзів, тоді як дівчата – активне діяльне життя (табл.2).

Таблиця 1

Хі-квадрат Пірсона:стать та термінальні цінності

Критерии хи-квадрат

	Значение	ст.св.	Асимпт. значимость (2-стор.)
Хи-квадрат Пирсона	16,975 ^a	4	,002
Отношение правдоподобия	20,882	4	,000
Линейно-линейная связь	3,030	1	,082
Кол-во валидных наблюдений	35		

a. В 8 (80,0%) ячейках ожидаемая частота меньше 5. Минимальная ожидаемая частота равна 1,49.

Таблиця 2

Статеви особливості вибору термінальних цінностей у студентів

Таблица сопряженности

			термінальні					Итого
			активне діяльне життя	любов	свобода	матеріальне забезпечення	друзі	
стать	дівчата	Частота	7	5	1	4	5	22
		% по таблице (слою)	20,0%	14,3%	2,9%	11,4%	14,3%	62,9%
	хлопці	Частота	0	1	7	0	5	13
		% по таблице (слою)	,0%	2,9%	20,0%	,0%	14,3%	37,1%
Итого		Частота	7	6	8	4	10	35
		% по таблице (слою)	20,0%	17,1%	22,9%	11,4%	28,6%	100,0%

Кореляційний аналіз Пірсона підтверджує деякі особливості детермінації аспектів саморегуляції в навчальній діяльності (табл.3.): рефлексія та мотивація ($r=0,405$, $p=0,016$), термінальні та інструментальні цінності ($r=0,907$, $p=0,0001$).

Коефіцієнти кореляції Пірсона

Корреляції

		рефлексія	мотивація	термінальні	інструментальні
рефлексія	Корреляція Пірсона	1	,405*	-,173	-,207
	Знч.(2-сторон)		,016	,319	,233
	N	35	35	35	35
мотивація	Корреляція Пірсона	,405*	1	,176	-,083
	Знч.(2-сторон)	,016		,312	,635
	N	35	35	35	35
термінальні	Корреляція Пірсона	-,173	,176	1	,907**
	Знч.(2-сторон)	,319	,312		,000
	N	35	35	35	35
інструментальні	Корреляція Пірсона	-,207	-,083	,907**	1
	Знч.(2-сторон)	,233	,635	,000	
	N	35	35	35	35

*. Корреляція значима на уровне 0.05 (2-сторон.).

**. Корреляція значима на уровне 0.01 (2-сторон.).

Отже, за результатами емпіричного дослідження робимо висновок, що тенденція до уникнення невдачі ($M_{\text{мотивація}}=8,6$) як характеристика мотиваційного аспекту саморегуляції в навчальній діяльності помірно пов'язана з середнім рівнем рефлексії ($M_{\text{рефлексії}}=5,8$) - $r=0,405$, $p=0,016$. Вибір цінностей-цілей та цінностей-засобів сильно взаємно детермінований ($r=0,907$, $p=0,0001$) та має статеву специфіку: хлопці вважають головною цінністю свободу та друзів, тоді як дівчата – активне діяльне життя.

Висновки. Отже, психолого-методичні рекомендації щодо формування компонентів психологічної саморегуляції студентів у навчальній діяльності направлені головним чином на важливість об'єднання викладацького складу навчального закладу та психологічної служби. Спільними зусиллями психологи та викладачі повинні направляти та підтримувати студентів у формуванні, розвитку та заохоченні їх власних спроб довільної регуляції своєї навчальної діяльності. Для досягнення цього можна використовувати різні способи та методи, доступні психологічні науці, зокрема, тренінги, групові та індивідуальні роботи, консультування, психологічний супровід, психопрофілактика, психоедукація та ін.

За результатами емпіричного дослідження робимо висновок, що тенденція до уникнення невдачі ($M_{\text{мотивація}}=8,6$) як характеристика мотиваційного аспекту саморегуляції в навчальній діяльності помірно пов'язана з середнім рівнем рефлексії ($M_{\text{рефлексії}}=5,8$) - $r=0,405$, $p=0,016$. Вибір цінностей-цілей та цінностей-засобів сильно взаємно детермінований ($r=0,907$, $p=0,0001$) та має статеву специфіку: хлопці вважають головною цінністю свободу та друзів, тоді як дівчата – активне діяльне життя

Діяльність психолога щодо надання допомоги студентам у вирішенні психологічних проблем, які виникають у процесі навчання потребує від спеціаліста здійснення таких як індивідуальної так і групової форм роботи. З урахуванням емпіричного дослідження та теоретичного аналізу, підсумовуємо, що направленість роботи психолога має бути наступною:

- ознайомлення студентів із поняттям психомоторна активність, м'язова свобода, які виступають основними чинниками успішності навчальної діяльності;
- організація проведення навчально-методичних семінарів та "круглих столів" за участі викладачів та студентів із питання прояву та розвитку психомоторної активності студентів;
- допомога спеціалістам створювати сприятливі умови, різні засоби та прийоми викладання навчального матеріалу, які враховують індивідуальні особливості кожного студента, а саме особливості вищої нервової діяльності, швидкість перебігу розумових процесів, рівень сформованості знань і навичок, працездатність, мотивацію, уміння вчитися й ін.;
- психолого-педагогічна діагностика поведінки та розвитку студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию / Г. С. Абрамова. – М. : Междунар. пед. акад., 1994. – 237 с.
2. Балл Г. А. Нормы деятельности и творческая активность личности / Г. А. Балл // Вопр. психологии. – 1990. – № 6.
3. Бычкова Е. С. Возможности саморегуляции личности студентов педагогического вуза в процессе психолого-педагогического сопровождения / Е. С. Бычкова // Педагогическое образование и наука. – 2005. – № . – с. 64-66.

4. Варій М. Й. Загальна психологія : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Й. Варій. – [3-тє вид.]. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 1007 с.
5. Леонтьев В. Г. Психологические механизмы мотивации / В. Г. Леонтьев. – Новосибирск : [б. и.], 1992. – 216 с.
6. Морсанова В. И. Саморегуляция и индивидуальность человека: [монография] / В. И. Морсанова. – М.: Наука, 2010. – 518 с.
7. Партико Т. Б Роль часової перспективи студентів молодших курсів у самоактуалізації особистості / Т. Партико, О. Сенік // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 710–720.
8. Партико Т. Б. Саморегуляція навчальної діяльності у студентів з різною схильністю до само актуалізації / Т. Партико // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. – 2010. – Лютий. – С. 237–243.
9. Психологія праці та професійної підготовки особистості : [навчальний посібник] / [Г. О. Балл, М. В. бастун, В. І. Гордієнко та ні.]; під ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалка. – Хмельницький: Універ, 2001. – 330 с.
10. Юдіна Н.О., Тесленко М.М. Усвідомлена саморегуляція навчальної діяльності студентів як проблема сучасної психології / Н. О. Юдіна, М. М. Тесленко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інститут у психології імені Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 883–892.
11. Blanc C. Aerospace Medicine / C. Blanc, F. Lafontaine, R. Laplane. – 1966,1;37,70-73.
12. Brewer S. Psychiatry in aerospace Medicine / S. Brewer, C. Perry. – Winter, 1967. – P. 53.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МЕТАКОГНІТИВНОГО МОНІТОРИНГУ В ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗКУ З НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.

Михайлова Наталія Олегівна
Студентка Національного університету «Острозька академія»
Факультет політико-інформаційного менеджменту
Спеціальність «Психологія»
м. Острог

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми вивчення метакогнітивного моніторингу та його зв'язку з навчальною діяльністю. Здійснено огляд структурних компонентів метакогнітивного моніторингу, встановлено їх роль у навчальній діяльності. Наведено результати емпіричних досліджень впливу метакогнітивного моніторингу на навчальну діяльність.

Ключові слова: метакогнітивний моніторинг, навчальна діяльність, метакогнітивні знання, метакогнітивна активність, метакогнітивна включеність.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження метакогнітивного моніторингу як суб'єкта в навчальній діяльності являється одним із перспективних напрямків дослідження в психології. Проблема метакогнітивних процесів, що мають зовнішні та внутрішні чинники у формуванні для вивчення людського пізнання.

Сучасна система освітнього процесу враховує не тільки результати навчальної діяльності учнів, але й процеси, суб'єктивних уявлень, що характеризують власну навчальну діяльність студентів та учнів про її результати. При аналізі факторів, що впливають на активність метакогнітивного моніторингу, одну із важливих ролей відіграє когнітивний та особистий чинник.

До особистісних чинників відносять рівень інтелекту, здатність до самоконтролю, наполегливість, налаштованість на виконання завдання, позитивна емоція, активність, мотивація, самооцінка, налаштованість на ефективність виконання, індивідуальні відмінності, настрої, статеві відмінності.

До когнітивних чинників відносять процеси, що дозволяють отримувати, аналізувати та переробляти інформацію. Також відносять такі процеси як: сприйняття, увагу, пам'ять, мислення.

Отже, у формуванні метакогнітивного моніторингу велику роль відіграють когнітивні та особисті чинники.

Незважаючи на широкий спектр вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень, питання дослідження теоретико-методологічні, так і емпірико-практичних аспектів зв'язку метакогнітивного моніторингу з навчальною діяльністю залишається цілком не дослідженим.

Зокрема, існують різні дані щодо зв'язку успішності учнів і студентів та точності метакогнітивного моніторингу. Існують цілком протилежні теоретичні аналізи щодо пріоритетності таких регулятивних аспектів як метакогнітивний моніторинг відповідно до успішності здійснюваної діяльності чи вирішення конкретної задачі. Таким чином, актуальним є аналіз теоретичного підґрунтя дослідження метакогнітивного моніторингу, обґрунтування його складових компонентів, з'ясування їх зв'язку зі навчальною діяльністю.

Метою статті є вивчення теоретико - методологічних основ та уточнення поняття метакогнітивного моніторингу, а також його зв'язку з навчальною діяльністю.

Звідси впливають такі **завдання:**

- здійснити теоретичний аналіз поняття та основних структурних компонентів метакогнітивного моніторингу;
- емпірично дослідити зв'язок метакогнітивного моніторингу та навчальної діяльності.

Гіпотеза: Вплив метакогнітивного моніторингу на успішну навчальну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, проблема метакогнітивного моніторингу вивчалася багатьма вченими. Кожен з них вносив своє розуміння щодо компонентів та основ метакогнітивного моніторингу.

Зв'язок між процесами метакогнітивного моніторингу та особистісних чинників, що характеризують людину як суб'єкта пізнання. Так, до особистісних чинників, які так чи інакше впливають на точність суджень впевненості, Дж. Палліер з колегами [7] відносять рівень інтелекту, здатність до самомоніторингу, налаштованість на виконання, активність, позитивні емоції, наполегливість.

Б. Д. Пулфорд [8], крім цих факторів, до сфери особистісних чинників відносить також самооцінку, мотивацію, індивідуальні відмінності (вік, характер), налаштованість на ефективність виконання, настрої, статеві відмінності тощо.

С. І. Кудінов, Т. А. Гусєва, С. Д. Максименко, М. О. Холодна, І. П. Шкуратова, А. В. Карпов, І. М. Скитяєва, І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж вказують на тенденцію зростання успішності в навчальній діяльності при збільшенні стильової гнучкості та досягненні мобільності когнітивного стилю.

Дослідженню проблем метакогнітивного моніторингу, визначенню їхніх структурних компонентів та функцій присвячували наукові праці Дж. Флейвелл, Дж. Данлоскі, А. Браун, Дж. Меткалф, Д. Мошман, Т. О. Нелсон, Л. Наренс, А. Коріат, Дж. Серра, А. Ефклідес, К. Забрукі, Л. Аглер, І. Аршава та Е. Носенко, Г. Шро, Т. Чернокова, М. Холодна, А. Карпов, Є. Савін, А. Фомін та інші.

Розвивають ідеї Г. С. Костюка, зокрема щодо умов включення засвоєваних у процесі навчальної діяльності знань у регуляційну основу побудови нових дій (постановка нових завдань і цілей) як її центральний психологічний механізм; дослідження, здійснені під керівництвом І. Пасічника, що стосуються психології поетапного формування операційних структур систематизації (І. Пасічник, І. Ковальчук, Н. Тхорук, О. Чепель та ін.) тощо.

Є. Савін та А. Фомін, аналізуючи дослідження метакогнітивних процесів у сфері освіти, окреслюють коло проблем, що є предметом теоретичних та емпіричних пошуків щодо навчання та учіння: уявлення учнів та студентів про можливості та обмеження власного пізнання у вирішенні задач; знання щодо ефективності стратегій регуляції власної пізнавальної активності; питання про метакогнітивні якості педагога та його можливості транслювати адекватні метакогнітивні знання та стратегії учням; розробка спеціальних навчальних методик, спрямованих на підвищення якості метакогнітивної активності учасників навчально-виховного процесу [1].

Аналіз наукових праць дослідників дозволяє виділити основні аспекти, проблеми та завдання досліджень у галузі метакогнітивного моніторингу та зв'язку з навчальною діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Здійснивши теоретичний аналіз наукової літератури, що описує особливості та структуру метакогнітивного моніторингу, до складу особистісних чинників, що визначають об'єктивність метакогнітивного моніторингу, відносять інтелектуальні здібності, мотивацію до навчальної діяльності, активність та самооцінку, статеві відмінності, вік, настрої та ін. Багато вчених визначають, що рівень інтелекту впливає на впевненість суб'єкта під час винесення суджень метакогнітивного моніторингу [4].

Оскільки інтелектуальна здатність розглядається як комплекс когнітивних умінь, наприклад, таких, як об'єм і легкість когнітивного інструментарію, що знаходяться у розпорядженні індивіда, і які включають певну сукупність притаманних йому когнітивних операцій [2], роль інтелектуальних відмінностей у метакогнітивному моніторингу є суттєвою. Істотною у цьому відношенні є залежність точності метакогнітивних суджень від навчальної успішності [6]. Вищі показники інтелекту сприяють не лише кращій навчальній успішності, а й мають позитивний вплив на об'єктивність метакогнітивного моніторингу.

За результатами досліджень вчених [5] суб'єкти з високим рівнем знань менш схильні до надмірної впевненості, а, отже, до більшої об'єктивності метакогнітивного моніторингу. Суб'єкти з низьким рівнем знань мають більше труднощів з точністю винесення метакогнітивних суджень (має місце надмірна впевненість), і не здатні розрізнити між тим, на які запитання дали правильні відповіді, а на які ні. Такого висновку дійшли, зокрема, Дж. Крюгер, Д. Даннінг, К. Джонсон, Дж. Ерлінгер, Д. Дж. Хакер, Л. Бол, М. С. Кінер, Т. М. Міллер, Л. Герачі, Дж. Палліер М. О. Холодна та ін. [3].

Науковці, доводять, що в той же час ступінь впевненості таких осіб є нижчим, ніж у суб'єктів, що мають вищі навчальні досягнення, а це означає, що їм також притаманна обізнаність, хоча й незначна, щодо рівня метакогнітивних знань.

Дослідженням метакогнітивних знань займалися такі вчені як Є. Ю. Савін та А. Є. Фомін прийшли до висновку, що зв'язок між метакогнітивними судженнями та навчальною успішністю суб'єктів визначається у рамках трьох положень:

- 1) високі показники розвитку навичок моніторингу, встановлені за допомогою опитувальників, позитивно корелюють із навчальними досягненнями або з успішністю виконання тестів;
- 2) суб'єкти, які демонструють більш зрілі навички метакогнітивного моніторингу успішності виконання тестів знань, отримують вищі бали, і, відповідно, вищі показники навчальної успішності;
- 3) суб'єкти, які демонструють не лише низькі показники виконання тестів знань, а й незначну академічну успішність, схильні переоцінювати свої знання [4].

Дослідник С. Тобіас та Г. Т. Еверсон дослідили, що метод оцінки метакогнітивного моніторингу знань дозволяє оцінювати метакогнітивні знання у порівнянні з когнітивними (дослідження знань суб'єкта про власні засоби метапізнавальної активності) та здійснює перевірку правильності такої оцінки.

Досліджуваних оцінюють на наявність знань про метакогнітивну активність, а за допомогою практичних завдань перевіряють істинність їхніх суджень. Профілі метапізнання активності типу «суб'єкт стверджує, що знає, і підтверджує це» та «суб'єкт стверджує, що не знає, і також підтверджує це» свідчать про прояв метакогнітивного знання [9].

Коефіцієнтом метакогнітивного знання є різниця між правильними та неправильними відповідями, поділена на загальну кількість запропонованих питань. Що більшим є цей коефіцієнт, то вищим є рівень розвитку метапізнання. Недоліком є те, що цей метод не визначає рівень розвитку метамислення диференційовано від інших метапроцесів.

Навчальна діяльність є фактором, який визначає суттєві психічні новоутворення в особистості [3]. За дослідженнями Д. Дж. Хакера, Л. Бола та К. Бахбахані [5], впевненість у виконанні завдань пов'язана зі стилем атрибуції як характеристикою, за якою причини навчальних успіхів та невдач пояснюються зовнішніми або внутрішніми мотивами. Доведено, що суб'єкти, які вважають причиною своїх досягнень зовнішні фактори, демонструють надмірну впевненість, а ті, хто керується внутрішніми, – недостатню впевненість.

М. Д. Кролл та М. Л. Форд [6] наголошують, що об'єкти навчальної діяльності з Я-орієнтованою мотивацією здатні до меншої точності при винесенні суджень впевненості, але дають вищі метакогнітивні оцінки, що нерідко призводить до виникнення ілюзії знання, ніж об'єкти, що зорієнтовані на завдання.

Сучасний український вчений І. Д. Пасічник дає визначення, що метакогнітивне знання – це знання людини про власне пізнання, яке включає в себе усвідомлені пізнавальні стратегії, їх можливості, обмеження, уявлення про власні інтелектуальні можливості, про те, які задачі є більш чи менш важкими для індивіда.[2]

Отже, метакогнітивний моніторинг - це система досліджень, що включає в себе такі складові: метакогнітивні знання, метакогнітивну активність та метакогнітивну включеність у діяльність.

За результатами теоретичного аналізу наукової літератури, що вивчає питання метакогнітивного моніторингу дає підґрунтя для проведення емпіричного дослідження зв'язку метакогнітивного моніторингу з навчальною діяльністю.

Результати емпіричного дослідження. Для дослідження впливу метакогнітивного моніторингу на навчальну діяльність було здійснено емпіричне дослідження. Так, на основі теоретичного аналізу ми висунули гіпотезу: Вплив метакогнітивного моніторингу на успішну навчальну діяльність.

Для перевірки гіпотези ми використали ряд емпіричних методів для дослідження зв'язку навчальної діяльності з метакогнітивним моніторингом та програмне забезпечення SPSS 21, за допомогою якого визначили залежність метакогнітивного моніторингу з навчальною діяльністю.

Учасниками дослідження стали студенти Національного університету «Острозька академія» віком від 17 до 21 року загальною кількістю 50 осіб (25 дівчат та 25 хлопців). Учасники експерименту відбирались стихійним методом із сукупності студентів різних спеціальностей та різних курсів.

Для проведення процедури емпіричного дослідження ми використали наступні емпіричні методи: «Опитувальник діагностики метакогнітивної включеності в діяльність (Metacognitive Awareness Inventory - MAI, G. Schraw, R.S. Dennison) (адаптація А. В. Карпова), «Опитувальник на визначення самооцінки метакогнітивних знань та метакогнітивної активності (М.М. Кашапов, Ю.В. Скворцова), та опитувальник К. Двек, направлений на вивчення академічних досягнень студентів (модифікована версія під редактуванням Т. В. Корнілової).

Для дослідження метакогнітивної включеності у діяльність використовувався «Опитувальник діагностики метакогнітивної включеності в діяльність (Metacognitive Awareness Inventory - MAI, G. Schraw, R.S. Dennison) (адаптація А. В. Карпова), за допомогою його було досліджено метакогнітивну включеність у діяльність. Інтерпретація даних показала наступні результати (Таблиця №1 «Метакогнітивна включеність в діяльність»).

Таблиця №1

«Метакогнітивна включеність в діяльність» .

Стать	Жіноча	Чоловіча
Рівень		
Високий	30%	38%
Середній	60%	49%
Низький	10%	13%

За результатами дослідження у чоловіків та жінок спостерігається середній рівень метакогнітивної включеності у діяльність. У респондентів чоловічої статі переважає високий рівень (38 %), а в жінок тільки (30%), ці дані можуть свідчити, що чоловіки більш сконцентровані на одному виді діяльності, так як жіноча увага може втримувати та виконувати одночасно декілька видів діяльності. Наявність низького рівня включеності у діяльність у жіночої статті 10 %, а в чоловічої лише 13%, свідчить про нормальний розвиток.

З допомогою методики «Опитувальник на визначення самооцінки метакогнітивних знань та метакогнітивної активності (М.М. Кашапов, Ю.В. Скворцова), ми досліджували дві шкали. Шкала метакогнітивних знань та шкала метакогнітивної активності.

Результати проведеного дослідження представлені у Таблиці №2 «Метакогнітивні знання та метакогнітивна активність».

Таблиця №2

«Метакогнітивні знання та метакогнітивна активність».

Рівні	Низький		Середній		Високий	
	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
Метакогнітивні знання	18%	16%	64%	50%	18%	34%
Метакогнітивна активність	15%	9%	64%	38%	21%	53%

За результатами дослідження метакогнітивних знань, ми прийшли до висновку, що у більшість досліджених спостерігається середній рівень, у чоловічої статі 64%, що становить більшу половину від усіх респондентів, в жіночій статті 50%, що становить половину респондентів. Високий та низький рівень у чоловіків становить по 18%, отже це свідчить, що на чоловічі метакогнітивні знання впливають індивідуальні особливості, у жінок переважає високий рівень знань, що становить 34%.

За шкалою метакогнітивної активності, як і в чоловіків так і в жінок малий відсоток низького рівня метакогнітивної активності. В чоловіків у цій шкалі переважає середній рівень, що становить 64%, а в жінок переважає високий рівень, що становить 53 %, це може свідчити про те, що у певних видах навчальної діяльності дівчата є більш активними, а ніж хлопці.

Опитувальник К. Двек, направлений на вивчення академічних досягнень студентів (модифікована версія під редакцією Т. В. Корнілової). Опитувальник містить у собі чотири шкали: шкала “наростаючого інтелекту”, збагачення особистості, прийняття цілей навчальної діяльності та шкала самооцінки навчальної діяльності, тобто методика вимірює головні складові навчальної діяльності.

Інтерпретація результатів цих шкал дала наступні дані (Таблиця №3 «Академічні досягнення»).

Таблиця №3

«Академічні досягнення»

Рівні	Шкали	Низький		Середній		Високий	
		Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
	Шкала “Наростаючого інтелекту”	10%	9%	60%	75%	30%	16%
	Шкала “Збагачення особистості”	5%	7%	67%	65%	28%	28%
	Шкала “Прийняття цілей навчальної діяльності”	16%	14%	66%	49%	18%	37%
	Шкала “Самооцінки навчальної діяльності”	6%	35%	85%	40%	9%	25%

Отже, загалом по всіх чотирьох шкалах спостерігається середній рівень. По шкалі “Самооцінка навчальної діяльності” спостерігається суттєва різниця між чоловіками та жінками, так як у високому рівні у чоловіків 9%, а в жінок 25% це може свідчити про те, що жінки більш схильні до самооцінки, а ніж чоловіки. У шкалі “Наростаючого інтелекту” в обох спостерігається середній рівень, який переважає у більшій половині досліджуваних у жінок 75% в чоловіків 60%.

Для підтвердження гіпотези дослідження: Вплив метакогнітивного моніторингу на успішну навчальну діяльність.

У роботі ми використовували коефіцієнт кореляції Пірсона, що допомогло нам побачити кореляційні зв'язки. Порівнюючи методики “Опитувальник на визначення самооцінки метакогнітивних знань та метакогнітивної активності (М.М. Кашапов, Ю.В. Скварцова), та Опитувальник К. Двек, направлений на вивчення академічних досягнень студентів (модифікована версія під редакцією Т. В. Корнілової).

Між такими шкалами як: метакогнітивні знання, метакогнітивна активність, наростаючий інтелект, збагачення особистості, прийняття цілей навчальної діяльності, самооцінка навчальної діяльності.

Отже, кореляційний зв'язок існує між такими шкалами як:

Метакогнітивні знання та збагачення особистості, $r = 0,344$ $p = 0,015$, що свідчить про значний зв'язок між шкалами.

Метакогнітивні знання та наростаючий інтелект, $r = 0,319$ $p = 0,024$, що свідчить про дуже сильний зв'язок.

Шкали метакогнітивна активність та прийняття цілей навчальної діяльності має значний зв'язок, $r = 0,435$ $p = 0,001$.

Отже, аналізуючи кореляційний зв'язок, який ми отримали з допомогою програми SPSS 21, показує, що методики “Опитувальник на визначення самооцінки метакогнітивних знань та метакогнітивної активності (М.М.

Кашапов, Ю.В. Скварцова), та Опитувальник К. Двек, направлений на вивчення академічних досягнень студентів (модифікована версія під редагуванням Т. В. Корнілової) гіпотеза нашого дослідження про те чи впливає метакогнітивний моніторинг на успішну навчальну діяльність частково підтверджена, адже шкали, що відносяться до метакогнітивного моніторингу (метакогнітивні знання та метакогнітивна активність) та шкали (наростаючий інтелект та прийняття цілей навчання) які відносяться до навчальної діяльності корелюють між собою, тобто мають кореляційний зв'язок ($r=0,319$ $p=0,024$).

Висновки. Здійснивши теоретичне та емпіричне дослідження проблеми метакогнітивного моніторингу, ми прийшли до висновку. Метакогнітивний моніторинг - це система досліджень, що включає в себе такі складові: метакогнітивні знання, метакогнітивну активність та метакогнітивну включеність у діяльність.

Метакогнітивні знання складаються із знань та уявлень про функціонування та взаємодію чинників, що впливають на процес та наслідки когнітивної діяльності, тобто наші процеси пам'яті, мислення, які задіюються при вирішенні тих чи інших навчальних задачах.

Метакогнітивне знання – це знання людини про власне пізнання, яке включає в себе усвідомлені пізнавальні стратегії, їх можливості, обмеження, уявлення про власні інтелектуальні можливості, про те, які задачі є більш чи менш важкими для індивіда.

Успішними у своїй навчальній діяльності є об'єкти процесу навчання з Я-орієнтованою мотивацією здатні до меншої точності при винесенні суджень впевненості, але дають вищі метакогнітивні оцінки, що нерідко призводить до виникнення ілюзії знання, ніж об'єкти, що зорієнтовані на завдання.

За даними, які ми отримали внаслідок емпіричного дослідження, спостерігаємо, що вплив метакогнітивного моніторингу на навчальну діяльність існує, про це свідчать дані, отримані за допомогою програми SPSS 21, у кореляційному зв'язку між шкалою метакогнітивних знань та шкалою наростаючого інтелекту.

Також, з допомогою емпіричного дослідження, ми з'ясували, що метакогнітивна активність та самооцінка спостерігається більшою мірою у жіночої половини досліджуваних.

Викладені у статті дані не вичерпують усіх аспектів метакогнітивного моніторингу, навпаки, вони є лише вихідною ланкою для майбутніх досліджень. Тому перспективою подальших розвідок у цьому напрямі є детальне теоретичне та емпіричне вивчення метакогнітивного моніторингу, а також його зв'язку з навчальною діяльністю.

Література:

1. Савин Е. Ю. Обобщенные и предметно-специфичные метакогнитивные навыки в учебной деятельности студентов / Е. Ю. Савин, А. Е. Фомин // Психологические исследования. – 2014. – Т. 7, № 37.
2. І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, Л. В. Засекіна та ін. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 28. – 184 с.
3. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М.А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб: Питер, 2002. – 272 с.
4. Кашапов М. М. Творческая деятельность профессионала в контексте когнитивного и метакогнитивного подходов / М. М. Кашапов / под науч. ред. проф. М. М. Кашапова, Ю. В. Пошехоновой. – Ярославль: ЯрГУ, 2012. – 384 с
5. Hacker D. J. Explaining calibration in classroom contexts: The effects of incentives, reflection, and explanatory style / D. J. Hacker, L. Bol, K. Bahbahani // Metacognition and Learning. – 2008. – Vol. 3. – pp. 101–121.
6. Kroll M. D. The illusion of knowing, error detection, and motivational orientations / M.D. Kroll, M.L. Ford // Contemporary Educational Psychology. – 1992. – Vol. 17. – pp. 371–378
7. Pallier G. The role of individual differences in the accuracy of confidence judgments / G. Pallier, R. Wilkinson, V. Danthiir, S. Kleitman, G. Knezevic, L. Stankov, R.D. Roberts // The Journal of General Psychology. – 2002. – Vol. 129, No. 3. – pp. 257–299.
8. Pulford B. D. Overconfidence in human judgment / B.D. Pulford // PhD Thesis. – Department of Psychology, University of Leicester, 1996. – 129 p.
9. Tobias S. Knowing what you know and what you don't: Further research on metacognitive knowledge monitoring / S. Tobias, H.T. Everson // College Board Research Report. – N.-Y. 2002, 2003. – 25 p.
10. <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/10180/13383>
11. file:///home/ptc/Downloads/Nznuoapp_2014_30_3.pdf
12. <https://uk.wikipedia.org/>

НЕОБХОДИМОСТЬ ИНТЕРСЕКЦИОНАЛЬНОГО ПОДХОДА В ФЕМИНИЗМЕ

Штонденко Анастасия Александровна
Студент II курса факультета КН
Харьковский национальный университет радиоэлектроники
Украина Харьков

Аннотация: Борьба за равенство всех социальных групп давно стала неотъемлемой частью современной истории человечества. Самым масштабным движением против традиционной дискриминации является феминизм. Какой самый сложный и неоднозначный вопрос, рассматриваемый в рамках феминизма. В первую очередь – это вопрос интерсекциональности. Что такое теория пересечений и почему она так важна для любого феминизма? Как взаимодействуют различные формы дискриминации, доминирования и угнетения? Почему

феминизм должен быть интерсекциональным? В чем отличие позиций радикального феминизма от интерсекционального? Всем этим вопросам и посвящается данная статья.

Ключевые слова: феминизм, теория пересечений, интерсекциональность, дискриминация, привилегии, радикальный феминизм, патриархат, идентичность.

Одной из наиболее важных проблем современного общества была и остается проблема феминизма. Ее актуальность связана с тем, что идеи феминизма и их реализация до сих пор не получили однозначной оценки и остаются обсуждаемыми и дискутируемыми. Осложненные колониальной историей, классовым угнетением, укоренившимся патриархатом, современным фундаментализмом, устаревшими системами нормативных представлений и новыми формами дискриминации, политика и средства массовой информации до сих пор поощряют расизм, нетерпимость и дискриминацию женщин.

Однако кроме гендерной принадлежности, основанной на бинарном противопоставлении, существует много критериев для возникновения неравенства – сексуальная идентичность, раса, этническая принадлежность, религия, гражданство, возраст, социально-экономический статус, физические и умственные способности и так далее.

Тема пересечения дискриминаций стала обсуждаться в социологических кругах в 1960–1970-х годах в связи с развитием мультикультурного феминистского движения. Теория выросла из так называемого «черного феминизма» – движения афроамериканок, которые заявляли, что «обычный» радикальный феминизм ставит целью улучшение жизни белых цисгендерные женщины среднего класса, не представляющих феминистское движение в целом [1]. Данное явление получило название теории пересечения (или интерсекциональности). В 1989 году впервые этот термин ввела Кимберли Креншоу, известная специалистка по вопросам законодательства и расовой теории.

"Ограничение возможностей и личного прогресса, которые вызывает дискриминация, никогда не ограничиваются каким-либо одним аспектом нашей идентичности", – скажет заместитель Верховного комиссара по правам человека Кейт Гилмор в 2017 году [2].

Внутри системы ООН расовая и гендерная дискриминация до сих пор рассматриваются разными механизмами угнетения. Однако не существует малозначимой социальной борьбы, согласно теории пересечения борьба с каждым видом угнетения является значимой для создания свободного общества [3]. Поэтому цель данной работы обратить внимание на развитие и защиту прав человека, в особенности женщин, с учетом их особенностей.

Кимберли Креншоу в своем эссе признается: «Термин «интерсекциональность» появился после случайной встречи с женщиной по имени Эмма ДеГраффенрид, чей иск против местного завода по факту расовой и половой дискриминации отклонили, аргументируя это тем, что работодатель нанимал афроамериканцев и нанимал женщин. Однако реальная проблема была в том, что все афроамериканцы, которых нанимали на производство, были мужчинами. А женщины, которых обычно нанимали в качестве секретарш, были белыми» [4]. Данный пример объясняет, что интерсекциональный подход в феминизме означает, что сексизм не рассматривается в вакууме от других практик дискриминации – расизма, гомофобии, трансфобии, эйджизма, эйблизма и т.д. – все они пересекаются [5].

Подобное разнообразие дискриминаций делает опыт каждой женщины уникальным результатом комбинации пересечения форм угнетения и привилегий. Так, представительница среднего класса может довольно легко упустить из виду проблему бедности, существующую среди темнокожих женщин, несмотря на то, что осознаёт проблему расовой дискриминации по отношению к ним. Подобным же образом люди без инвалидности порой не замечают проявлений эйблизма, цисгендерные - трансфоби, а исповедующие ислам – не видят антисемитизма.

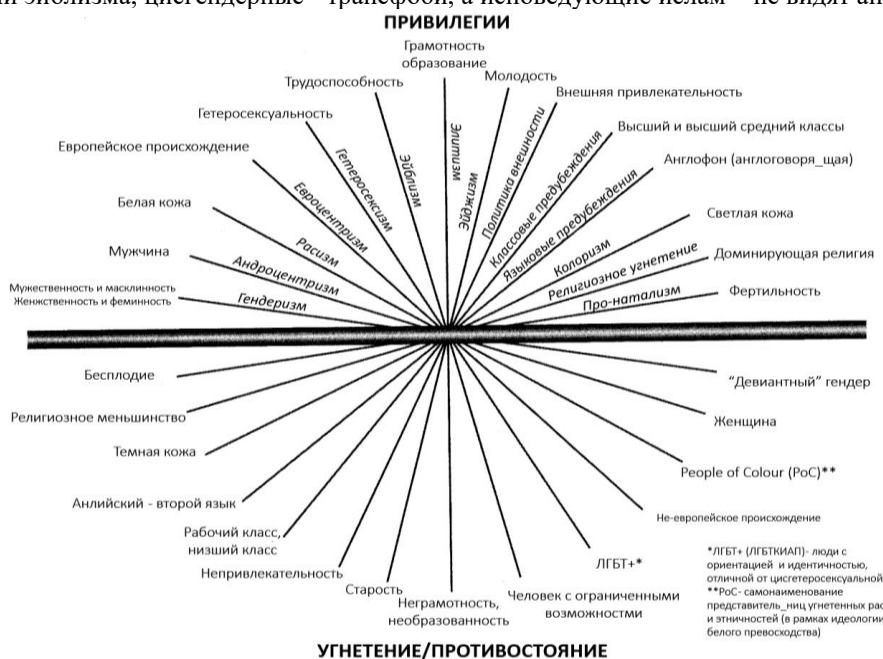

Рис.1 Пересекающиеся оси привилегий, доминирования и угнетения

Интерсекциональный феминизм пытается взглянуть на то, как женщины с различающимся опытом сталкиваются с дискриминацией. В основе теории пересечений лежит допущение, что люди одновременно являются членами более чем одного сообщества, группы и могут одновременно быть и угнетенными, и привилегированными. Анализ пересечений направлен на то, как современные системы дискриминации создают виды неравенства, которые определяют положение женщин. Что в свою очередь порождает непринятие и критику интерсекциональности.

Джоанн Конаган, к примеру, утверждает, что данная теория сосредотачивается на анализе «многочисленных способов порождения и закрепления подгрупп неравенства» [6], что одновременно организует и поддерживает систему социального неравенства, ненависть и вражду. «Радикальный феминизм» считает, что заострение внимания на различных формах угнетения делает невидимым сам патриархат, т.к. у всех женщин без исключения есть общий негативный опыт, связанный с доминированием мужчин (что закрепило за представительницами этого движения репутацию «мужененавистниц»). Представители радфема утверждают, что теория интерсекциональности мешает женщинам увидеть и отстаивать общие интересы, что ведет к разобщению, чего и добивается патриархальное общество [7]. Критики Крэншоу указывают на то, что идеальное воплощение теории в реальной жизни крайне затруднительно. Общество не обладает достаточным количеством времени и ресурсов для того, чтобы обеспечить соблюдение интересов всех групп, включая самые мелкие. Например, с практической точки зрения, невозможно повсеместно внедрить использование алфавита Брайля и сурдоперевода в рамках заботы о нуждах слепых и глухонемых [8].

Проанализировав популярные форумы и социальные сети с тематикой феминизма, я сделала вывод, что большинство интернет-пользователей видят порочность теории пересечений в следующем: 1) воплощение этой теории на практике в рамках феминистского движения не представляется возможным даже в обозримом будущем; 2) заострение внимания на разности, отдельности и исключительности играет на руку патриархату – женщины и раньше были разобщены, так будут разобщены и впредь.

Однако если мы не будем смотреть на мир сквозь призму интерсекциональности, феминистское движение никогда не сможет по-настоящему бороться с угнетением, ведь на самом деле невозможно разграничить формы дискриминации и вести борьбу против одного врага.

Чтобы лучше понять идею интерсекциональности, посмотрим на одну из самых популярных форм угнетения женщин – насилие. По самым скромным подсчетам, за всю свою жизнь от 25% до 50% женщин сталкиваются с насилием на гендерной почве (физическим, сексуальным или психологическим). Но если мы будем приводить эту статистику именно в таком виде и не будем разбирать её на составные части, то тем самым мы скроем тот факт, что более высокое материальное благополучие женщин ограждает их от некоторых разновидностей насилия, «цветные» женщины сталкиваются с физическим насилием чаще, чем белые женщины, а трансгендерные женщины на 27% чаще сталкиваются с агрессией на почве ненависти, чем цисгендерные.

Отсутствие интерсекциональности также выливается в стирание уникальности людей и их идентичностей. Заблуждение, состоящее в том, что интерсекциональность якобы способствует расколу в феминистском движении и подрывает его единство, опровергается тем фактом, что игнорирование проблем, актуальных для отдельных групп женщин, во имя сохранения единства приводит к тому, что в центре движения оказываются только те, у кого больше всего привилегий и видимости. А интерсекциональный феминизм требует лишь одного – не обесценивать чужих проблем.

Страдание неодинаково, боль исчислима [9]. Проект теории пересечений предусматривает возможность выразить знание, которое было выработано отдельными социальными группами женщин в рамках их специфического существования, отягощенного различными формами неравенства и угнетения, и поделиться стратегиями выживания и сопротивления проявлению подобных несправедливостей.

Примером реального реагирования на интерсекциональную дискриминацию стала Статья 14 Европейской конвенции о правах человека, которая предусматривает: «осуществление прав и свобод, изложенных в настоящей Конвенции, гарантировано без дискриминации по любому признаку, включая пол, расу, (...) или иной статус». Европейский суд по правам человека никогда явно не использовал термин «интерсекциональность» в своей практике, но, тем не менее, давно демонстрировал, что он готов применять Статью 14 так, чтобы учитывать опыт жертв дискриминации по нескольким пересекающимся признакам. Это доказывает возможность применения гибкого, целостного подхода, способного исследовать и устранять историческое, социальное и политическое угнетения женщин, чтобы можно было добиться реального равенства в сфере прав человека.

Исходя из всего вышесказанного, можно сделать вывод о невозможности отделения одного вида угнетения от другого, потому что все они взаимосвязаны между собой и все они влияют на наш опыт, пересекаясь друг с другом. Поэтому движение, в защиту женских прав, не может оказывать по-настоящему сильное воздействие без обращения к нуждам и проблемам всех женщин. Без интерсекционального подхода все феминистические действия будут рассматриваться как попытки подвести всех под одни стандарты, игнорируя особенности каждого человека, что приведет к тому, что без внимания окажутся конкретные и очень серьезные проблемы определенных групп женщин.

Таким образом, феминизм на самом деле не феминизм без интерсекциональности.

Литература:

1. Дэвис А. Женщины, раса, класс / А. Дэвис. – М.: Прогресс, 1987
2. Гендерная дискриминация, расовая дискриминация и права женщин [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ohchr.org/RU/NewsEvents/Stories/Pages/GenderNormsAndRacism.aspx>

3. Інтерсекціональний фемінізм [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://virgoclub.ru/intersectional-feminism.html>
4. Crenshaw K. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence against Women of Color / K. Crenshaw. – Stanford Law Review, Том 43, 1991
5. Фемінізм 101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nixelpixel.tumblr.com/post/99134981487/%D1%84%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC-101>
6. Conaghan J. Intersectionality and the Feminist Project in Law / J. Conaghan. – London: Routledge Cavendish, 2009
7. Радикальний фемінізм vs інтерсекціональність [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://themiskyra.diary.ru/p204687576.htm?oam#more1>
8. Інтерсекціональний фемінізм: определение, особенности и интересные факты [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fb.ru/article/343109/interseksionalnyiy-feminizm-opredelenie-osobennosti-i-interesnye-fakty>
9. Аргуэльес Х. Мандала / Х. Аргуэльес, М. Аргуэльес. – М.: Благовест, 1993

ПРОМІЖОК ЖИТТЯ 20-30 РОКІВ ЯК ОДИН ІЗ НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИХ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ.

Ярмак Валерій Вячеславович
Студент II курсу факультету КН
Харківський національний університет радіоелектроніки
Україна
Харків

Анотація:

Ця стаття розповідає про те, чому період життя від 20 до 30 років є одним з найважливіших в житті людини. На жаль, багато людей не розуміють цього. Вони гадають, що 30 – це нові 20.. К великому нещастю – це не так. На проміжку 20 - 30 років формується фундамент, на основі якого і будується все подальше життя. Звичайно ж не варто перенапружувати себе до знемоги, так як це тільки сильно нашкодить організму людини. Потрібно лише більш відповідально ставитись до свого життя, подумати про майбутнє. Неможливо відразу точно запланувати своє життя на 5-10 років вперед, так як ніхто не знає навіть, що наступе завтра, післязавтра. Можна лише уявити деякі риси, контури, яким можна буде слідувати. Потрібно поставити якусь реальну мету і цілеспрямовано йти до неї, тоді навряд якась життєва перешкода завадить її досягти. Ця стаття спробує з'ясувати такі причини: чому ж проміжок 20 - 30 років є одним з найбільш важливих в житті? Які етапи життя формуються на ньому? Які дії потрібно дотримуватися, щоб після 30 років гірко не шкодувати про витрачені роки? За якою дорогою необхідно йти, щоб стати повноцінною успішною особистістю?

Ключові слова: капітал ідентичності, слабкі зв'язки, репродуктивний вік, самореалізація, індивідуальні ресурси.

Зараз проблема марного витрачання часу є як ніколи актуальною. Наприклад, британські вчені провели дослід, який показав, що в середньому люди витрачають дев'ять років свого життя на телевізор, що становить приблизно 15% від усього життя, в тому числі три роки витрачається на "сміттєві" програми і повтори передач. Зі зростанням кількості незалежних країн, появи свободи слова, покращенням середнього рівня життя та розвитком технологій, людство почало набагато менш відповідально відноситись до свого майбутнього, до своїх (як називають більшість психологів та вчених проміжок 20 – 30 років) “золотих років”.

Мета статті – проаналізувати та аргументувати, чому проміжок життя 20-30 років є одним з найбільш важливих у житті людини.

Співробітники Бостонського і Мічиганського університетів проаналізували десятки історій, написаних видатними людьми в кінці їхнього земного шляху. Вони з'ясували, що важливі події відбувалися від народження до самої смерті, але все ж та їх частина, яка визначила подальшу життя, припадала на період від двадцяти до тридцяти років.

За багаторічними даними одного з провідних дослідників когнітивного старіння Тімоті Солтхауза, пік у розвитку більшості пізнавальних процесів досягається до 27 років, після чого починається повільне зниження, яке триває протягом усього життя (зростає до 55-60 років тільки словниковий запас).

Доктор наук Мег Джей - американський психолог. Викладач клінічної психології в Університеті штату Вірджинія, у своїх дослідженнях каже, що робота і сім'я - не єдине, чим варто зайнятися, поки ви молоді і повні сил. В першу чергу, добре б зайнятися собою. У 30 років закінчується формування лобної ділянки головного мозку, створюються останні нові нейронні зв'язки, а незадіяні - розпадаються. Час з 20 до 30 - найкращий час і остання можливість, щоб виправити шкідливі звички, навчитися чогось нового або врешті решт порозумнішати.[1]

Шоста стадія (21 рік - 25 років) - рання дорослість, - по Еріксону, знаменує перехід до вирішення вже власне дорослих завдань на базі сформувався психосоціальної ідентичності. Тепер, коли у молоді людини сформувалося досить сильне почуття самоотождентності, вони готові з'єднати свою ідентичність з ідентичністю інших людей. Молоді люди вступають в дружні відносини, в шлюб, з'являються діти. Тільки тепер може проявитися щира генітальності. Еріксон істотно розширює поняття геніальності, включаючи в неї крім взаємності орґазму ряд психосексуальних характеристик: відносини з партнером, з яким людина хоче і може відчувати

взаємну довіру, хоче і може привести в гармонію життєві сфери і зробити потомство, якому забезпечить всі стадії задовільного розвитку. Треба зазначити, що вже сьома стадія (25-50 – 60 років) - дорослість - пов'язана з протиріччям між здатністю людини до розвитку і особистісним застоєм, регресом особистості в процесі повсякденного життя, що Еріксон позначає як генеративність проти стагнації. [2]

Опираючись на дослідження Мег Джей, які вона виклала в своєму бестселері “Важні годи”, можна зазначити, що молодь вже зараз перестає розуміти куди їм далі рухатись. Вони так чекали цього періоду, бо він обіцяв бути незабутнім та неймовірним. Частково так і вийшло: люди з жахіттям усвідомлюють ту відповідальність, яка з'явилась за їх життя. Тепер саме вони, а ні батьки, вирішують куди рухатись далі. Чим займатись, що робити та обирати. Підлітки чекали момент, що колись їм повезе, чи вони наштовхнуться на вдачу.. Джей своїм клієнтам запропонувала нарешті «відправитися за джемом» - зробити вибір. У своїх роботах вона пише, що успішна кар'єра починається з формування професійної ідентичності. Також, результати останніх досліджень показують, що шлюб між молодими людьми до двадцяти років - самий нестійкий, в той час як одруження від двадцяти до двадцяти п'яти дійсно запобігає розлучення. Але після двадцяти п'яти прогнозувати ймовірність розлучення практично нереально.

Молодь повинна розуміти, що саме на проміжку 20-30 років закладається той фундамент, на основі котрого буде сформоване їх подальше життя.

Людина сповнена сил і енергії, бажанням здійснити свої цілі і ідеали. Найбільш доступні найскладніші види професійної діяльності, найбільш повно і інтенсивно відбувається спілкування, найлегше встановлюються і найбільш повно розвиваються відносини дружби і любові. Цей період вважається оптимальним часом для самореалізації. [3]

Це є той перехідний вік, де особистість формує, накопичує та створює так званий “капітал ідентичності” – сукупність особистісних активів, запас тих індивідуальних ресурсів, який вона накопичує з проміжком часу. [4] Деякі аспекти капіталу ідентичності відображаються у резюме – це може бути освіта, опит роботи, екзаменаційні бали. Інші носять більш особистісний характер – манера говорити, родові корені, вмільсть вирішувати проблеми, вигляд людини і т.п. У багатьох випадках, ці якості можуть бути більш значущі ніж отримана вища освіта.

Треба зазначити, що це саме той час, коли ще є можливість виправити свої помилки, зроблені по дурості в молодості. Після 30 навіть може і не бути такої нагоди, бо буде вже пізно, так як з'являться більш значущі проблеми та обов'язки, а помилки дадуть про себе знати.

Репродуктивний рік жінки триває від 15 до 44 років, і з кожними 5 роками, буде все відчутно складніше завести дитину, це пов'язано з особливостями жіночої статевої системи.[5] Саме тому треба заздалегідь думати про перспективу у відносинах, щоб не витратити час в порожнечу.

Науковці дослідили, що найбільш міцний брак існує у пар, які мають спільні інтереси та погляд на життя, саме вони можуть знайти гармонію. Люди ж, які мають різний характер та бачення на життя, будуть кожного разу дивуватись, чому інший вчинив так, а не інакше, хоча на свою думку, був лише один правильний та логічний вихід. Вони будуть весь час терпіти та вибачати один одного, бо люблять, але кожне терпіння має свою межу. Рано чи пізно вони розстануться, бо не зможуть себе перебороти, стримати.

«Слабкі зв'язки» – це знайомі, які не є близькими друзями. Саме період 20-30 років найбільш наповнений ось такими зв'язками. Кожен індивід знайде таких людей, які мають спільні з ним інтереси та бачення, більш-менш однаковий склад розуму, з якими є якась суспільна діяльність. Проте друзі не можуть принести до його внутрішнього світу (людини, як особистості) нічого нового, тому що вони тримаються таких ж самих правил та принципів як і він. Ось тут і грають дуже важливу роль ці самі “слабкі зв'язки”, тому що вони мають інше бачення та інтереси. Ці люди можуть відкрити очі на багато речей, так як вони по-іншому мислять, розповіді про неймовірні речі, оскільки мають зовсім інші інтереси. Це вони можуть змусити вийти з зони комфорту і змінити життя у інше русло, в кращий бік.

Я сподіваюсь, що провівши мною аналіз даної проблеми допоможе багатьом людям правильно розставити пріоритети., переосмислити сенс своє життя та направити свої думки до правильного русла. Треба лиш пам'ятати, що той, хто дуже прагне чогось, та докладає до цього максимум зусиль, рано чи пізно свого доб'ється. Все у наших руках.

Список джерел:

1. Єкатерина У. От 20 до 30 : важные годы или почему не стоит откладывать жизнь на потом./ Єкатерина У. – Режим доступу: <https://blog.mann-ivanov-ferber.ru/2014/08/06/ot-20-do-30-vazhnye-gody-ili-pochemu-ne-stoit-otkladyvat-zhizn-na-potom/>. – Заголовок з екрана.
2. Змановская Е.В. Современный психоанализ. Теория и практика [Текст] / Е.В. Змановская. – Питер: 2011. – 121-123с.
3. Севостьянова М.Д. Особенности психического развития личности взрослого человека./ Севостьянова М.Д. – Режим доступу: <http://www.psi.lib.ru/statyi/raznoe/oppvz.htm>. – Заголовок з екрана.
4. Джей, М. Важные годы [Текст] / М. Джей. – Москва: Манн,Иванов,Фербер 2014. – 304 с.
5. Репродуктивний вік жінки: це скільки років? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidkazka.pp.ua/zdorovya/reprodukivnii-vik-jinki-ce-skilki-rokiv.html>. – Назва з екрана.

Галузь: «Хімія»

ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ 4-ХЛОР-2-(ФУРФУРИЛАМІНО)-5-СУЛЬФАМОІЛБЕНЗОЙНОЇ КИСЛОТИ НА СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АДДУКТІВ МАГНЕЗОНУ ХС З ХІТОЗАНОМ УДК 543.070

Жук Лариса Петрівна
Доцент,
кандидат хімічних наук,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна, Дніпро

Смітюк Наталія Михайлівна
Доцент,
кандидат хімічних наук,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна, Дніпро

Показана взаємодія полімеру хітозану (ХТ) з барвником магнезоном ХС (МГ). На основі отриманих аддуктів МГ-ХТ вивчено вплив 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти (Ф) на їх спектральні, залежність потрійної системи від кислотності середовища, концентрацій реагентів. Визначені оптимальні умови утворення аналітичної форми МГ-ХТ-Ф, яку можна використати для створення спектрофотометричної методики визначення кількісного вмісту 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти в лікарських препаратах.

Ключові слова: азобарвник, магнезон ХС, хітозан, спектрофотометрія, 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойна кислота.

Вступ

У зв'язку з підвищеними вимогами до якості лікарських засобів останнім часом зростає значення використання сучасних уніфікованих методів аналізу, як на підприємствах виробників, так і в системі державного контролю. Актуальним залишається подальше підвищення контролю якості лікарських засобів. Потреби медичної промисловості викликають необхідність в розробці надійних, високошвидкісних та селективних методик якісного та кількісного аналізу лікарських засобів. У зв'язку з цим, важливим завданням є розробка ефективних методик оцінки якості, а також фальсифікації лікарських засобів.

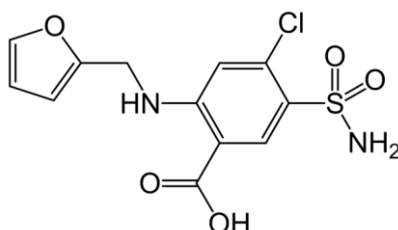
Дослідження взаємодії полімеру хітозану з азобарвником магнезоном ХС

Встановлено зміну спектральних характеристик магнезону ХС в присутності хітозану в інтервалі кислотності середовища 0,2÷8,0. При введенні ХТ з'являються максимуми смуг поглинання при 460 нм та 510 нм ($\Delta\lambda = 105$ нм при рН 3 та $\Delta\lambda = 60$ нм рН 5), які відповідають взаємодії ХТ з молекулярною та аніонною формами барвника (рис.1, 2; криві 1, 2) і свідчать про утворення аддуктів МГ-ХТ. Гіпсохромні зсуви супроводжуються зменшенням інтенсивності світлопоглинання ($\Delta A=0,11$ при рН 3 та $\Delta A = 0,41$ при рН 5). Визначені умовні константи дисоціації магнезону ХС для форм: $H_4R^+ - pK_0 = 1,15 \pm 0,10$; $H_3R - pK_1 = 3,33 \pm 0,13$; $H_2R - pK_2 = 7,96 \pm 0,09$; $HR^{2-} - pK_3 = 11,74 \pm 0,15$ та відповідна величина в присутності хітозану: $pH_{1/2} = 7,33 \pm 0,12$. Майже до рН 6 максимум смуги поглинання аддуктів 450-460 нм близький до максимуму протонованої форми барвника (454 нм). Оптична густина цих розчинів змінюється в межах похибки вимірювань. В присутності хітозану утворюються аддукти МГ-ХТ. Найсуттєвішої відмінності від МГ їх спектральні характеристики досягали при рН 3. Таким чином, отриманий модифікований реагент МГ-ХТ.

Дослідження взаємодії 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти з азобарвником магнезоном ХС в присутності хітозану

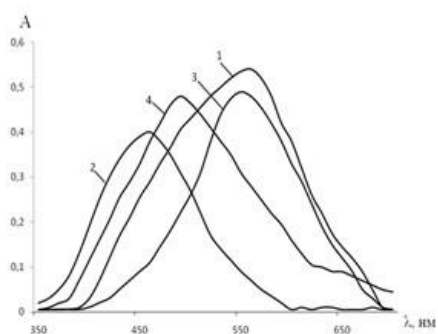
Висока біологічна активність, поява в низці випадків побічних дій при терапевтичному застосуванні як діуретика, виявляє особливі вимоги до її стандартизації і оцінки якості препарату, а складність хімічної структури обумовлює необхідність більш ретельного вивчення властивостей 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти.

Так як похідні фурану є речовинами кислотного характеру, то у 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти (фуросеміду) в пара-положенні виникає слабкий NH-кислотний центр, а в мета-положенні COOH-група надає кислотні властивості:

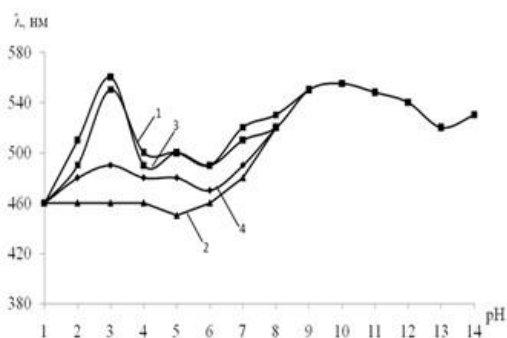

Перспективне з теоретичної позиції дослідження взаємодії магнезона ХС з 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойною кислотою не дало очікуваного результату (мал.1, 2; криві 1, 3).

При введенні 4-хлор-2-(фурфуриламино)-5-сульфамойлбензойної кислоти в розчини МГ-ХТ (мал. 1) спостерігається збільшення оптичної густини в усьому вивченому інтервалі рН від 0,5 до 8,0. Гіперхромний ефект в розчинах МГ-ХТ присутності 4-хлор-2-(фурфуриламино)-5-сульфамойлбензойної кислоти при рН 3 супроводжується батохромним зсувом ($\Delta\lambda$ складає 30 нм), більший, порівняно з взаємодією при рН 5 ($\Delta\lambda = 20$ нм) (мал. 2). Це обумовило вибір значення рН 3 як оптимального.

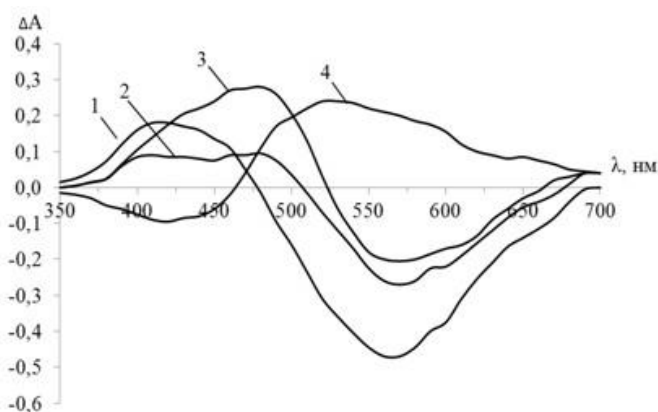

Мал. 1 Спектри поглинання розчинів МГ (кр. 1) МГ-ХТ (кр. 2), МГ-Ф (кр. 3) МГ-ХТ-Ф (кр. 4), при значенні рН 3, $C_{\text{МГ}}=4 \cdot 10^{-5}$ моль/л, $C_{\text{ХТ}}=2 \cdot 10^{-6}$ моль/л, $C_{\text{К}}=1,9 \cdot 10^{-4}$ моль/л, $l=1$ см, СФ-26

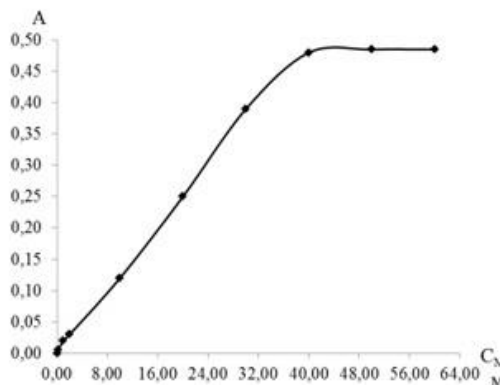

Мал. 2 Залежність довжини хвилі максимуму смуги поглинання від рН розчинів: МГ (кр. 1), МГ-ХТ (кр. 2), МГ-Ф (кр. 3), МГ-ХТ-Ф (кр. 4), $C_{\text{МГ}}=4 \cdot 10^{-5}$ моль/л, $C_{\text{ХТ}}=2 \cdot 10^{-6}$ моль/л, $C_{\text{К}}=1,9 \cdot 10^{-4}$ моль/л, $l=1$ см, СФ-26

Для підтвердження факту взаємодії побудовано різницеві спектри (мал. 3), з яких видно відхилення від закону адитивності для усіх досліджуваних систем, що є підтвердженням утворення аддуктів: МГ-ХТ, МГ-Ф та МГ-ХТ-Ф.

Мал. 3 Різницеві спектри систем: МГ-ХТ розчин порівняння МГ (кр. 1), МГ-Ф розчин порівняння МГ (кр. 2), МГ-ХТ-Ф розчин порівняння МГ-Ф (кр. 3), МГ-ХТ-Ф розчин порівняння МГ-ХТ (кр. 4). $C_{\text{МГ}}=4 \cdot 10^{-5}$ моль/л, $C_{\text{ХТ}}=2 \cdot 10^{-6}$ моль/л, $C_{\text{Ф}}=1,9 \cdot 10^{-4}$ моль/л, $l=1$ см, СФ-26

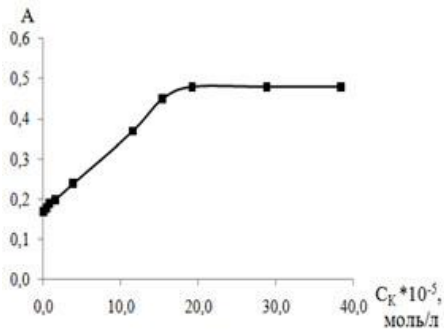
Мал. 4 Залежність оптичної густини розчинів МГ-ХТ-Ф від концентрації магнезону ХС при рН 3. $C_{\text{Ф}}=1,9 \cdot 10^{-4}$ моль/л, $C_{\text{ХТ}}=2 \cdot 10^{-6}$ моль/л, $\lambda_{\text{опт}}=560$ нм, $l=1$ см, СФ-26

З графічної залежності оптичної густини розчинів МГ-ХТ-Ф від концентрації магнезону ХС при рН 3 (мал. 4) встановлено, що для утворення аддукту МГ-ХТ-Ф необхідна концентрація барвника $4 \cdot 10^{-5}$ моль/л. Залежність

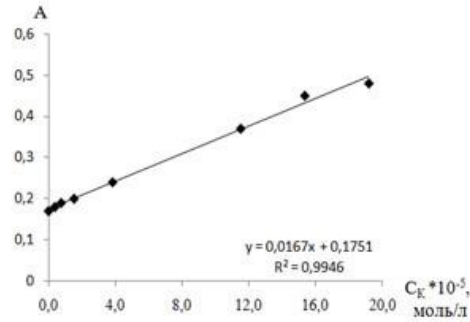

оптичної густини потрійної системи МГ-ХТ-Ф від концентрації хітозану ($A=f(C_{ХТ})$) показала, що для утворення аддукту МГ-ХТ-Ф необхідна концентрація хітозану $3,2 \cdot 10^{-6}$ моль/л.

Вивчено вплив концентрації 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти на систему МГ-ХТ-4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойна кислота при рН 3.

Мал. 5 - Залежність оптичної густини розчинів МГ-ХТ -4-хлор-2-(фурфуриламіно) -5-сульфамойлбензойної кислоти від концентрації кислоти при рН 3,
 $\lambda_{\max}=490$ нм, $C_{МГ}=4 \cdot 10^{-5}$ моль/л,
 $C_{ХТ}=2 \cdot 10^{-6}$ моль/л, $l=1$ см, СФ-26

Мал. 6 - Інтервал лінійності оптичної густини розчинів МГ-ХТ -4-хлор-2-(фурфуриламіно) -5-сульфамойлбензойної кислоти від концентрації кислоти при рН 3,
 $\lambda_{\max}=490$ нм, $C_{МГ}=4 \cdot 10^{-5}$ моль/л,
 $C_{ХТ}=2 \cdot 10^{-6}$ моль/л, $l=1$ см, СФ-26

З мал. 5 видно, що лінійність графіка спостерігається в інтервалі концентрацій 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти $(0,4 - 19,2) \cdot 10^{-5}$ моль/л, при збільшенні концентрації від $19,2 \cdot 10^{-5}$ до $38,4 \cdot 10^{-5}$ моль/л крива є незмінною. З застосуванням вивченої системи МГ-ХТ-4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойна кислота побудовано калібрувальну залежність від концентрації 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти (мал.6), обчислене рівняння лінійного графіка $A = 0,01670 \cdot C \cdot 10^{-5} + 0,1751$, коефіцієнт кореляції якого склав $R^2 = 0,9946$.

Висновки

1. Встановлено вплив хітозану на спектральні властивості магнезону ХС, що підтверджується змінами спектральних характеристик барвника. Показані зміни протолітичних властивостей барвника в присутності хітозану. Знайдені значення: $pH_{1/2} = 7,33 \pm 0,02$ магнезону ХС в присутності хітозану, що свідчить про утворення аддуктів МГ-ХТ в більш кислому середовищі за утворення аніонної форми барвника.

2. Знайдені оптимальні умови взаємодії 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти з магнезоном ХС у присутності амінополісахариду хітозану в розчинах. Інтервал лінійності градуовального графіку становить від 4 до 192 мкмоль/л 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойної кислоти. Обчислене рівняння градуовальної залежності $A = 0,0167 \cdot C \cdot 10^{-5} + 0,1751$, коефіцієнт кореляції якого склав $R^2 = 0,9946$.

3. Отримані результати можуть бути використані у створенні спектрофотометричної методики для аналізу лікарських препаратів, до складу яких входить 4-хлор-2-(фурфуриламіно)-5-сульфамойлбензойна кислота.

Галузь: «Медицина»

НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНІ ХВОРОБИ ПЕРІОДУ НОВОНАРОДЖЕНОСТІ: ПОГЛЯД З ПОЗИЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО ВЕДЕННЯ НЕМОВЛЯТ

Лотиш Надія Григорівна
Доцент, кандидат медичних наук
Одеський національний медичний університет
Україна, м. Одеса

Кравченко Тетяна Юрійвна
Доцент, кандидат медичних наук
Одеський національний медичний університет
Україна, м. Одеса

Васильченко Лілія Вікторівна
Доцент, кандидат медичних наук
Одеський національний медичний університет
Україна, м. Одеса

Папінко Роман Мар'янович
кандидат медичних наук
Одеський національний медичний університет
Україна, м. Одеса

Анотація: *Інтегроване ведення хвороб дитячого віку (ІВХДВ) – це керівництво для медичних працівників первинної ланки з оцінки, лікування та наступному спостереженню найбільш поширених захворювань (зокрема, періоду новонародженості). В розділі щодо інтегрованого ведення немовлят представлений зміст кроків стратегії ІВХДВ, рекомендації з визначення класифікації, лікування дитини, консультування матері.*

Ключові слова: *найбільш розповсюджені хвороби періоду новонародженості, інтегроване ведення, немовлята.*

Завдяки Всесвітній організації охорони здоров'я спільно з Дитячим фондом ООН ЮНІСЕФ була розроблена стратегія під назвою «Інтегроване ведення хвороб дитячого віку» (ІВХДВ) спрямована на первинну медико-санітарну допомогу з метою зниження частоти і тяжкості захворювань, інвалідності і смертності дітей віком до п'яти років, а також об'єднує ряд ефективних медико-консультативних заходів для попередження захворюваності і смертності дітей віком від 0 до 2 міс. для покращання фізичного та психоемоційного розвитку немовлят, та перш за все спрямована на ведення гострих, загрозливих життю станів [4].

Інтегрований підхід до ведення хворих немовлят виходить за межі одного захворювання і передбачає охопити здоров'я дитини в цілому, а засобом досягнення поставленої мети є заснований на доказовій медицині синдромний підхід з акцентом на найбільш розповсюджені причини летальних випадків у дітей малюкового віку.

Необхідно підкреслити, що в теперішній час синдромний підхід надає можливість визначити проблему зі здоров'ям немовляти в цілому, тяжкість стану, порядок своєчасного надання допомоги, з урахуванням реально існуючих можливостей лікувального закладу, а також дозволяє активно залучати членів сім'ї в процес надання медичної допомоги дітям раннього віку.

Залежно від віку дитини різні клінічні дані і симптоми мають різний ступінь статистичної достеменності, діагностичної чутливості і специфічності [2,3]. В спеціальному Буклеті представлені рекомендації щодо ретельного вибору симптомів (ознак) і тактиці ведення пацієнтів для вікових категорій: 1) діти віком від 2 міс. до 5 років; 2) немовлята віком до 2 міс.

Уважна і систематична оцінка найбільш розповсюджених значущих симптомів і ознак надає достатньо інформації для проведення раціонального, ефективного лікування дітей малюкового віку на амбулаторному етапі.

Як відомо, класифікація захворювань в контексті ІВХДВ базується на системі потрійного кольорового кодування: «рожевий» – визначає, що дитину необхідно терміново направити до стаціонару; «жовтий» – вказує на необхідність початку амбулаторного обстеження і/або лікування, «зелений» – необхідність підтримуючого догляду вдома.

Підхід ІВХДВ заснований на наступному алгоритмі послідовних дій: по-перше, визначити та перевірити чи є загальні ознаки небезпеки, по-друге, запитати про основні симптоми. Зміст кроків стратегії ІВХДВ передбачає наступне: крок 1 – «Оцініть (клінічні ознаки захворювання і загальний стан дитини)»; крок 2 – «Класифікуйте (стан дитини щодо виявлених захворювань та проблем)»; крок 3 – «Визначте лікування (ведення кожної класифікації)»; крок 4 – «Лікуйте дитину або немовля»; крок 5 – «Консультуйте матір (надайте інформацію батькам з лікування дитини та профілактики, а також загальним питанням здоров'я)»; крок 6 – «Проведіть наступний огляд».

Для того, щоб полегшити процес ведення хворих за принципами ІВХДВ всі кроки ведення захворювань, зазначені вище, представлені в Буклеті схем з ІВХДВ, який є настільним довідниковим посібником для медичних працівників первинної ланки.

Вигідними особливостями ІВХДВ сучасності є:

- класифікація, а не діагноз;
- обмежена кількість медикаментів для вирішення 75% клінічних проблем: 9 лікарських засобів для планової терапії та 6 - для надання до госпітальної медичної допомоги;
- мінімізація потреби в лабораторних обстеженнях;
- профілактичний компонент.

Важливо наголосити, що стратегія ІВХДВ, в першу чергу, орієнтована на діагностику і ведення пацієнтів з невідкладними станами, комплексну оцінку стану здоров'я пацієнта та виявлення загальних ознак небезпеки, проведення профілактичних заходів на різних рівнях надання медичної допомоги і суттєво відрізняється від традиційного, зорієнтованого на клінічний діагноз, «золотого» педіатричного стандарту обстеження, лікування і ведення хворої дитини [1].

Амбулаторне ведення немовлят віком 1 тиждень – 2 місяці передбачає оцінку і класифікацію основних симптомів та визначення тактики лікування при первинному огляді. Найвність дуже тяжкого захворювання або місцевої бактеріальної інфекції оцінюють за наступними найбільш інформативними ознаками:

1. відмова від їжі;
2. судоми (під час поточного захворювання);
3. прискорене дихання (більше 60 за 1 хвилину);
4. значне втягнення грудної клітини;
5. рухи тільки після стимуляції/відсутність самостійних рухів (цей симптом застосовується у немовлят замість симптому «летаргічна дитина/чи притомна вона»);
6. лихоманка (температура аксиллярна вище 37,5⁰С або ректальна вище 38,0⁰С) або гіпотермія (температура аксиллярна нижче 35,5⁰С, ректальна вище 36,0⁰С);
7. почервоніння навколо пупочної ранки або виділення гною з неї;
8. пустули на шкірі [4].

Грунтуючись на поєднанні наведених вище клінічних ознак, захворювання немовлят можна класифікувати за наступними категоріями:

1. ДУЖЕ ТЯЖКЕ ЗАХВОРЮВАННЯ: якщо у немовлят є будь-який з наступних симптомів: відмова від їжі, судоми, прискорене дихання (60 і більше дихань за хвилину), значне втягнення грудної клітини, лихоманка (37,5⁰С і вище)/гіпотермія (нижче 35,5⁰ С), рухи тільки при стимуляції/або відсутність самостійних рухів; необхідно ввести першу дозу антибактеріального препарату внутрішньом'язово, провести профілактику гіпоглікемії, терміново направити до стаціонару, проконсультувати матір, як зігріти дитину під час транспортування.

2. МІСЦЕВА БАКТЕРІАЛЬНА ІНФЕКЦІЯ: коли у немовлят є почервоніння пупочної ранки або гнійні виділення з неї, або пустули на шкірі; необхідно дати оральний антибактеріальний препарат, навчити матір лікувати місцеву інфекцію та доглядати за немовлям вдома, проінформувати матір про стани, що потребують негайного повторного звернення, наступне спостереження здійснюється через 2 дні.

3. ТЯЖКЕ ЗАХВОРЮВАННЯ АБО МІСЦЕВА ІНФЕКЦІЯ МАЛОЙМОВІРНІ: у випадку коли у немовля немає ознак дуже тяжкого захворювання або місцевої бактеріальної інфекції, необхідно навчити матір, як доглядати за немовлям вдома.

Неонатальна жовтяниця (жовтяниця новонароджених) розвивається у 60% доношених та 80% недоношених новонароджених і оцінюють за наступними ознаками:

- 1) час виникнення і 2) локалізація – жовтушне забарвлення стоп та долоней.

На підставі вище перерахованих симптомів стан немовлят можна класифікувати за наступними категоріями:

1. ТЯЖКА ЖОВТЯНИЦЯ: у випадку, коли у немовлят жовтяниця будь-якої локалізації у віці до 24 годин, або жовтушність долоней та стоп у будь-якому віці: при цьому необхідно провести профілактику гіпоглікемії, терміново направити до стаціонару, проконсультувати матір, як зігріти дитину під час транспортування.

2. ЖОВТЯНИЦЯ: коли у немовляти є жовтяниця, яка з'явилася вперше після 24 годин життя або долоні та стопи не жовті; проконсультуйте матір, як доглядати за немовлям вдома, в якому випадку повинна матір негайно звернутися за медичною допомогою; повторний огляд здійснюється через 1 день; якщо немовляті більше 14 днів та немає тенденції до покращання, направте його на консультацію та обстеження до стаціонару.

3. НЕМАЄ ЖОВТЯНИЦІ: у немовляти немає жовтяниці; проконсультуйте матір, як доглядати за немовлям вдома.

У структурі захворювань органів травлення у дітей раннього віку виділяють інфекційні захворювання, функціональні розлади, алергічну патологію, порушення травлення, зумовлені мальабсорбцією, аномалії та спадкові захворювання різних відділів травного апарату.

ДІАРЕЯ – вважається, що у немовляти діарея, якщо у нього змінився звичайний характер випорожнення, він став частішим та водянистим (більше води, ніж калових мас). Всіх хворих немовлят необхідно перевірити на наявність діареї. Але оцінки «не може пити або п'є погано – оцінка спраги» за допомогою пиття рідини не є надійним засобом, а тому симптом «п'є погано» не застосовується у немовлят в якості ознаки для класифікації ступеня зневоднення. Всіх немовлят з затяжною діареєю або кров'ю у випорожненнях необхідно направити до стаціонару.

ПРОБЛЕМА ГОДУВАННЯ АБО НИЗЬКА МАСА ТІЛА у немовлят оцінюють за наступними ознаками:

- 1) частота годування грудьми, нічні годування;
- 2) чи дають зазвичай немовляті інші продукти або пиття, як часто їх використовують;
- 3) практика годування під час поточного захворювання;
- 4) маса тіла для даного віку.

Алгоритм оцінки годування або низької маси тіла відповідає алгоритму, який застосовується у дітей старшого віку. Якщо у немовляти є проблеми з годуванням, а саме, неправильне прикладання до грудей, неефективно смокче, менше 8 годувань груддю на добу, немовляти дають інші продукти або пиття, низька маса тіла для даного віку ($<-2\sigma$), виразки або білі плями у роті (молочниця), то в такому випадку необхідно оцінити грудне вигодовування за наступними критеріями: 1) правильне розташування дитини біля грудей та прикладання до них; 2) ефективність смоктання (повільне з невеликими перервами); 3) наявність виразок або білих плям у роті (молочниця).

При поєднанні наведених ознак стан немовлят можна класифікувати (амбулаторний етап) на наступними категоріями:

1. ПРОБЛЕМА ГОДУВАННЯ АБО НИЗЬКА МАСА ТІЛА: у випадку, коли у немовляти є наступні проблеми, такі як, неправильно прикладене до грудей, неефективно смокче, або частота вигодовування грудьми становить менше 8 годувань на добу, або немовляти дають інші продукти або пиття крім грудного молока, або низька маса тіла для даного віку ($<-2\sigma$), виразки або білі плями у роті (молочниця); необхідно проконсультувати матір з приводу кожної проблеми щодо раціонального вигодовування, навчити матір правильному розташуванню дитини біля грудей та прикладання до них, режиму годування, догляду за немовлям вдома.

2. НЕМАЄ ПРОБЛЕМ ГОДУВАННЯ: коли у немовляти немає низької маси тіла для даного віку та немає інших ознак неадекватного годування. Оцінка статусу імунізації немовляти здійснюється за алгоритмом як і у дітей старшого віку. Якщо у малюка виявлена потенційно небезпечна проблема, або у лікувальній установі першого рівня немає можливості надати медичну допомогу немовляті, у такому випадку необхідно направити його до стаціонару.

Таким чином, стратегія ІВХДВ спрямована на покращання якості допомоги на первинній ланці, при цьому сприяє встановленню чітких і вірних стереотипів амбулаторного ведення немовлят і поведінки щодо відношення медичної допомоги в сім'ї. Інтегрований підхід надає можливість швидкого прийняття рішення, що суттєво знижує ризик смертності та інвалідності у дітей віком від 1 тижня до 2 місяців життя і в майбутньому визначає нову якість життя малюків та їх гармонійний розвиток.

Список використаних джерел:

1. Богущая Н.К. Виртуальные пациенты в обучении интегрированному ведению болезней детского возраста. / Н.К. Богущая // Смоленский медицинский альманах. - 2016. - № 2. - С.64-68.

2. Лежнев И.О., Котова Н.В., Старец Е.А. Интегрированное ведение болезней детского возраста - стратегия первичной медицинской помощи больным детям в возрасте от 1 недели до 5 лет / И.О. Лежнев, Н.В. Котова, Е.А. Старец // Современная педиатрия - 2010.- №4(32). - С. 26-32.

3. Волосовец А.П. Интегрированное ведение болезней детского возраста как современная стратегия первичной медико-санитарной помощи детям / А.П. Волосовец, С.П. Кривоустов // Здоровье ребенка. - 2008. - №1 (10). - С.15-18.

4. Интегрированное ведение болезней детского возраста: обучающий курс. - ВОЗ/ЮНИСЕФ, 2008.

Галузь: «Ветеринарія»

ПРИРІСТ ЖИВОЇ МАСИ КРОЛІВ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ВІТАМІНУ Е У ВОДОРОЗЧИННІЙ ФОРМІ

Ігнатовська Маріанна Володимирівна
кандидат ветеринарних наук,
асистент кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології
Національний університет біоресурсів та природокористування України
Україна, м. Київ
m.ignatovskaya1@gmail.com

Анотація: Вивчено вплив вітаміну Е у водорозчинній формі на приріст живої маси кролів. Встановлено, що вітамін Е у водорозчинній формі покращує процеси метаболічного обміну в організмі, внаслідок чого відбувається підвищення середньодобового приросту та приросту живої маси кролів. Забійний вихід дослідних кролів підвищився на 6,14 %, порівняно з контрольною групою. Їстівні внутрішні органи кролів дослідної групи збільшувалися пропорційно впродовж досліду, що є результатом поліпшення процесів обміну речовин за вживання водорозчинної форми вітаміну Е.

Ключові слова: кролі, вітамін Е, диблок-кополімери жива маса, середньодобовий приріст

Пріоритетним напрямком в галузі харчування є забезпечення населення якісними продуктами з високою харчовою та біологічною цінністю. Одним із продуктів харчування, що забезпечує населення повноцінним, високоякісним та недорогим білком є кролятина [1, 2]. Кролятина практично не містить солей натрію і жирів, а за вітамінним складом перевершує майже всі інші види м'яса, що дозволяє даному продукту вважатися невід'ємною частиною будь-якого дієтичного харчування [4].

Необхідно зазначити, що вітамін Е – активний природний антиоксидант, який попереджує окиснення жирів і знижує перекисне окиснення ліпідів у м'язовій тканині, але нерозчинність токоферолів у воді ускладнює і обмежує

їх безпосереднє використання. У медицині для створення розчинних форм лікарських препаратів і забезпечення пролонгованої дії в живих організмах їх стали розмішувати у полімерній матриці, яка дозволяє контролювати швидкість виділення ліків та здійснювати їх спрямований транспорт до необхідного органу [5].

Саме тому в даній роботі вивчали питання впливу водорозчинної форми α -токоферолацетату приріст живої маси кролів.

Мета досліджень – вивчення впливу вітаміну Е у водорозчинній формі на приріст живої маси кролів, зокрема зміну середньодобового приросту, маси продуктів забою кролів.

Матеріали і методика дослідження. Матеріалом для проведення дослідження слугували нелінійні кролі породи „Ну-plus”, віком 2 місяці, диблок-кополімер (ДБК) МОПЕО-б-ПАК (PANa) на основі метоксиполіетиленоксиду (МОПЕО) та поліакрилової кислоти (ПАК).

Для проведення досліду було сформовано дві групи: контрольна і дослідна, по 5 тварин у кожній. Контрольній групі не застосовували препарат, а дослідній групі випоювали вітамін Е у складі диблок-кополімеру (ДБК) МОПЕО-б-ПАК (PANa) на основі метоксиполіетиленоксиду (МОПЕО) та поліакрилової кислоти (ПАК) у дозі 1 мг/гол. Усім тваринам згодовували корм для кролів, тварини мали вільний доступ до водопровідної питної води.

Результати досліджень. Клінічний огляд кролів впродовж досліду свідчить про те, що тварини дослідної і контрольної груп активно рухались і швидко реагували на зовнішні подразнення; положення тіла та голови в спокої та під час руху – природні; шерстний покрив чистий, сухий, прилягає до тіла; видимі слизові оболонки блідо-рожевого кольору; витікання з природних отворів відсутнє, дихання без хрипів; температура тіла коливалась в межах 38,5–39,5°C; споживання корму та води – активне. Перед забоєм кролі відповідали вимогам, регламентованих ДСТУ 4293-2004 [3].

З метою встановлення закономірностей впливу вітаміну Е у водорозчинній формі на організм кролів у дозі 1 мг/гол в дослідній і контрольній групах визначали середньодобові та загальні прирости живої маси кролів шляхом зважування на 7, 14, 21, 28, 35-ту доби досліду (табл. 1.).

Таблиця 1

Результати змін живої маси кролів під час випоювання вітаміну Е впродовж досліду, г, $M \pm m$, n=5

Показники живої маси кролів	Групи тварин	
	контрольна	дослідна
на початку досліду	1439,00±18,4	1416,00±20,57
через 7 діб	1767,00±13,73	1789,00±14,84
через 14 діб	2072,00±20,04	2117,00±12,3
через 21 добу	2352,00±13,76	2425,00±17,59*
через 28 діб	2618,00±18,21	2726,00±17,87*
в кінці досліду	2856,00±15,3	2992,00±3,8*

Примітка: * – $p \leq 0,05$ порівняно з контрольною групою.

Дані, наведені в табл. 3.5, свідчать про те, що на початку досліду маса кролів контрольної і дослідної груп була майже однакова. Після семи діб досліду жива маса кролів дослідної групи була вищою на 1,25 %, середньодобовий приріст – на 15,2 %, порівняно з контрольною групою.

Через чотирнадцять діб досліду приріст живої маси у дослідній групі становив 328 г, а у контрольній – 305 г, що на 23 г менше. Середньодобовий приріст за цей період був на 10 % нижчим, порівняно з контролем. Приріст живої маси кролів на 28-му добу досліду становив у дослідній групі 43 г, а у контрольній – 38 г.

Під час ветеринарно-санітарного огляду продуктів забою кролів усіх груп будь-яких патологічних змін не виявлено. Тушки кролів дослідної групи за живою масою та загальним виглядом переважали контроль, мали специфічний запах, блідо-жовтий колір всієї поверхні, м'язи добре розвинені.

Забійний вихід тушок і їстівних субпродуктів кролів є одним із показників ветеринарно-санітарної експертизи м'яса, а також оцінки впливу на організм корму та окремих його компонентів, зокрема вітаміну Е у водорозчинній формі (табл.2.).

Таблиця 2

Маса продуктів забою кролів за випоювання вітаміну Е у водорозчинній формі, г, $M \pm m$, n=5

Показники	Групи тварин	
	контрольна	дослідна
Жива маса кроля	2856,00±15,30	2992,00±3,80*
Маса тушки	1642,20±4,7	1743,00±3,06*
Маса печінки	137,09±0,23	149,42±0,36
Маса серця	14,85±0,13	15,56±0,02
Маса нирок	31,95±0,02	33,52±0,04
Маса селезінки	3,14±0,03	3,23±0,02

* – $p \leq 0,05$ порівняно з контрольною групою.

Результати дослідження, наведені у табл. 2, свідчать про те, що внаслідок випоювання кролям вітаміну Е у водорозчинній формі впродовж 35 діб одержано позитивні результати щодо живої маси та забійного виходу. Маса печінки кролів дослідної групи становила 5 % від забійної маси а дослідної – 4,8 %, відповідно, тобто, маса печінки

дослідної групи перевищувала контрольну на 9 %. Маса серця кролів дослідної і контрольної груп становила 0,52 % від забійної маси і була у дослідній групі на 4,7 % більшою, порівняно з контролем. Маса нирок кролів дослідної і контрольної груп становила 1,12 % від забійної маси і була у дослідній групі на 4,9 % вищою, порівняно з контролем. Маса селезінки кролів дослідної і контрольної груп становила 0,11 % від забійної маси і була у дослідній групі на 2,9 % вищою, порівняно з контролем. Отже, у дослідній групі виявлено збільшення забійного виходу кролів на 6,14 %, порівняно з контрольною групою.

Висновки

1. У результаті вживання водорозчинної форми вітаміну Е кролям у дозі 1 мг/гол їх жива маса кролів збільшилась на кінець досліду на 1576 г.
2. Забійний вихід дослідних кролів підвищився на 6,14 %, порівняно з контрольною групою.
3. Їстівні субпродукти кролів дослідної групи пропорційно збільшені, як і маса тіла, їстівні внутрішні органи кролів дослідної групи збільшувалися пропорційно впродовж досліду, що є результатом поліпшення процесів обміну речовин за вживання водорозчинної форми вітаміну Е.

Список літератури

1. Андреев С. Перспективная отрасль кролиководства / С. Андреев, Я. Игнатенко // Животноводство России. – 2007. – № 10. – С. 9–11.
2. Корзун В. Н. Проблеми харчування населення в нинішній екологічній ситуації / В. Н. Корзун, В. С. Михайловський // Проблеми харчування населення України: Всеукр. наук.-практ. конф.: – Полтава, 2003. – С. 138–142.
3. Кролі для забою. Технічні умови. ДСТУ 4293-2004 [Чинний від 2005-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 8 с. (Національний стандарт України).
4. Янчева М. О. Фізико-хімічні та біохімічні основи технології м'яса та м'ясопродуктів / М. О. Янчева, Л. В. Пешук, О. Б. Дроменко. – Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
5. Dal Bosco, A. Effect of dietary α -linolenic acid and vitamin E on the fatty acid composition, storage stability and sensory traits of rabbit meat / Dal Bosco, A.; Castellini, C.; Bianchi, L.; Mugnai, C. // Meat Sci. – 2004, 66. – P 407–413.

Галузь: «Демографія та етнографія»

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА

Загірна Юлія Василівна
студентка 4 курсу, спеціальність «Туризм»
Національний авіаційний університет
Україна, м. Київ

Анотація: у даній статті висвітлюються демографічні проблеми людства. Описується вплив демографічних проблем на державу та політику в цілому.

Ключові слова: демографія, демографічні проблеми людства, політика, держава, міграція.

Постановка проблеми дослідження. Протягом останніх десятиліть у світі виникло та загострилося певне коло проблем, що стосуються інтересів та долі всього людства. Подібні проблеми дістали назву глобальні. Сучасне людство стикається з багатьма проблемами свого розвитку - це екологічна, продовольча, водогосподарська, забруднення атмосфери, військові конфлікти тощо набувають хронічного стану. Вони обтяжують бюджети національних економік, заважають соціально-економічному розвитку людського суспільства і погрожують самому його існуванню. Розв'язання даних проблем не підсилює жодній з країн світу зокрема. Необхідні скоординовані зусилля всієї спільноти громади, адже під загрозою її подальша доля. До однієї з глобальних проблем людства належить демографічна проблема, яка є визначальною в системі сучасних проблем у світі.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідження демографічних проблем людства висвітлені у роботах Дж. Форрестера, М. Месаровича, Е. Пестеля, А. Сові, К. Кларк, П. Куусі, Т. Мальтуса.

Метою статті є визначення демографічних проблем людства та їх вплив на державу.

Вклад основного матеріалу. В сучасному суспільстві важливого значення почали набувати демографічні проблеми людства, які, насамперед, впливають на геополітику у світі. Демографічні проблеми людства – це різке прискорення або порушення відтворення населення, що загрожує самому його існуванню [1]. Багато науковців визначають, що саме демографічні чинники мають великий вплив на розвиток держави та на світ в цілому. Тому, можна стверджувати, що саме демографічні проблеми, які виникають у світі становлять великий інтерес для різноманітних політиків та організацій, які намагаються вирішити глобальні проблеми людства.

Проблема перенаселення країн є надзвичайно актуальною. Відомо, що азійські та латиноамериканські країни впродовж ХХ ст. відзначалися одними з найбільших показників приросту населення, що зумовлювалось високим рівнем народжуваності, а також зниженням рівня смертності. Демографи прогнозують, що за наступні п'ять десятиліть чисельність населення Землі збільшиться на 2-3 мільярда чоловік, котрі прилучаться до нинішніх 7 мільярдів, і сягне цифри приблизно в 9 мільярдів. Однак майже увесь майбутній всесвітній приріст населення матиме місце у менш економічно розвинених регіонах планети. Майже половину приросту додаватимуть до світової людської популяції шість країн - Індія (22 %), Китай (11 %), Пакистан (4 %), Нігерія (4 %), Індонезія (4 %) і Бангладеш (3 %) [4]. Наслідки демографічного вибуху в країнах в азійських країнах мають значення як для даного

регіону, так і для суспільства усєї планети. У цих країнах виникає перенаселення, що в умовах економічної відсталості викликає кризу продовольства, і значна частина населення відчуває голод та недоїдання. У пошуках роботи люди із сільської місцевості мігрують до міст, де розпочинається процес "несправжньої" урбанізації і держава не має можливості забезпечити мільйони бідняків якісним житлом, що формують квартали серед елітної забудови, або й цілі "пояси злиднів", як це можна побачити у великих містах Індії. У містах наростають проблеми безробіття, соціального напруження в суспільстві, злочинності. Ця проблема безумовно впливає на політику, адже мільйони людей голодують, живуть у бідності тощо.

Другою проблемою, яка виникає частково із першої є численні міграції людей з країн, що розвиваються та нерозвинутих країн у розвинені. Міграція є цілком природним, хоча й досить складним процесом, який важко піддається методам прямого впливу, але вимагає постійної уваги з боку держави, врахування при розробці державою економічної, соціальної, демографічної, етнокультурної та зовнішньої політики. На сьогоднішній день питання міграції найбільше стосується Європейського регіону. У 2015 році потік мігрантів у Європу був колосальним і дана катастрофа отримала назву «Європейська міграційна криза». За 7 місяців 2015 року в Європу прибуло більше 300 тисяч мігрантів, з них понад 100 тисяч — у липні [3]. Як наслідок, масовий наплив мігрантів загрожує існуванню Шенгенської угоди, а протиріччя між країнами ЄС щодо розселення мігрантів поглиблюють розкол в ЄС. Значний притік мігрантів також створює серйозне фінансове навантаження на країни ЄС: в 2015 році на вирішення проблем міграції Єврокомісія виділила 2,4 млрд євро і, вочевидь, ці витрати будуть зростати [2]. Великою проблемою для ЄС є численні терористичні акти на її території, які були спричинені мігрантами зі Сходу. Міжнародний тероризм є однією з найсерйозніших загроз європейській безпеці. Незважаючи на масштабні антитерористичні заходи в Італії, Австрії, Франції, Німеччині, Великій Британії, Іспанії, в цілому ситуація на континенті не поліпилася. Інтеграція терористичних, кримінальних і наркоутворень проявляється, зокрема, в діяльності мігрантів, які підтримують терористичні осередки за рахунок коштів, отриманих від кримінальних оборудок, зокрема й торгівлі наркотиками. Також проблема міграції у Європі вплинула на вибори у Німеччині, адже у 2015 році уряд Ангели Меркель відкрив кордони для мігрантів і біженців, після чого в країну прибуло близько 1,3 мільйона людей. Через численні вищезгадані проблеми, які приносять мігранти у країни ЄС рейтинг Ангели Меркель різко знизився у Німеччині. Так, Ангела Меркель була переобрана на четвертий термін, але вона знає, що її партія ХДС отримала найгірший результат на виборах з 1949 року. Отже, ми бачимо як проблема міграції може вплинути політику держави.

Ще однією проблемою є демографічна криза у європейських країнах. Населення країн – членів ЄС в середньому старше за жителів інших континентів. Нинішня ситуація може призвести до проблем з виплатою пенсій та соціальних допомог у майбутньому, які надає держава пенсіонерам. Перед роботодавцями може також виникнути проблема пошуку висококваліфікованого персоналу, не буде молоді, яка буде розвивати державу, вступати у політику та керувати державою. Статистичні дослідження показали, що у 2015 році показник смертності в 28 державах - членах ЄС перевищив показник народжуваності вперше з часів Другої світової війни. Тим не менш, згідно з прогнозами, населення Європейського Союзу продовжить зростати і збільшиться з 510 до 529 мільйонів осіб до середини століття [3]. Причиною того є імміграція з інших країн.

Демографічною проблемою також вважаються різні міжетнічні конфлікти, які призводять до воєн та сприяють нестабільній політичній ситуації у державі, що супроводжуватиметься розпаду держав на дрібніші фрагменти, втрата наявних державних кордонів. Основним питанням міжетнічного протистояння є боротьба за владу за допомогою різноманітних мирних та збройних методів, а також шляхом створення форм, механізмів та інститутів суверенності повноважень представників етнічної групи у забезпеченні її інтересів у межах певної території. Як прикладом може слугувати Громадянська війна в Південному Судані - збройний конфлікт між народами нуер та дінка, який розпочався після невдалого військового перевороту в грудні 2013 року. Громадянська війна принесла державі багато проблем, а саме падіння курсу місцевої валюти, продовольчу кризу, численні жертви тощо.

Висновки. Перша проблема, яка була висвітлена у роботі є перенаселення держав, що супроводжується виникненням проблеми бідності, продовольчої проблеми, адже держава не має можливості забезпечити мільярди людей. З першої проблеми виникає друга – проблема міграції, що супроводжується загрозою існування Шенгенської зони, викликає додаткове соціальне навантаження та нестабільність на території Європи. Проблема демографічної кризи є актуальною у європейських країнах, адже сучасна європейська молодь не ставить в пріоритети створення сім'ї, а це породжує «старіння» європейської нації, що супроводжується численними проблемами. Також варто відзначити, що міжетнічні сутички впливають на стабільність держави, її територіальну цілісність та захист населення. Отже, аналізуючи дану роботу, можна сказати, що демографічні проблеми становлять велику загрозу для держави і саме тому вони потребують ретельного вирішення, щоб запобігти фатальних наслідків для всього людства.

Література:

1. Максаковский В.П. Демографічна криза у сучасному світі. //Географія ПС.-2001.- №23
2. Статистична служба Європейського Союзу Eurostat. [Електронний ресурс]. Режим доступу:- <http://ec.europa.eu/eurostat>
3. International Organization for Migration. [Електронний ресурс]. Режим доступу:- <https://www.iom.int/>
4. Demography and security. Proceedings of a workshop. Edited by Laurent Murawiec, David Adamson. – Paris.: RAND Corporation, 2001. – 26 p.

ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ЗІМБАБВЕ СЕРЕД ІНШИХ АКТОРІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Загірна Юлія Василівна
студентка 4 курсу, спеціальність «Туризм»
Національний авіаційний університет
Україна, м. Київ

Анотація: у даній статті висвітлюється політико-географічне положення Зімбабве у світі на різних рівнях, описуються відносини держави з іншими державами.

Ключові слова: політико-географічне положення, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, актори міжнародних відносин.

Постановка проблеми дослідження. Геополітичне положення оцінюється як вигідне чи ні з різних аспектів. На сучасному історичному етапі розвитку людства важливими елементами геополітичного положення слугують розміри країни, протяжність — компактність, обриси її кордонів, наявність виходу до морів. Геополітичне положення - важливий резерв економічного, соціально-політичного розвитку держав. Використання геополітичного положення визначає раціональність структури та ефективність матеріального виробництва країни, її економічну, політичну, екологічну та воєнну безпеку. В ході роботи комплексну оцінку політико-географічного положення буде проаналізовано на прикладі африканської держави Зімбабве.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідження політико-географічного положення Зімбабве на сьогоднішній день ще не було висвітлено серед робіт науковців.

Метою статті є дослідження політико-географічного положення Зімбабве на макрорівні, мезорівні та мікрорівні та відносини держави з іншими акторами міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Республіка Зімбабве - держава у Південній Африці, територія якої простягається з півночі на південь на 740 км, а із заходу на схід — на 820 км. Загальна площа 390,7 тис. кв. км. На півночі держава межує з Замбією (спільний кордон — 795 км); на сході — з Мозамбіком (1230 км); на півдні — з Південно-Африканською Республікою (225 км); на заході — з Ботсваною (815 км). Столиця - місто Хараре. Зімбабве за формою правління є президентською республікою. Державний устрій — унітарна держава [2].

Розглядаючи політико-географічне положення Зімбабве на макрорівні, то варто відзначити, що держава знаходиться у периферійній зоні. Вона забезпечує інші держави (держави центру) необхідними ресурсами, а в свою чергу світові центри допомагають вирішити населенню Зімбабве численні проблеми [3]. Так, зовнішня політика Зімбабве - двосторонні відносини Зімбабве з іншими державами. Важливими торгово-економічними партнерами Зімбабве традиційно є ПАР і Євросоюз. У 1980-і роки держава вступила в такі міжнародні організації як ООН, Африканський союз, що сприяло залученню допомоги для держави від США та ЄС, особливо від Великобританії, яка допомогла державі створити національну армію і була другим найважливішим торговельним партнером після ПАР.

Не можна не згадати про відносини Зімбабве та США. Незабаром після проголошення незалежності Зімбабве стала отримувати велику допомогу від США. З початку 2000-х років двосторонні відносини складаються дуже важко, так як США ввели санкції проти президента Зімбабве Р. Мугабве, але при цьому продовжують надавати державі гуманітарну допомогу. Основні товари експорту Зімбабве в США: чорні метали, кава тощо. Основні товари імпорту

Зімбабве з США: машинне обладнання, продукти фармацевтичної промисловості, автомобілі, медичні інструменти, електротехніка.

З Російською Федерацією двосторонній товарообіг невеликий, але російські компанії активно інвестують в зімбаввійську гірничодобувну промисловість. З 2014 року обидві країни перебувають під санкціями США і Євросоюзу, що зближує позиції їх керівництва. Цікавим фактом є те, що у 2013-2014 році зімбаввійці отримали 15 стипендій на навчання в російських вузах, що показує співпрацю обох держав [4].

Уряд Зімбабве офіційно визнав незалежність України 27 січня 1992 року, дипломатичні відносини з Україною встановлено 25 квітня 1992 року шляхом підписання спільного Протоколу Постійними представниками обох країн при ООН у Нью-Йорку. Дипломатичних і консульських представництв в Україні не створено, найближче посольство Зімбабве, що займається справами щодо України, знаходиться у Москві [4]. Справами України в Зімбабве займається українське посольство в Південно-Африканській Республіці. 27 березня 2014 року представник Зімбабве в ООН проголосував проти резолюції Генеральної Асамблеї ООН про підтримку територіальної цілісності України на фоні Кримської кризи.

Досліджуючи політико-географічне положення Зімбабве на мезорівні, варто відзначити те, що Зімбабве знаходиться на південному сході Африканського континенту серед нерозвинених держав, окрім ПАР. Держава не має виходу до морів та океанів, що робить її політико-географічне положення не вигідним за дуалістичною парадигмою, а, отже, не лежить на перетині важливих транспортно-торговельних шляхів. Держава співпрацює з іншими державами в рамках двох об'єднань – Співтовариства розвитку Півдня Африки, головною метою якого є лібералізація торговельних зв'язків держав, які входять у вищезгадане об'єднання та Африканський Союз, цілями якого є допомога забезпечення в країнах Африки демократії, прав людини і стабільної економіки та, особливо, забезпечення припинення всіх міжафриканських конфліктів та створення ефективного спільного ринку.

Вивчаючи політико-географічне положення на мікрорівні, слід проаналізувати відносини Зімбабве з сусідами. Деякий час напружені стосунки були у Зімбабве з Ботсваною та Замбією. Лідер Ботсвани Ян Кхама не визнавав другого туру президентських виборів у Зімбабве, у яких переміг Р. Мугабе та відмовився брати участь у засіданні Співтовариства розвитку Півдня Африки. Другою причиною недобррозичливих стосунків з Ботсваною став великий потік біженців із Зімбабве, що змусило владу Ботсвани депортувати декілька тисяч нелегалів та споруджувати стіну на кордоні із Зімбабве. З Замбією у Зімбабве відносили склалась дещо кращі ніж з Ботсваною через те, що колишні президенти Замбії більш обережно висловлювалися щодо чесності другого туру президентських виборів у Зімбабве. На сьогоднішній день, найважливішим партнером держави залишається ПАР, на яку припадає значна частина зовнішньої торгівлі. Через порти ПАР здійснюється транзит зімбабвійських вантажів. Зімбабве поставляє в ПАР в основному сировину і мінерали, а закупає продовольство, текстиль, інформаційно-комунікаційні технології та багато іншого. Також варто відзначити те, що в ході зіткнень між владою Зімбабве і опозицією в 2000-і роки саме ПАР виступала посередником.

В ході роботи не можна не згадати про події, які нещодавно відбулися у Зімбабве та мають великий вплив на зовнішньополітичні відносини Зімбабве з іншими державами та політичною ситуацією, яка складається на півдні Африканського континенту. Республіка Зімбабве давно переживає лихі часи. Доба врядування президента Роберта Мугабе принесла країні переважно руйнівні наслідки, йому вже 93, він страждає на рак та багато часу проводить на лікуванні за кордоном. Отже, існує нагальна проблема в його наступнику. Військовий переворот у Зімбабве відбувся в ніч із 14 на 15 листопада 2017 року, коли представники Національної армії Зімбабве на чолі з Константіном Чівенгою взяли під контроль державну телекомпанію ZBC та деякі інші точки у Хараре, столиці країни. Криза загострилася після того, як президент Мугабе звільнив свого заступника Еммерсона Мнангава і замінив його власною дружиною - Грейс. На посаду президента країни правляча партія «Африканський національний союз Зімбабве — Патріотичний фронт» висунула Еммерсона Мнангава. 24 листопада відбулась інавгурація Еммерсона Мнангава президентом Зімбабве. На думку західних дослідників новий диктатор намагатиметься переконати всіх у тому, що він краще захищений від переворотів, ніж його попередник, і це може призвести до більшої кількості репресій всередині країни [1]. Такі дії можуть позначитися і на зовнішньополітичних відносинах держави, чи буде Зімбабве співпрацювати з іншими державами, як буде проводити свою політику з своїми сусідами, партнерами тощо.

Висновки. У даній роботі було досліджено політико-географічне положення держави Зімбабве, що дозволяє зробити наступні висновки. Досліджуючи політико-географічне положення на макрорівні, варто відзначити, що держава знаходиться у периферійному регіоні світу, який забезпечує всіма необхідними ресурсами держави, які відносяться до центру. В свою чергу розвинені держави допомагають Зімбабве у вирішенні багатьох проблем через різні організації не дивлячись на висловлювання і жорстку політику, яку проводив Р. Мугабе. Тому допомога надходить від держав ЄС, особливо Великобританії, так як Зімбабве – це колишня колонія держави та Сполучених Штатів Америки. На мезорівні Зімбабве знаходиться на південному сході Африки серед нерозвинених держав. Зімбабве не має виходу до моря, що робить її політико-географічне положення не вигідним, а також не знаходиться на перетині важливих транспортно-торговельних шляхів. Держава співпрацює з іншими державами континенту у Співтоваристві розвитку Півдня Африки та Африканському союзу, мета яких забезпечення розвитку Африканського континенту, налагодження торговельних зв'язків між ними, дотримання прав та свободи громадян тощо. На мікрорівні у держави були дещо напружені сусідські стосунки з Замбією та Ботсваною через те, що вони не признавали чесність виборів та перемогу Р. Мугабе. Зімбабве співпрацює з ПАР, який є важливим торговельним партнером Зімбабве. Всередині самої держави нещодавно відбувся військовий переворот, в результаті якого було знято з посади Р. Мугабе і призначено Е. Мнангава, політику якого буде проаналізовано з часом.

Література:

1. Бершидський Л. Військовий переворот у Зімбабве: наслідки для країни та подальша доля диктатора Мугабе // Bloomberg – 2017
2. Велика ілюстрована енциклопедія географії. – К.: Махаон-Україна, 2007. – 512 с
3. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін.; за ред. Б. П. Яценка. — К.: Либідь, 2007. — 255 с.
4. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS & INTERNATIONAL TRADE OF ZIMBABWE. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zimfa.gov.zw/>

АНАЛІЗ АСОРТИМЕНТУ ІНСЕКТИЦИДІВ РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ЗАХИСТУ СОЇ ВІД
КОМПЛЕКСУ ШКІДНИКІВ В УКРАЇНІ

Лутицька Наталія Володимирівна
Аспірант кафедри зоології та ентомології ім. Б.М. Литвинова
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Україна, м. Харків

Станкевич Сергій Володимирович
Кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри зоології та ентомології ім. Б.М. Литвинова
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Україна, м. Харків

Одержання високих стабільних урожаїв сої обмежується чисельними шкідниками, втрати зерна від яких можуть сягати до 90 % за одночасного зниження ного якості. При перевищенні економічного порогу шкідливості тих чи інших шкідників доцільно застосувати хімічний захист. Згідно з Переліком пестицидів та агрохімікатів, дозволених до використання в Україні у 2016 р. для захисту сої від шкідників рекомендовано 31 інсектицид. Усі ці препарати направлені на захист сої протягом вегетації від шкідників.

Ключові слова: соя, шкідники, шкідливість, хімічний захист, пестициди.

Світове і вітчизняне виробництво соєвих бобів із кожним роком зростає. Нині соя вирощується здебільшого для забезпечення потреб галузі тваринництва. За останні роки вона стала однією з основних експортних культур України після пшениці та кукурудзи. Виробляють сою у 75 країнах, найбільшими з яких є Сполучені Штати Америки, Бразилія, Аргентина та Китай. Соєві боби мають найбільшу частку у структурі світового виробництва олійних культур. За даними НААН України соя в структурі посівних площ може займати до 20 %. Україна посіла перше місце в Європі за виробництвом сої, має значні перспективи розширення її посівів. За прогнозами, у 2018 р. посіви сої перевищать 2 млн га. Сою вирощують в усіх ґрунтово-кліматичних зонах України. Враховуючи вимоги сої до умов вирощування, ґрунтові і гідротермічні ресурси України, можна визначити так званій «Соевий пояс». До Соевого поясу входять ті області, де за рік випадає 500–600 мм опадів, за вегетаційний період сої – 250–400 мм, у найбільш критичний період для сої по вологозабезпеченості кінець цвітіння – повний налив бобів – 180–200 мм. Сума активних температур (понад 10 °С) у цьому регіоні становить 2400–3000 °С, що цілком достатньо для культивування скоро- та середньостиглих сортів культури. Зона гарантованого вирощування сої включає значні площі зрошеного землеробства – Автономної Республіки Крим, Херсонської, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Одеської областей. У цих регіонах при весняному посіві можна вирощувати сорти сої різних груп стиглості, а при післяжнивному і післязривному – скоростиглі.

Одержання високих стабільних урожаїв сої обмежується чисельними шкідниками, втрати зерна від яких можуть сягати до 90 % за одночасного зниження ного якості. За даними ряду вітчизняних авторів [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10], в Україні у різних зонах на посівах сої трапляється до 114 видів комах. Основну масу видів фітофагів сої становлять комах – 96,5 %. Частка слимаків та кліщів – 2,6 % та 0,9 % відповідно. За спеціалізацією живлення переважна більшість 85,1 % є поліфагами. Олігофаги представлені 16 видами, що становлять 14 %

Аналіз видового складу шкідників свідчить, що в систематичному відношенні найбільша кількість шкідливих видів належить до ряду напівтвердокрилих (*Hemiptera*) та твердо-крилих (*Coleoptera*) – 44,3 % та 38,3 % відповідно від загального числа комах-фітофагів. До третьої за чисельністю видів групи відносяться лускокрилі (*Lepidoptera*) – 6,5 %. Менш чисельними є представники ряду рівнокрилих (*Homoptera*) – 5,8 % і бахромчатокрылі (*Thysanoptera*) – 4,0 %.

Аналіз сукупної динаміки чисельності комах дозволяє виявити групи фітофагів, супутніх певному етапу формування врожайності культури. За вегетаційний період посіви сої пошкоджуються комплексом шкідників, які змінюють один вид іншим.

У фазу сходів – 2–3 справжніх листки проростаюче насіння в ґрунті і сходи пошкоджують личинки паросткової мухи та дротяники. З'являються перші екземпляри бульбочкових довгоносиків, гусениці озимої совки та личинки травневого хруща, імаго клопів-сліпняків та саранових. В незначній кількості – трипси, які зосереджуються переважно в пазухах примордальних листків.

Під час фази галуження-бутонізації зростає чисельності клопів-сліпняків та цикадок, гусениці совок (гамма, с-чорне, люцернова). З'являються звичайний павутинний кліщ та акацієва вогнівка.

У фазу цвітіння щільність трипсів та цикадок залишається сталою. Зустрічаються поодинокі особини клопів-щитників, саранові та трипси. Зростає кількість клопів-сліпняків та акацієвої вогнівки. Наростає чисельність павутинного кліща.

Під час формування бобів та наливу зерна відмічається максимальна заселеність за вегетаційний період акацієвою вогнівкою та клопами-сліпняками (лучним, трав'яним та люцерновим). У меншій кількості зустрічаються клопи-щитники, трипси та цикадки. Трапляються поодинокі особини совок та саранових.

Асортимент інсектицидів рекомендованих для захисту сої від шкідників досить широкий і важко зупинятися на конкретних препаратах.

Згідно з Переліком пестицидів та агрохімікатів, дозволених до використання в Україні у 2016 р. для захисту сої від шкідників рекомендовано 31 інсектицид, із яких 7 препаратів (22,6 %) належать до групи синтетичних піретроїдів, 5 препаратів (16,1 %) відносяться до комбінованих інсектицидів на основі діючих речовин з групи ФОС та синтетичних піретроїдів, до фосфорорганічних сполук належать 4 препарати (12,9 %), до карбоксамідів відносять 2 препарати (6,5 %), в такій же кількості дозволено 2 (6,5%) комбінованих інсектицида на основі неонікотиноїдів та синтетичних піретроїдів, по 1 (3,2 %) препарату з різних груп: тетразини, авермектини, кетеноли, антраніламіди, піразоли, похідні сульфокислот, феніліпіразоли, комбіновані інсектицидно-фунгіцидні протруйники, піразоли, комбіновані препарати (ФОС + неонікотиноїди + пірадізолони та хлорнікотиноли + синтетичні піретроїди). Слід зазначити, що всі ці препарати направлені на захист сої протягом вегетації від шкідників.

Література:

1. Березовська-Бригас В. В. Видова різноманітність комах-фітофагів на посівах сої у центральному Лісостепу України. *Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків*. 2013. Вип. 17 (1). С. 393–397. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpicb_2013_17\(1\)_94](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpicb_2013_17(1)_94).
2. Грикун О.А., Сичкарь В.И. *Вредная энтомофауна сои на Украине*. Научно-технический бюлл. ВСГИ. 1983. №2 (4). С. 50.
3. Грикун О.А., Лобко В.М. Шкідлива і корисна фауна безхребетних агробіоценозу соєвого поля в Україні. Міжвідомчий тематичний збірник *Захист і карантин рослин*. 2000. №46. С. 40.
4. Грикун О.А. Як захистити посіви сої. *Аграрні вісти*. 2008. № 6. С. 26–34.
5. Кава Л.П., Яковлев Р.В., Станкевич С.В. та ін. Видовий склад комах-фітофагів на посівах сої. *Наукові доповіді НУБіП України*. 2015. № 8 (57). URL: http://nd.nubip.edu.ua/2015_8/19.pdf.
6. Лутицька Н.В., Станкевич С.В. Шкідники сої в Україні. *Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів, 13–14 травня 2018 р. / ХНАУ ім. В. В. Докучаєва*. Харків: ХНАУ, 2018. Ч. I. С. 137–138.
7. Маслак О. Стабільний ринок сої. *Агробізнес сьогодні*. 2015. № 21 (316). С. 20–24.
8. Секун М.П., Березовсько-Бригас В.В. Особливості формування структури шкідливої ентомофауни агроценозу сої у Північному Степу України. *Наукові доповіді НУБіП*. 2013. № 1 (37) URL: www.nbuv.gov.ua/e-journals/Nd/2013_1/13smp.pdf.
9. Станкевич С.В., Забродіна І.В. Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур. Харків: ФОП Бровін О.В., 2016. 216 с.
10. Чабан В.С., Волошина Н.М. *Захист сої від шкідників і хвороб у північному Степу України*. *Захист і карантин рослин*. 2000. Вип. 46. С. 116–123.

Галузь: «Перекладознавство»

УДК: 811.161.2'373.46: [339.138:004.738.1]

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МАРКЕТИНГОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОЛОГІЇ СММ)

Любенко О.В.

Викладач кафедри ТПП з англійської мови
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна
lyubenko.oksana.0609@gmail.com

Стаття присвячена дослідженню особливостей маркетингової термінології, зокрема лексики, яка використовується у сфері діяльності СММ (Social Media Marketing – маркетинг у соціальних мережах). Особлива увага приділяється особливостям перекладу такого прошарку лексики з англійської мови на українську. Було проведено аналіз останніх досліджень, присвячених особливостям перекладу маркетингової лексики та термінології, як українських, так і закордонних науковців. Оскільки мова йдеться про переклад, автор подає пояснення понять «еквівалентність» та «адекватність».

Ключові слова: СММ, термінологія, лексика, переклад, еквівалентність, соціальна мережа.

У наш час термінологія набуває особливого значення. Будь-яка галузь науки і техніки знаходить відображення у специфічних термінах, а отже, мовознавці і перекладачі все частіше звертаються до аналізу як загальних так і окремих факторів термінології, систематизації та упорядкування термінологічних систем. І хоча в області теорії і практики перекладу проводяться численні дослідження цієї теми, питання технології перекладу термінологічних скорочено, а особливо у маркетинговій галузі, потребують більшої уваги. Останнім часом ведення бізнесу онлайн набуває обертів, світова мережа відкриває безмежні можливості для просування та продажу товарів і послуг будь-якої специфіки. Це закономірно, адже сучасній людині важко уявити життя без мережі Інтернет. Сьогодні це найпотужніше джерело інформації, яке забезпечує зв'язок між окремими людьми, між компаніями та, навіть, між державами. За останні 20 років у сфері інформаційних та комунікаційних технологій відбулися значні зміни, головним досягненням яких стала поява соціальних мереж. З кожними роком швидкість, з якою такі зміни входять

в наше життя, невпинно зростає. Наприклад, розвиток мобільних технологій відіграє важливу роль у формуванні впливу соціальних мереж. По всьому світу, мобільні пристрої домінують за загальною кількістю часу, який люди проводять в Інтернеті.

Таке широке використання соціальних мереж у всьому світі робить їх дуже популярною та надзвичайно ефективною платформою для ведення бізнесу. Саме тому професія СММ-менеджера (Social Media Marketing – маркетинг у соціальних мережах) за останні кілька років набула неабиякої популярності в нашій країні. Якщо ж розглядати термінологію, яка використовується у сфері СММ, можна сказати, що україномовна система термінів знаходиться на стадії розвитку.

Враховуючи той факт, що мережа Інтернет, так само як і соціальні мережі, з'явилися в Україні досить нещодавно, поки що у вільному доступі не існує жодного англо-українського словника СММ термінів. Оскільки поява в сучасних мовах величезної кількості нових термінів без сумніву є одним із наслідків науково-технічної революції, з поширенням нових технологій та досягнень існує гостра необхідність відтворити терміни мови оригіналу цільовою мовою і ввести їх у професійний вжиток. Варто зазначити, що лексика сфери СММ та лексика мережі Інтернет мають багато спільного і часто перетинаються. Беручи до уваги той факт, що наука маркетингу зародилася і почала активно розвиватися, в першу чергу, в Сполучених Штатах Америки, саме англійська лексика і термінологія має найбільший вплив на формування української термінології сфери СММ. Комп'ютеризація та вживання лексики сфери соціальних медіа (або соціальних мереж), окрім екстралінгвістичних, мають суттєво лінгвістичні аспекти. До них належать: специфіка процесу запозичення лексики мережі Інтернет; способи введення такої лексики в письмове та усне мовлення; її розподіл на загальну та термінологічну; проблеми перекладу й адаптації англійської лексики Інтернету; формування відповідної термінології та специфічного сленгу [4, с. 356]. В сфері, що настільки швидко розвивається в науковому напрямі, як маркетинг у цілому і СММ зокрема, процес запровадження нових термінів призвів до перенасичення маркетингової лексики зрозумілими лише для вузького кола спеціалістів поняттями, більшість з яких відсутні в наявних вітчизняних словниках та посібниках. Тому на сучасному етапі розвитку цієї галузі в нашій країні проблема адекватного перекладу маркетингової термінології постає особливо гостро.

Дослідження проблеми становлення, розвитку і функціонування термінів мережі Інтернет проводили такі українські і російські науковці, як Ворон О. В., Клименко Н. Ф., Кондратюков Л. К., Крапіловська Є. А., Мельничук О. С., Тераненко О. О., Ярмоленко С. Я. та інші. Зокрема тема лексичних інновацій у мові мережі Інтернет висвітлюється у роботах таких сучасних слов'янських лінгвістів, як Айдачич Д., Бойчук М. В., Ліхолітов П. В., Лутовінова О. В., Попко Л. П. та інших. [3, с. 33].

За В. Н. Комісаровим еквівалентність розкриває найважливішу особливість перекладу та є одним із центральних понять сучасного перекладознавства. Для загальної характеристики перекладацького процесу використовуються терміни «адекватний переклад», «еквівалентний переклад», «точний переклад», «буквальний переклад» та «вільний переклад».

Адекватним перекладом називається такий, що забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту на максимальному рівні еквівалентності, відповідно до усіх жанрово-стилістичних вимог. Еквівалентним називається переклад, що відтворює зміст іншомовного оригіналу (денотативне (предметно-логічне) та конотативне (емоційно-експресивне) значення) на одному з рівнів еквівалентності. За визначенням будь-який адекватний переклад має бути еквівалентним, але не кожен еквівалентний переклад визнається адекватним [5, с. 233]. У перекладі розрізняють теоретично можливу і оптимальну еквівалентність. Перша визначається співвідношенням структур і правил функціонування двох мов, друга - відповідно оригіналу та перекладу в конкретному випадку [6, с. 21]. Точним перекладом називається той, в якому еквівалентно відтворена лише предметно-логічна частина змісту оригіналу. Він називається адекватним, якщо задачею є лише передача фактичної інформації. Буквальний переклад відтворює формальні елементи оригіналу, через що порушуються норми мови перекладу, або дійсний зміст оригіналу залишається непереданим. Буквальний переклад є неадекватним. Вільний переклад виконується на більш низькому рівні еквівалентності, ніж той, що досягається за відповідних умов перекладацького акту. Він може бути визнаним адекватним, якщо відповідає іншим вимогам перекладу і не пов'язаний з вагомими втратами при передачі змісту оригіналу [5, с. 233].

Переклад термінів, зокрема лексики сфери СММ, становить предмет особливої уваги, коли справа стосується науково-технічних текстів. Характерними рисами термінів є чіткий зв'язок з певним поняттям, явищем або процесом, точність і прагнення до однозначності.

Саме тому пропонуємо розглянути особливості перекладу такої лексики на прикладі класифікацій Н. Виноградової та П. Горшкова:

У класифікації Н. Виноградової [1] маємо наступне:

- 1) пряма транслітерація англійського слова при збереженні основного значення лексеми (варнінг – від англ. «warning» означає про можливу помилку програми або про виключну ситуацію);
- 2) фонетичне та граматичне спотворення оригіналу (батон від англ., що в перекладі гудзик, кнопка означає будь-яку кнопку);
- 3) до третьої групи відносяться слова, вибрані із міркувань фонетичної подібності англійським оригіналам (милити від англ. «mail», що в перекладі означає «лист», «пошта» – писати чи передавати повідомлення по мережі) та слова, що набули нового значення в результаті іронічно-карнавального переосмислення вже існуючої лексеми (блін – компакт-диск);
- 4) слова-акроніми – це слова і за походженням, і за способом творення слова, які важко скоротити і ще не втягнуті в процес засвоєння її рідною мовою (AFAIK – as far as I know – наскільки мені відомо; FYI - for you information – до вашого відома)

Класифікація П. Горшкова дещо відрізняється [2]:

- 1) калька (повне запозичення напр. device – девайс – при цьому слово запозичується повністю зі своєю вимовою, написанням і значенням);
- 2) напівкалька (запозичення основи) – додаванням закінчень та суфіксів до основи англійського слова;
- 3) переклад:
  - а) із застосуванням стандартної лексеми в особливому значенні;
  - б) із використанням сленга інших професійних груп;
- 4) фонетична мімікрія (слова, які переходять в сленг набуваючи нового значення і ніяким чином не пов'язане із загальноживаним).

Беручи до уваги подані вище класифікації, можемо констатувати, що незрозумілість окремих слів, зокрема у сфері СММ та маркетингу загалом, зумовлена тим, що вони означають специфічні, маловідомі для широкого загалу поняття, або мають відношення до певних локальних обставин.

У галузі СММ в українській мові існує лише незначна кількість слів відповідників, тому це ускладнює застосування еквівалентного перекладу, тобто відтворення іншомовних реалій мовою перекладу стає менш виправданим через ефективність інших способів перекладу. Варто зазначити, що в СММ-лексичі краще «приживаються» кальковані або транскодовані лексичні одиниці, оскільки вони швидко з'являються і поширюються, тоді як пошук відповідника займає певний час, після чого необхідно було б вмотивувати заміну та пояснити такий чи інший вибір відповідника.

Пропонуємо розглянути декілька прикладів калькування.

Словосполучення «*digital marketing*» (тобто різновид маркетингу, який використовує цифрові технології для залучення потенційних клієнтів і утримання їх як споживачів) українською мовою звучить як «*цифровий маркетинг*». Тобто буквальний переклад двох іноземних слів: «*digital*» – 1. **цифровий**, 2. пальцеподібний; «*marketing*» – 1. торгівля, 2. продаж, 3. **маркетинг**.

Таким саме чином перекладене і наступне поняття: «*brand advocate*» – «*адвокат бренду*», тобто людина, яка транслює ідеологію улюбленого бренду/компанії і виступає в його інтересах при спілкуванні з іншими людьми в онлайн і офлайн. Допомогає збільшити лояльність потенційної та існуючої аудиторії і захищає бренд від негативних відгуків. [7]. Знову ж таки, «*brand*» - 1. тавро, 2. фабрична марка, 3. марка, 4. марка, 5. печать, 6. назва, 7. **бренд**; «*advocate*» - 1. **адвокат**, 2. захисник, 3. прибічник. Окрім того, для перекладу словосполучення було використано таку граматичну трансформацію як зміна порядку слів.

Наступний термін також перекладено за допомогою калькування, тобто завдяки використанню відповідного перекладу слова вихідної мови еквівалентом цільової мови. «*engagement*» – «*залученість*» – 1. справа, 2. обов'язок, 3. заручини, 4. **залученість**, 5. участь.

Також дуже часто переклад термінології у сфері СММ відбувається за допомогою транскрипції і транслітерації. Це відбувається в результаті того, що у більшості випадків україномовного відповідника англійському терміну чи поняттю ще не існує. Наприклад: «*lead*» – «*лід*» (потенційний клієнт, який певним чином відреагував на маркетингову комунікацію. Терміном лід стало прийнято позначати потенційного покупця, контакт з ним, отриманий для подальшої роботи менеджера з клієнтом).

«*Token*» – «*токен*» – тимчасовий дозвіл (ключ-код), який соціальна мережа створює на основі логіна і пароля користувача для програми, яка працює з вашим акаунтом (щоб не розкривати їй ваші дані). [7].

«*Mass following*» – «*масфоловінг*» – техніка залучення нових підписників за допомогою масової підписки на них і очікування їх реакції у вигляді «зворотньої» підписки на ваш акаунт.

Але у підсумок даного дослідження можемо сказати, що дана тема є дуже важливою на сучасному етапі розвитку медіа- та інформаційних технологій, адже сьогодні майже не існує україномовних джерел, які стосуються сфери СММ. Також нам не вдалося знайти жодного україномовного словника термінології, що стосується цієї сфери. Соціальні медіа дуже швидко розвиваються, тому існує гостра проблема у швидкому та адекватному перекладі специфічної лексики і термінології. Нажаль, хоча в Україні ця сфера досліджень знаходиться на стадії розвитку, в нашій країні існує недостатня теоретична база для повноцінного розв'язання тих практичних питань, які постають перед сучасним перекладачем. Термінологія, в основному, відтворюється завдяки таким прийомам як транслітерація та калька, а отже у такому випадку можливості і потенціал української мови використовується недостатньо.

Список використаних джерел

1. Виноградова Н. В. Компьютерный сленг и литературный язык: проблемы конкуренции / Н. В. Виноградова // Исследования по славянским языкам. – 2001. – № 6. – С. 203 – 216.
2. Горшков П. А. Сленг хакеров и геймеров в Интернете: Автореф. дис...канд. филол. наук. – Москва, 2006. – 21 с.
3. Зайцева С. В. Интернет-сленг в україномовному медіапросторі // Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Лінгвістика. Лінгвокультурологія. – 2011. – С. 32-35.
4. Саидкодирова Д. С. Лингвистические аспекты изучения лексики интернета / Д. С. Саидкодирова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – №3 (1). – С. 356-360.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): [учеб. для ин-тов и фак. ин. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
6. Литвин І. М. Перекладознавство: [науковий посібник] [Електронний ресурс] / І. М. Литвин. – Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. – 288 с. – Режим доступу: <http://eprints.cdu.edu.ua/60/1/Навч.%20пос.%20Литвин.%20ПЕРЕКЛАДознавство>. – Назва з екрану.

7. <https://insidedigital.me/slovnik-terminiv-dlya-prosuvannya-v-instagram> – Назва з екрану.

Галузь: «Педагогіка»

ПРАКТИКУВАННЯ ПОНЯТТЯ «САМООСВІТА» ЯК СПОСОБУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Стефанюк О.В.,
магістрантка І курсу
кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
ДНВЗ «Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника»
Івано-Франківськ, Україна

Кудярьська Т.Р.
викладач кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
ДНВЗ «Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника»,
Івано-Франківськ, Україна

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі нашого життя за умов постійних соціально-економічних і політичних дестабілізуючих криз важливою й такою, що відіграє особливу та фундаментальну роль у житті кожної людини, є вища освіта. Сьогодні вона не тільки виконує свою основну функцію – формування професіонала, а й для більшості молодих людей стає обов'язковим етапом у житті. Це гостро ставить перед нами проблему якості надання вищої педагогічної освіти.

Важко не погодитися, що зміни, які відбуваються в усіх життєвих сферах, зумовлюють потребу перетворення, оновлення й зміцнення системи вищої педагогічної освіти. В умовах її реформування особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх фахівців як високопрофесійних, компетентних спеціалістів. Ідеться про підготовку освіченої, творчої, фізично й морально здорової, полікультурної особистості. Звідси випливає актуальність формування в майбутніх педагогів компетентності до самоосвіти, що й становить тему нашої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. Загалом проблема самоосвіти є багатогранною. Її значущість знайшла своє відображення як у класичній педагогічній спадщині (Ф.Дістервег, Я.Коменський, Й.Песталоцці, В.Сухомлинський, К.Ушинський), зарубіжній педагогічній науці (І.Герде, В.Оконь та ін.), так і у вітчизняній науковій думці (В. Буряк, В.Козаков й ін.). Питання професійної самоосвіти, зокрема застосування психолого-педагогічних знань у самоосвітній діяльності, самоосвіта педагога як умова вдосконалення його професійної діяльності розкриті М.Заборщиковою, Б.Зязиним, Д.Казихановою, І.Наумченко [2],[2,с.27].

У працях В.Андрєєва, А.Громцевої, М.Піскунова та інших висвітлено педагогічні основи самоосвіти. Питання професійної педагогічної самоосвіти порушували І. Барсуков, Т.Борисова, І.Наумченко, О. Прокопова[5], [5,с53].

Отже, проблема самоосвітньої діяльності охоплює широкий спектр питань. Проте питання організації самоосвітньої діяльності педагога в системі підвищення кваліфікації та чинників, що впливають на її динаміку, є практично нерозробленими й потребують комплексного вивчення та створення якісно нової технології самоосвітньої діяльності майбутнього спеціаліста, яка б відповідала новим соціальним, освітнім, культурно-просвітницьким тенденціям, підвищенню рівня професіоналізму й компетентності, соціальної відповідальності, формуванню загальнолюдських ціннісних орієнтацій випускника ВНЗ[3], [3с.220].

Ми підтримуємо вище наведених авторів і вважаємо, що серед основних завдань самоосвітньої діяльності педагога слід виділити наступні:

- удосконалення теоретичних знань;
- формування професійної та педагогічної діяльності педагога;
- здатність до постійного оновлення й збагачення особистісного потенціалу через мотивацію та усвідомлення себе як гармонійної й усебічно розвиненої особистості[3], [3с.225].

Завдання дослідження – розглянути поняття “самоосвіта” в процесі професійної та педагогічної самоосвітньої діяльності педагога з погляду різних фахівців.

У статті використано такі методи: аналіз й узагальнення психолого-педагогічної літератури, навчально-методичних праць щодо вдосконалення змісту, форм і методів самостійної діяльності студентів до самоосвіти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблема самоосвіти є однією з найбільш актуальних у психолого-педагогічній науці. Її значимість зумовлена складністю вибору засобів і методів самоосвітньої діяльності, зростанням її значущості для суспільства й переходу його на найвищий рівень самоосвіти.

Професійне зростання спеціаліста, його соціальна необхідність, як ніколи залежать від уміння проявити ініціативу, вирішити нестандартне завдання, від здатності планувати і прогнозувати результати своїх самостійних дій. Це переорієнтовує самостійну роботу з традиційної мети – простого засвоєння знань, набуття вмінь та навичок, досвіду творчої і науково-інформаційної діяльності – на розвиток внутрішньої і зовнішньої самоорганізації майбутнього спеціаліста[5], [5,с.47]. А.Громцева розглядає самоосвіту як зумовлену самою особистістю систематичну пізнавальну діяльність із метою розвитку освіченості[6], [6,с19].

Самоосвіта, за М. Касьяненко, – цілеспрямований процес самостійного оволодіння цілісною системою знань та вмінь, поглядів і переконань, прогресивним досвідом у певній сфері діяльності під впливом особистих і суспільних інтересів[2], [2,с31].

«Самоосвіта – самостійна освіта, отримання системних знань у певній галузі науки, техніки, культури, політичного життя та ін., яка передбачає безпосередній інтерес особистості в органічному поєднанні із самостійністю у вивченні матеріалу»[2], [2,с24].

Л.Сисоева вказує, що самоосвіта гнучко реагує на запити й вимоги суспільства, постійно вимагаючи зростання фахової компетентності. І тут на перше місце виходять самоосвіта та самовиховання [6],[6, с36]. Схожої думки притримується Л.Лузан. Науковець підкреслює, що самоосвіта – це потреба творчої й відповідальної людини будь-якої професії, тим більше професії з підвищеною моральною й соціальною відповідальністю, якою і є професія вчителя[4, с.48]. О.Василішина розглядає самоосвіту вчителя як сукупність таких складників: самооцінка, самооблік, самовизначення, самоорганізація, самореалізація, самокритичність, саморозвиток. Формуючи цю сукупність, можна передбачити свідому самоосвітню діяльність педагога [6,с.228]. Кан-Калик поняття самоосвіти виводить, як «цілеспрямовану пізнавальну діяльність, яку здійснює педагог, з оволодіння загальнолюдським досвідом, методологічними і спеціальними знаннями, професійними вміннями і навичками, необхідними для вдосконалення педагогічного процесу» [5,с.53]. Адже щоб залишатися професіоналом, педагог повинен здійснювати неперервний процес самоосвіти.

На думку А. Маркової, «самоосвіта – це особлива діяльність, яка має свою специфічну структуру, що відрізняється від навчальної діяльності та її самостійних форм основними компонентами–мотивами, завданнями, способами дій і контролю, які визначаються самим студентом. Як правило, в основі самоосвіти лежать мотиви життєвого значення, потреби, які не задовольняються в умовах школи чи вищого навчального закладу, більш зрілі способи роботи й контролю»[2],[2,с29].

Вивчаючи та аналізуючи висвітлення проблеми самоосвітньої діяльності в працях інших вчених, можна вивести своє розуміння поняття самоосвіти. Отже, самоосвіта – це вид пізнавальної діяльності, який цілеспрямований та усвідомлено направлений на самостійне засвоєння, осмислення й наповнення новими теоретичними знаннями, набуття та самовдосконалення відповідних умінь і навичок до професійного саморозвитку.

Проте проблема розвитку самоосвітньої діяльності нині постає перед нами дедалі гостріше. На сьогодні показники самоосвітньої пізнавальної діяльності й самоосвіти студентів узагалі є дуже низькими. Деякі з основних причин цих показників: низький самоконтроль, недостатньо сформований рівень мотивації до навчальної діяльності, недисциплінованість і неорганізованість.

Серед інших причин виділяються такі:

- брак часу, який був би необхідний студентам для позааудиторної роботи й самоосвітньої діяльності;
- неусвідомлення студентами самостійної роботи як необхідного виду практичної діяльності самоосвіти та особистісного саморозвитку й самовдосконалення;
- відсутність певних умінь та навичок самостійної роботи в процесі самоосвітньої діяльності;
- викладачі стали менш вимогливими до студентів стосовно набуття ними більш поглиблених теоретичних знань майбутньої професійної діяльності
- надмірно великий обсяг додаткової інформації[4],[4с,48].

Професійна підготовка майбутнього педагога має забезпечувати наявність у нього ціннісних орієнтацій, мотивів, внутрішньої потреби в систематичному оновленні й збагаченні професійних знань, усвідомлення ним особистісного та суспільного значення самоосвіти, розвинений емоційно-вольовий механізм щодо подолання труднощів на шляху до опанування новими знаннями в процесі самоосвітньої діяльності. Отже, враховуючи психологічний і педагогічний аспекти розв'язання проблеми, специфіку самоосвіти, можна стверджувати, що:

1.Самоосвіта є результатом освіти й обов'язковою умовою ефективності останньої. Взаємозв'язок процесів освіти та самоосвіти зумовлений тим, що самоосвіта сприяє накопиченню знань, формуванню інтелекту, розвитку розумових сил і здібностей а самоосвіта є інформативним процесом, складником розумового самовиховання, завдяки якому виробляються якості, потрібні для успішного оволодіння знаннями.

2. Самоосвіту не можна ототожнювати із самостійною роботою, тому що вона є цілеспрямованим добровільним вдосконаленням особистості у сфері науки, культури за допомогою самостійної та науково-дослідницької діяльності. Отже, самостійна робота є одним із засобів самоосвіти[5], [5,с43-44].

Зазначене вище дає підставу трактувати самоосвіту як вид пізнавальної діяльності, яка характеризується активністю, самостійністю, добровільністю й спрямованістю на вдосконалення власних розумових здібностей, формування культури розумової праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, самоосвіта є одним із найважливіших способів підготовки педагога до професійної діяльності. І стимулювання потреби майбутніх учителів до професійної самоосвіти – важливе завдання вищих педагогічних навчальних закладів.

Самоосвітня компетентність формується на основі набуття досвіду самостійних спроб і досягнень в самоосвітній діяльності, вироблення власної індивідуальної системи навчання, переходу від копіювання зразків самоосвіти до вироблення її власної моделі, включення самоосвіти в спосіб життя студента. Отже, формування у майбутніх фахівців самоосвітньої компетентності повинно здійснюватись під час їх навчання у вищому навчальному закладі і продовжуватись протягом впродовж їх педагогічної діяльності.

Особливим це завдання є для підготовки майбутніх спеціалістів до професійної діяльності. У подальшому наше дослідження буде спрямоване на ґрунтування поняття «самовдосконалення майбутнього фахівця» як складової

частини саморозвитку особистості, визначення засобів, методів і прийомів роботи, які допоможуть студенту здійснювати саморозвиток.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник* / Гончаренко С. У. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Григоренко Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Григоренко // *Рідна школа*. – № 8. – С. 22–34.
3. *Інноваційна освітня діяльність: регіональні аспекти : тези Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 квіт. 2011 р., м. Біла Церква) / за наук. ред. В. В. Олійника, Н. І. Клокар, Л. М. Карамушки, В. В. Лапинського*. – Біла Церква : [б. в.], 2011 с. 220-237 с.
4. Сисоєва Л. Є. *Неперервна освіта в Україні: її складові і тенденції розвитку* / Л. Є. Сисоєва // *Післядипломна освіта в Україні*. – № 1. – 2011. – С. 46-52.
5. Дереза І. С. *Формування готовності студентів до самоосвіти як актуальна педагогічна проблема* / І. С. Дереза // *Педагогіка вищої та середньої школи*. – Вип. 27. – Кривий Ріг : КДПУ, 2010. – С. 43-68.
6. Мося І.А. *Формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у процесі загальноосвітньої підготовки* : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ірина Анатоліївна Мося; НАУ. – К., 2014. –с. 19-40 .

Анотації

В умовах реформування вищої педагогічної освіти особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх фахівців. У роботі здійснено аналіз змісту поняття «самоосвіта», після вивчення та узагальнення психолого-педагогічної літератури, навчально-методичних праць щодо вдосконалення змісту, форм і методів самостійної діяльності студентів до самоосвіти.

Ключові слова: самоосвіта, самостійна робота, майбутні фахівці.

Annotations

In the conditions of the reform of higher pedagogical education, the problem of preparing future specialists becomes of special urgency. The paper analyzes the meaning of the concept of "self-education", after studying and generalizing the psychological and pedagogical literature, teaching and methodological works on improving the content, forms and methods of independent activity of students to self-education.

Key words: self-education, independent work, future specialists.

